

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΜΣ: «ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ, ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΥΓΕΙΑ»

ΘΕΜΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

«Τα άστεγα παιδιά ζωγραφίζουν και μιλούν για τις συναισθηματικές εμπειρίες τους»

Επιμέλεια εργασίας: Κωστοπούλου Αικατερίνη

Αριθμός Μητρώου: 2

Επιστημονική Εποπτεία Εργασίας:

κ. Μπονώτη Φωτεινή:

Επίκουρη Καθηγήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

κ. Ανδρέου Ελένη:

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

κ. Κλεφτάρας Γεώργιος:

Αναπληρωτής Καθηγητής στο Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Βόλος, 2012

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	5
Abstract.....	6
Ευχαριστίες.....	7
Πρόλογος.....	8

ΜΕΡΟΣ Ι

Κεφάλαιο 1^ο : ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΕΙΨΗΣ ΣΤΕΓΗΣ

1.1 Το φαινόμενο της έλλειψης στέγης.....	10
1.2 Αίτια της έλλειψης στέγης.....	14
1.3 Προφίλ αστέγων στην Ελλάδα.....	15
1.4 Άστεγες οικογένειες.....	16
1.5 Ψυχολογικές διαστάσεις των άστεγων παιδιών.....	19
1.5.1 Οι συναισθηματικές εμπειρίες των άστεγων παιδιών.....	24

Κεφάλαιο 2^ο : ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ – ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΩΝ ΕΜΠΕΙΡΙΩΝ

2.1 Ημιδομημένη συνέντευξη.....	29
2.2 Παιδικό σχέδιο.....	31
2.2.1 Η ικανότητα των παιδιών να απεικονίζουν συναισθήματα στα σχέδιά τους.....	33
2.3 Η συλλογιστική της παρούσας έρευνας – ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις.....	34

ΜΕΡΟΣ ΙΙ

Κεφάλαιο 3^ο : ΜΕΘΟΔΟΣ

3.1 Δείγμα.....	36
3.2 Διαδικασία.....	37
3.3 Έργα συλλογής των δεδομένων.....	38
3.3.1 Παιδικό σχέδιο.....	38
3.3.2 Ημιδομημένη συνέντευξη.....	39
3.4 Ανάλυση παιδικών σχεδίων και συνεντεύξεων.....	40

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ

Κεφάλαιο 4^ο : ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

4.1 Συναισθηματική εμπειρία χαράς.....	41
4.1.1 Αναλύσεις παιδικών σχεδίων και συνεντεύξεων.....	43
4.1.1.1 Αντικείμενα.....	43
4.1.1.2 Πρόσωπα.....	43
4.1.1.3 Τοποθεσίες.....	44
4.1.1.4 Δράσεις.....	45
4.1.1.5 Πληροφορίες σχετικά με το συναίσθημα της χαράς.....	47
4.1.2 Σύγκριση των αποτελεσμάτων σχεδίων και συνεντεύξεων.....	50
4.2 Συναισθηματική εμπειρία λύπης.....	52
4.2.1 Αναλύσεις παιδικών σχεδίων και συνεντεύξεων.....	54
4.2.1.1 Αντικείμενα.....	54
4.2.1.2 Πρόσωπα.....	54
4.2.1.3 Τοποθεσίες.....	55

4.2.1.4 Δράσεις.....	55
4.2.1.5 Πληροφορίες σχετικά με το συναίσθημα της λύπης.....	58
4.2.2 Σύγκριση των αποτελεσμάτων σχεδίων και συνεντεύξεων	61
4.3 Συναισθηματική εμπειρία φόβου.....	62
4.3.1 Αναλύσεις παιδικών σχεδίων και συνεντεύξεων	62
4.3.1.1 Αντικείμενα.....	64
4.3.1.2 Πρόσωπα.....	64
4.3.1.3 Τοποθεσίες.....	65
4.3.1.4 Δράσεις.....	66
4.3.1.5 Πληροφορίες σχετικά με το συναίσθημα του φόβου.....	68
4.3.3 Σύγκριση των αποτελεσμάτων σχεδίων και συνεντεύξεων	70

Κεφάλαιο 5^ο : ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

5.1 Αντικείμενα.....	74
5.2 Πρόσωπα.....	74
5.3 Τοποθεσίες.....	75
5.4 Δράσεις.....	76
5.5 Συναισθήματα στο παιδικό σχέδιο και την συνεντεύξη.....	78

Κεφάλαιο 6^ο : ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

6.1 Το παιδικό σχέδιο ως μέσο διευκόλυνσης των λεκτικών αναφορών των παιδιών.....	80
6.2 Οι συναισθηματικές εμπειρίες των άστεγων παιδιών.....	81
6.3 Οι επιπτώσεις της έλλειψης στέγης στο συναισθηματικό κόσμο των παιδιών.....	83

6.3.1 Προεκτάσεις των ευρημάτων για την κατανόηση της έλλειψης στέγης και η αξιοποίησή τους.....	84
6.4 Περιορισμοί της έρευνας και μελλοντικές κατευθύνσεις.....	88

ΜΕΡΟΣ IV:

7. Βιβλιογραφία.....	90
8. Παράρτημα.....	95

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να επιχειρήσει να διερευνήσει τις συναισθηματικές εμπειρίες χαράς, λύπης και φόβου που έχουν βιώσει παιδιά με προηγούμενη εμπειρία αστεγίας στο δρόμο ή σε ξενώνες αστέγων. Το δείγμα αποτέλεσαν 9 παιδιά, ηλικίας 7 έως 14 ετών, τα οποία φιλοξενούνται σε ξενώνα αστέγων στο κέντρο της Αθήνας. Τους ζητήθηκε να ζωγραφίσουν και στη συνέχεια να αφηγηθούν «μια στιγμή της ζωής τους στην οποία ένιωσαν πραγματικά χαρούμενα, λυπημένα και φοβισμένα». Τόσο τα σχέδια, όσο και οι συνεντεύξεις των παιδιών κωδικοποιήθηκαν ως προς το περιεχόμενό τους και πιο συγκεκριμένα αναδείχθηκαν οι εξής κατηγορίες περιεχομένου (α) αντικείμενα, (β) πρόσωπα παρόντα στο γεγονός, (γ) τοποθεσίες, (δ) δράσεις και (ε) πληροφορίες ως προς τα συναισθήματα. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα δύο μεθοδολογικά εργαλεία του σχεδίου και της συνέντευξης, προσέφεραν συμπληρωματικές πληροφορίες που σχετίζονται με την ικανότητα των άστεγων παιδιών να επικοινωνούν τις συναισθηματικές εμπειρίες της χαράς, της λύπης και του φόβου. Η παρούσα εργασία, αποτελεί μία προσπάθεια αξιολόγησης των προσωπικών βιωμάτων των αστέγων παιδιών καθώς η διερεύνηση των απόψεων και των συναισθημάτων τους, αποτελεί σημαντική πηγή πληροφοριών για τους επαγγελματίες υγείας που ασχολούνται με τη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα.

ABSTRACT

The aim of this study was to attempt to investigate the emotional experiences of happiness, sadness and fear which homeless children have been through in streets or in homeless shelters. The sample consisted of 9 homeless children, aged 7 to 14 years old, who were offered hospitality by a shelter in the center of Athens. They were asked to draw and then to tell "a moment in their life where they felt really happy, sad and scared." Both their drawings and interviews were coded according to their content and more specifically the following content categories were shown: (a) objects, (b) people present at the event, (c) sites, (d) actions and (e) information concerning their feelings. The results showed that the two methodological tools namely drawings and interviews provided complementary information regarding the homeless children's ability to communicate their emotional experiences of joy, sadness and fear. This study is an attempt to evaluate homeless children's personal experiences and to explore their own views and feelings which consist an important source of information to health professionals dealing with this population.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στην προσπάθεια ολοκλήρωσης της παρούσας διπλωματικής εργασίας βοήθησαν πολλοί άνθρωποι. Καταρχάς, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την κα Μπονώτη Φωτεινή, ως επόπτρια αυτής της εργασίας, που μου πρόσφερε την ευκαιρία να ασχοληθώ με το συγκεκριμένο θέμα, γεγονός που αποτέλεσε πολύτιμη και εποικοδομητική εμπειρία για μένα. Της οφείλω ένα μεγάλο «ευχαριστώ» για τις χρήσιμες υποδείξεις και προτάσεις της, καθώς και τη διαρκή της υποστήριξη.

Παράλληλα, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλα τα παιδιά που φιλοξενούνται σε ξενώνα αστέγων και που συμμετείχαν στην έρευνα, δέχτηκαν να μου αφιερώσουν χρόνο και να μοιραστούν μαζί μου τις προσωπικές τους απόψεις και συναισθηματικές εμπειρίες τους. Η συμμετοχή τους ήταν πολύτιμη αφού με τροφοδότησε με κίνητρα και πολύτιμες πληροφορίες. Χωρίς αυτά, η υλοποίηση της ερευνητικής εργασίας δεν θα ήταν εφικτή.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στόχος της παρούσας έρευνας είναι να διερευνηθούν οι συναισθηματικές εμπειρίες των αστέγων παιδιών μέσα από δύο μεθοδολογικά εργαλεία, τη ζωγραφική και την ημιδομημένη συνέντευξη. Ο συνδυασμός αυτών των δύο μεθοδολογικών εργαλείων, πιστεύουμε ότι μπορεί να μας δώσει μία πιο ολοκληρωμένη συλλογή πληροφοριών για το πώς τα ίδια τα παιδιά νοηματοδοτούν την πραγματικότητά τους. Στην Ελλάδα, υπάρχει παντελής έλλειψη επιστημονικών ερευνητικών μελετών σχετικά με τις συναισθηματικές εμπειρίες των άστεγων παιδιών. Η γνώση αυτή, μπορεί να φανεί χρήσιμη στη διευκόλυνση όσων εργάζονται συμβουλευτικά με τα άστεγα παιδιά και να παρέχει προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.

Η εργασία αυτή ολοκληρώνεται σε 6 κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο, γίνεται μία σύντομη θεωρητική ανασκόπηση του φαινομένου της έλλειψης στέγης. Επισημαίνονται ποιοι θεωρούνται αλλά και πόσοι είναι οι άστεγοι σε διεθνές αλλά και σε ελλαδικό επίπεδο, τα αίτια που δημιουργούν την έλλειψη στέγης και ποιο είναι το προφίλ των αστέγων τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα. Επίσης, παρουσιάζονται κάποια ευρήματα για τις άστεγες οικογένειες καθώς και για τις ψυχολογικές διαστάσεις των παιδιών τους. Τέλος, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται σε ευρήματα ερευνών που εξετάζουν τις συναισθηματικές εμπειρίες των άστεγων παιδιών, δημιουργώντας την πεποίθηση ότι είναι δυνατή η διερεύνηση και η αποκρυπτογράφηση των προσωπικών βιωμάτων τους.

Οι τεχνικές διερεύνησης συναισθηματικών εμπειριών παρουσιάζονται αναλυτικά στο δεύτερο κεφάλαιο. Συγκεκριμένα, περιγράφονται τα οφέλη της ημιδομημένης συνέντευξης και του παιδικού σχεδίου και πώς ο συνδυασμός αυτών των δύο μεθοδολογικών εργαλείων μπορεί να διευκολύνει τα άστεγα παιδιά να

δώσουν μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα της πραγματικότητάς τους. Στη συνέχεια, περιγράφονται οι στόχοι της έρευνας, το πειραματικό της σχέδιο και οι υποθέσεις που διαμορφώθηκαν με βάση τους στόχους και τα ερωτήματα που τέθηκαν.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται αναλυτικά οι μεθοδολογικοί χειρισμοί, οι οποίοι πραγματοποιήθηκαν για τον έλεγχο των υποθέσεων της παρούσας έρευνας. Στο επόμενο κεφάλαιο, παρουσιάζονται και σχολιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας, όπως αυτά προέκυψαν από την επεξεργασία των δεδομένων. Ειδικότερα, περιγράφεται η συναισθηματική εμπειρία της χαράς, της λύπης και του φόβου των άστεγων παιδιών, όπως αυτή αναλύεται μέσα από τα παιδικά σχέδια αλλά και από τις συνεντεύξεις των ίδιων των παιδιών.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, επιχειρείται να γίνει μία σύνθεση των αποτελεσμάτων που αφορούν τις τρεις συναισθηματικές εμπειρίες, δηλαδή της χαράς, της λύπης και του φόβου. Τέλος, στο καταληκτικό κεφάλαιο της εργασίας (Κεφ. 6) γίνεται διεξοδική συζήτηση των σημαντικότερων ευρημάτων της παρούσας έρευνας. Η συζήτηση αυτή στοχεύει στη γενική αποτίμηση των αποτελεσμάτων για την κατανόηση των συνεπειών της έλλειψης στέγης στα παιδιά. Στην τελευταία ενότητα του κεφαλαίου αυτού, διατυπώνονται τα νέα ερωτήματα που προέκυψαν από την παρούσα έρευνα και προτείνονται τρόποι για τη μελλοντική διερεύνησή τους.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΕΙΨΗΣ ΣΤΕΓΗΣ

1.1 Το φαινόμενο της έλλειψης στέγης

Η έλλειψη στέγης αφορά ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού και αποτελεί πανευρωπαϊκό θέμα. Η έξαρση του φαινομένου της φτώχειας, οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, η ανεργία, η έλλειψη κοινωνικής πρόνοιας, η μετανάστευση, η ανεπαρκής στήριξη από την οικογένεια, είναι κάποιες από τις πιο σημαντικές αιτίες που δημιουργούν την αστεγία (Αλαμάνου, Βλαντώνη, Κατσαδώρος, Κυριάννα & Μπεκιάρη, 2006. Μπιτζούνη, 2010). Οι άστεγοι είναι μία πληθυσμιακή ομάδα που βιώνει τις επιπτώσεις του κοινωνικού αποκλεισμού σε πολλαπλάσιο βαθμό και γι' αυτό και η αντιμετώπιση των προβλημάτων τους απαιτεί μία ολοκληρωμένη και ολιστική παρέμβαση που αφορά στην αντιμετώπιση πρώτων αναγκών, ιατρική και ψυχιατρική υποστήριξη, συμβουλευτική και πρόγραμμα αποκατάστασης.

Η έλλειψη στέγης είναι πλέον μία δυναμική και μακροπρόθεσμη διαδικασία. Ο πληθυσμός των ανθρώπων χωρίς στέγη, φαίνεται να έχει περάσει από αρκετά στάδια μέχρι να καταλήξει άστεγος. Τρεις σημαντικοί παράγοντες σύμφωνα με τους Minnery και Greenhalgh (2007) δημιουργούν το φαινόμενο της έλλειψης στέγης: α) διάλυση γάμου ή σχέσης (κακοποίηση και ενδοοικογενειακή βία), β) μη σταθερή εργασία (περιστασιακή, χωρίς ένσημα), γ) μη σταθεροί οικογενειακοί δεσμοί. Αυτοί οι παράγοντες, δημιουργούν επαναλαμβανόμενη αστεγία, μία συνεχή διαδικασία στην οποία ο συγκεκριμένος πληθυσμός έχει μείνει παραπάνω από μία φορά χωρίς στέγη. Αυτό, συνδέεται εκτός από τη φτώχεια και τις αποκλίνουσες συμπεριφορές των

άστεγων και με την έκφραση του κοινωνικού αποκλεισμού που δημιουργεί η έλλειψη στέγης.

Σύμφωνα με τις διεθνείς παρατηρήσεις, ο άστεγος πληθυσμός περιλαμβάνει οικογένειες, θύματα σωματικής ή σεξουαλικής κακοποίησης, μακροχρόνια ανέργους, εθισμένους στα ναρκωτικά και το αλκοόλ, άτομα με ψυχικά προβλήματα, ηλικιωμένους, παραβατικούς νέους, άτομα με πολύ χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο διαβίωσης.

Από τα στοιχεία του ΟΗΕ, προκύπτει ότι 100 εκατομμύρια άνθρωποι ζουν στο δρόμο, περισσότεροι από ένα δις ζουν σε ακατάλληλες συνθήκες στέγασης και ο αριθμός αυξάνεται συνεχώς. Στην Ευρώπη, εκτιμάται ότι τρία εκατομμύρια άνθρωποι ζουν στο δρόμο ενώ οι διαμένοντες σε ακατάλληλα καταλύματα είναι 18 εκατομμύρια (Μπιτζούνη, 2010).

Οι διεθνείς έρευνες για την καταγραφή του άστεγου πληθυσμού και πιο συγκεκριμένα των άστεγων παιδιών, είναι περιορισμένες (Minnery & Greenhalgh, 2007). Επιπλέον, ο τρόπος με τον οποίο απαριθμούνται οι άστεγοι εξακολουθεί να ποικίλει από χώρα σε χώρα. Για παράδειγμα, πολλά στατιστικά στοιχεία προκύπτουν μόνο από τα άτομα που γίνονται δεκτά ως άστεγοι από τους εκάστοτε φορείς της κοινωνικής πρόνοιας. Το 2000, έγινε μία προσπάθεια από τη FEANTSA, το ευρωπαϊκό συμβούλιο για τους άστεγους, ώστε να εφαρμοστεί μία κοινή στρατηγική για την εξάλειψη φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού. Όμως, διαπιστώθηκε ότι κάποιες ευρωπαϊκές χώρες (Λουξεμβούργο, Ελλάδα, Δανία, Φινλανδία και Ιταλία) δεν ήταν σε θέση να προσφέρουν σαφείς πληροφορίες για τον άστεγο πληθυσμό τους.

Υπάρχει μεγάλη δυσκολία να καταγραφεί με ακρίβεια ο αριθμός των αστέγων στην Ελλάδα. Τα διαθέσιμα δεδομένα σχετικά με τον αριθμό και τα χαρακτηριστικά των αστέγων προέρχονται περισσότερο από πρόχειρες εκτιμήσεις

δημόσιων και ιδιωτικών οργανισμών, οι οποίοι στοχεύουν σε συγκεκριμένες ευαίσθητες ομάδες, όπως οι χρήστες ναρκωτικών ουσιών, οι κακοποιημένες γυναίκες, ενώ δεν υπάρχουν δεδομένα για τους μετανάστες, για αυτούς που αποφυλακίζονται και άλλες ομάδες. Η πρώτη συστηματική επιστημονική μελέτη να καταγραφεί ο άστεγος πληθυσμός ξεκίνησε από τον ΜΚΟ «Κλίμακα» το 2006 και συνεχίζεται μέχρι και σήμερα. Αυτή η μη τήρηση στατιστικών στοιχείων, οφείλεται από τη μία στην έλλειψη υπηρεσιών που θα καταγράψουν τους αστέγους και από την άλλη στο γεγονός ότι ο πληθυσμός αυτός αποτελείται και από μεταβατικούς μετανάστες. Ο πιο σημαντικός παράγοντας όμως είναι, ότι οι άστεγοι δεν κατηγοριοποιούνται ακόμα ως μία ξεχωριστή κοινωνική ομάδα. Αυτό έχει ως συνέπεια στην Ελλάδα να μην υπάρχει εθνικός ορισμός αστέγων και να μην έχει απεικονιστεί ο ακριβής αριθμός αυτών (Αλ Σάλεχ, 2010).

Το γεγονός ότι στην Ελλάδα μέχρι πρόσφατα οι άστεγοι δεν αναγνωρίζονταν ως μία συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα έχει σαν συνέπεια την έλλειψη ορισμού και προδιαγραφών όχι μόνο της ομάδας αλλά και του φαινομένου. Η πρόληψη της έλλειψης στέγης και η επαναστέγαση των αστέγων απαιτεί την κατανόηση των διαδικασιών που οδηγούν σε αυτήν και άρα σε μία ευρεία αντίληψη για το τι σημαίνει έλλειψη στέγης. Τον Φεβρουάριο του 2012, κατατέθηκε ο νέος εφαρμοστικός νόμος του Υπουργείου Υγείας που αφορούσε τους αστέγους, οι οποίοι ορίστηκαν σύμφωνα με τα πρότυπα της FEANTSA. Η FEANTSA (Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία των οργανώσεων που εργάζονται με τους αστέγους), έχει αναπτύξει μία τυπολογία για την έλλειψη στέγης και τον αποκλεισμό από την κατοικία, που ονομάζεται ETHOS. Σύμφωνα με αυτήν, ως άστεγος δεν προσδιορίζεται μόνο αυτός που κοιμάται στις πλατείες και στους δρόμους αλλά θεωρείται κάθε άνθρωπος ο οποίος δεν διαβιεί σε αξιοπρεπείς και ασφαλείς συνθήκες, δεν διαθέτει ιδιόκτητη,

ενοικιαζόμενη ή παραχωρούμενη κατοικία, διαμένει σε ξενώνες και ιδρύματα, σε εγκαταλελειμμένα σπίτια χωρίς θέρμανση, ηλεκτρικό και νερό, διαβιεί σε καταλήψεις ή φιλοξενείται σε σπίτια υπεράριθμης συγκατοίκησης από γνωστούς και φίλους.

Το δικαίωμα στην κατοικία προστατεύεται σαφώς από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα ανθρώπινα δικαιώματα του ανθρώπου (άρθρο 8), ενώ σύμφωνα με το Σύνταγμα της Ελλάδος η απόκτηση κατοικίας από αυτούς που την στερούνται ή που στεγάζονται ανεπαρκώς αποτελεί αντικείμενο ειδικής φροντίδας του Κράτους (άρθρο 21, παρ.4 του Συντάγματος της Ελλάδας). Στην πράξη όμως ο αριθμός των αστέγων δηλώνει την πραγματικότητα της κοινωνικής πολιτικής της Ελλάδας (Αλ Σάλεχ, 2010. Μπιτζούνη, 2010).

Το φαινόμενο των αστέγων στην Ελλάδα είναι πρόσφατο σε σύγκριση με άλλες Ευρωπαϊκές χώρες. Σύμφωνα με στοιχεία που δίνουν κάποιες μη κυβερνητικές οργανώσεις όπως η Κλίμακα, το αυξημένο ποσοστό των αστέγων στην Ελλάδα έχει πλησιάσει τα ποσοστά των άλλων κρατών-μελών της Ε.Ε. Ωστόσο, οι υπάρχουσες υπηρεσίες που σχετίζονται με την πρόληψη και την αντιμετώπιση του προβλήματος εμφανίζονται ιδιαίτερα φτωχές σε σύγκριση με τα Ευρωπαϊκά πρότυπα. Γι' αυτό το λόγο οι άστεγοι άνθρωποι σήμερα είναι ένα κομμάτι της καθημερινής ζωής στην Αθήνα και σε άλλες αστικές αλλά και αγροτικές περιοχές (ΚΛΙΜΑΚΑ, 2008).

Παρά τις αντικειμενικές δυσκολίες στην καταμέτρηση των αστέγων, το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, τον Απρίλιο του 2009 κατέγραψε 7.720 άστεγους Έλληνες που διανυκτερεύουν σε παγκάκια, νυχτερινά καταφύγια και ξενώνες, χωρίς να υπολογίζει όμως τους μετανάστες, τους πρόσφυγες και τους αθίγγανους. Τα στοιχεία αυτά αμφισβητήθηκαν από τους εκπροσώπους των μη Κυβερνητικών Οργανώσεων οι οποίοι τοποθετούν τον αριθμό των αστέγων ανάμεσα

στις 17 και 20 χιλιάδες με βάση τα περιστατικά, τις μετρήσεις και τις έρευνες που εκπονούν (Μπιτζούνη, 2010).

Από τις εκθέσεις του Ευρωπαϊκού Παρατηρητήριου για την έλλειψη στέγης και από τις εκτιμήσεις των μη κυβερνητικών οργανώσεων ο αριθμός των αστέγων στην Ελλάδα υπολογίζεται περίπου στις 20.000 ενώ στην Αθήνα φτάνει τις 11.000 με αυξητικές τάσεις. Οι 1.000 από αυτούς δεν διαθέτουν καμία στέγη (Αλ Σάλεχ, 2010).

Σύμφωνα με την έρευνα «Εισόδημα και Συνθήκες Διαβίωσης των Νοικοκυριών» που πραγματοποίησε η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία το 2005, περισσότεροι από δύο εκατομμύρια άνθρωποι ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας. Ως όριο φτώχειας θεωρείται το εισόδημα των 5.649,78 ευρώ κατά άτομο ανά έτος και το εισόδημα των 11.864,54 ευρώ για οικογένειες με δύο ενήλικες και δύο προστατευόμενα παιδιά.

1.2 Αίτια της έλλειψης στέγης

Με τη δεινή εξέλιξη της οικονομικής κρίσης οι ευάλωτες ομάδες αυξάνονται και περιθωριοποιούνται ακόμη περισσότερο. Οι άστεγοι είναι η πιο ακραία μορφή κοινωνικού αποκλεισμού και αντικατοπτρίζει το έλλειμμα κοινωνικής πολιτικής και τον ατομικισμό των δυτικών κοινωνιών (Αλ Σάλεχ, 2010).

Κύριες αιτίες του φαινομένου της έλλειψης στέγης θεωρούνται η ανεργία και τα χαμηλά εισοδήματα, η μη πρόσβαση σε οικονομικά προσιτή κατοικία, διάφορα προβλήματα υγείας και ψυχολογικά προβλήματα, η χρήση ουσιών, η απουσία οικογενειακού υποστηρικτικού περιβάλλοντος και η ενδοοικογενειακή βία. Επιπρόσθετα, σημαντικό ρόλο παίζουν οι διακρίσεις, ο ρατσισμός σε βάρος κοινωνικών μειονοτήτων, η κάθε είδους μετανάστευση, η έλλειψη κοινωνικών υπηρεσιών και τα μη επαρκώς οργανωμένα και γραφειοκρατικά συστήματα παροχής

επιδομάτων (Μπιτζούνη, 2010). Είναι σημαντικό οι άστεγοι να στηριχθούν και να επανενταχθούν άμεσα γιατί όσο πιο μακρά είναι η παραμονή τους στο δρόμο, η περιθωριοποίησή τους είναι λιγότερο αναστρέψιμη (Αλαμάνου, 2010).

Η έλλειψη στέγης είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο που πλήττει περισσότερο τις ανεπτυγμένες χώρες. Οι αιτίες μπορεί να οφείλονται σε διαφορετικούς παράγοντες όπως φτώχεια, ανεργία, έλλειψη κοινωνικής πρόνοιας, εξάρτηση από αλκοόλ και χρήση ουσιών, ψυχιατρικά προβλήματα κ.α (Minnery & Greenhalgh, 2007).

1.3 Προφίλ αστέγων στην Ελλάδα

Στην αρχή της δεκαετίας του 1990, το φαινόμενο των αστέγων στην Ελλάδα θεωρούνταν κατά κάποιο τρόπο «εισαγόμενο». Αυτή η εσφαλμένη εντύπωση βασιζόταν στο γεγονός ότι τα αυξανόμενα στεγαστικά προβλήματα των Ελλήνων πολιτών, συνέπεσαν με την εισροή μεταναστών και ανθρώπων που αιτούνταν άσυλο. Πολύ σύντομα έγινε προφανές ότι παρόλο που οι μετανάστες, ειδικά οι νεοαφιχθέντες, αντιμετώπιζαν τα ίδια προβλήματα με τους αστέγους, το φαινόμενο των αστέγων είχε αυξηθεί και στις τοπικές πληθυσμιακές ομάδες (Κλίμακα, 2008).

Η οικονομική κατάσταση της Ελλάδας παίζει καθοριστικό ρόλο στην αύξηση των αστέγων. Το προφίλ των αστέγων έχει αρχίσει να διαφοροποιείται και να απέχει από τα παραδοσιακά στερεότυπα (Onisenko, 2010). Από μελέτη της μη κυβερνητικής οργάνωσης «Κλίμακα», οι άστεγοι που έχουν πανεπιστημιακή εκπαίδευση αποτελούν το 11% του συνολικού πληθυσμού, οι απόφοιτοι Λυκείου φτάνουν το 23,5% ενώ το 9,3% δηλώνουν αναλφάβητοι (Μπιτζούνη, 2010).

Η κατηγορία των νεοάστεγων είναι οικογένειες με παιδιά και άτομα νέα σε ηλικία ή λίγο πριν τη σύνταξη, επί των πλείστων μορφωμένα που καταλήγουν να μένουν στο δρόμο γιατί α) έχασαν την εργασία τους ή δεν κατάφεραν να ενταχθούν

στην αγορά εργασίας, β) απολύθηκαν από την εργασία τους λίγο πριν συνταξιοδοτηθούν, γ) αδυνατούσαν να ανταποκριθούν στις βασικές οικονομικές υποχρεώσεις (Αλαμάνου, 2010).

Υπάρχουν διάφορα «είδη» άστεγων (Minnery & Greenhalgh, 2007). Ως άστεγοι δεν θεωρούνται πλέον αποκλειστικά άντρες, εξαρτημένοι από το αλκοόλ αλλά παρατηρείται η αύξηση ενός νέου πληθυσμού αστέγων, που ονομάζονται νεοάστεγοι. Οικογένειες με παιδιά, γυναίκες, έφηβοι, ηλικιωμένοι καθώς και μετανάστες συνοψίζονται σε αυτή την καινούργια κατηγορία αστέγων η οποία σύμφωνα με τα ευρήματα της συγκεκριμένης έρευνας ολοένα και αυξάνεται τα τελευταία χρόνια με αποτέλεσμα να παρατηρείται μεγάλη αύξηση των άστεγων οικογενειών με παιδιά.

1.4 Άστεγες οικογένειες

Οι άστεγες οικογένειες είναι πλέον το ταχύτερο αναπτυσσόμενο τμήμα του πληθυσμού των αστέγων. Οι οικογένειες αυτές, έχουν χάσει την επαφή με την ευρύτερη οικογένεια και φίλους, ενώ έχουν δυσκολίες να στηριχθούν και να επικοινωνήσουν με την κοινότητα (Kirkman et al., 2010). Σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό παρατηρητήριο για την έλλειψη στέγης, από τα 5.800 παιδιά που εργάζονται στο δρόμο, το 2% είναι άστεγα.

Από τα στοιχεία του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, 450.000 παιδιά διαβιούν στα όρια της φτώχειας ενώ 1 στους 4 ανήλικους αντιμετωπίζει προβλήματα φτώχειας. Μία από τις συνέπειες αυτού, είναι ότι τα παιδιά αυτά μαθαίνουν να θεωρούν δεδομένη την ανυπαρξία εισοδημάτων με αποτέλεσμα να σβήνει η επιθυμία τους για μία καλύτερη ζωή. Όσον αφορά τον άστεγο πληθυσμό, από τα στοιχεία του ΕΚΚΕ προκύπτει ότι 20.000 είναι οι άστεγοι στην Ελλάδα και οι 9.000 εξ αυτών ζουν

στην Αττική. Οι περισσότεροι από τους μισούς είναι Έλληνες, το 46,5% ζει στο δρόμο παραπάνω από τρία χρόνια καθώς και το 42% έχει παιδιά.

Ο αριθμός των αστέγων παιδιών στην Ελλάδα δεν είναι προσδιορισμένος, λόγω του ότι δεν υπάρχουν έρευνες που να μελετούν το συγκεκριμένο φαινόμενο. Αυτό, έχει ως συνέπεια να είναι ερευνητικά αόρατος ο πληθυσμός των αστέγων παιδιών οπότε ερευνητικά αόρατη μένει και η μελέτη των εμπειριών των παιδιών που ζουν σε ξενώνα στην Ελλάδα. Τα άστεγα παιδιά ανά διαστήματα έχουν φιλοξενηθεί σε διάφορες δομές όπως ξενώνες αστέγων, σε σπίτια υπεράριθμης συγκατοίκησης, σε εγκαταλελειμμένα σπίτια χωρίς ηλεκτρικό και θέρμανση κ.α.

Μεγάλη προσοχή από την ερευνητική κοινότητα έχει δοθεί για να διερευνηθούν τα συναισθήματα και η σημασία διαφόρων γεγονότων για παιδιά που έχουν στέγη και αντιμετωπίζουν άλλα προβλήματα. Όμως πολύ λίγη προσοχή έχει δοθεί σε άστεγα παιδιά στο εξωτερικό και σχεδόν καθόλου στην Ελλάδα. Όλη αυτή η ελλειμματική προσοχή της ερευνητικής κοινότητας, θέτει πολλούς περιορισμούς από τη στιγμή που είναι επιτακτική η ανάγκη των παιδιών αυτών για συμβουλευτική.

Όσον αφορά τους γονείς των αστέγων παιδιών, πολλές φορές στην προσπάθειά τους να καλύψουν τις βασικές ανάγκες των παιδιών τους, δείχνουν λιγότερη κατανόηση και υποστήριξη όταν αυτά τη χρειάζονται. Πολλές μελέτες (Hetherington, Cox & Cox, 1979) έχουν δείξει ότι το γονεϊκό στρες έχει σοβαρές επιπτώσεις στη σχέση γονιού και παιδιού. Οι γονείς των άστεγων παιδιών είναι περισσότεροι κριτικοί, καλύπτουν λιγότερο τις ανάγκες τους και παίζουν λιγότερο μαζί τους. Η συναισθηματική έλλειψη και η κοινωνική απομόνωση που επιβάλλεται στα άστεγα παιδιά πιστεύεται ότι οδηγούν σε ανασφαλή προσκόλληση σε άλλους, χαμηλή αυτοεκτίμηση, επιθετική συμπεριφορά και δυσλειτουργική ανάπτυξη της προσωπικότητας (Dibiase & Waddel, 1995).

Επιπρόσθετα, ο Swick (2009) που ασχολήθηκε με την αυτοεκτίμηση των άστεγων γονέων, έδειξε ότι έρχονται αντιμέτωποι με καταστάσεις που σχετίζονται με την έλλειψη ελέγχου της καθημερινής τους ζωής και έχουν άσχημη εικόνα για τον εαυτό τους. Αυτό, έχει σοβαρές κοινωνικο-συναισθηματικές επιπτώσεις στις σχέσεις με τα παιδιά τους, αφού μία δυνατή αίσθηση του εαυτού ενισχύει σε μεγάλο βαθμό τη σχέση γονιού και παιδιού. Οι άστεγοι γονείς αντιμετωπίζουν πολλές φορές δυσκολίες στις κοινωνικές τους σχέσεις, έχουν ζήσει βία, έχουν έλλειψη κοινωνικών και εκπαιδευτικών ικανοτήτων, έχουν έλλειψη θετικών γονεϊκών προτύπων και δεν υποστηρίζονται από άλλα ενήλικα άτομα. Επιπρόσθετα, η έλλειψη οικονομικού, ψυχολογικού και κοινωνικού ελέγχου τους δημιουργεί μεγάλο άγχος το οποίο επιδρά αρνητικά στην αυτοεικόνα τους. Εκτός από το στρες της χρόνιας φτώχειας υπάρχει και το ψυχολογικό στρες για το πώς τους βλέπει και τους αντιμετωπίζει το κοινωνικό σύνολο. Όλα αυτά, μπορούν να δημιουργήσουν έλλειψη γονεϊκού αισθήματος και μη υγιείς σχέσεις με τα παιδιά τους.

Σχετική μελέτη (Koegel, Melamid & Burnam, 1995) συσχέτισε το φαινόμενο της αστεγίας με τις εμπειρίες της παιδικής ηλικίας. Η πλειοψηφία των ενηλίκων αστέγων βίωσε στην παιδική του ηλικία τη φτώχεια, οικογενειακά και προσωπικά προβλήματα, σωματική και σεξουαλική κακοποίηση, άλλες τραυματικές εμπειρίες καθώς και τη μη μόνιμη κατοικία. Επιπρόσθετα, κάποιοι από αυτούς, αναγκάστηκαν σε μικρή ηλικία να ζήσουν ένα διάστημα χωριστά από τους γονείς τους, έζησαν την εμπειρία της αστεγίας μαζί με τους γονείς τους και βίωσαν την οικονομική δυσχέρεια της οικογένειά τους.

Οι οικογένειες οι οποίες έχουν μείνει παραπάνω από μία φορά άστεγες έχουν διαφορετική δυναμική από αυτές που έχουν μείνει μόνο μία φορά (Bassuk & Perloff, 2001). Η ενδοοικογενειακή βία των γονέων στην παιδική τους ηλικία, είναι ένας πολύ

σημαντικός παράγοντας που σχετίζεται με επαναλαμβανόμενα επεισόδια αστεγίας. Το εύρημα αυτό, αφορά περισσότερο τις γυναίκες οι οποίες έχουν υποστεί σεξουαλική παρενόχληση στην παιδική τους ηλικία καθώς και επεισόδια βίας που τις έχουν κάνει να εγκαταλείψουν το σπίτι τους στην εφηβική τους ηλικία.

1.5 Ψυχολογικές διαστάσεις των άστεγων παιδιών

Η πλειοψηφία των ερευνών για τα άστεγα παιδιά αντανακλά μία πιο παραδοσιακή επιστημονική σκοπιά, εστιάζοντας κυρίως στα προβλήματα υγείας των αστέγων οικογενειών. Τα παιδιά αυτά, διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο για σωματικές και ψυχικές ασθένειες με μακροπρόθεσμες συνέπειες από ότι τα άτομα που ζουν σε σπίτι (Buckner, Bassuk, Weinreb, & Brooks, 1999). Τα τελευταία χρόνια όμως γίνεται μία προσπάθεια οι έρευνες να εστιαστούν περισσότερο στις συναισθηματικές εμπειρίες των αστέγων παιδιών μέσα από τη δική τους νοηματοδότηση της πραγματικότητας τους. Τέλος, γίνεται προσπάθεια να αντιληφθούμε τα άστεγα παιδιά όχι σαν μία μόνο τραυματισμένη πληθυσμιακή ομάδα αλλά και να κατανοήσουμε το βίωμα τους, σε μία κατάσταση κρίσης όπως είναι η έλλειψη στέγης.

Η αστεγία συνδέεται άμεσα με την ύπαρξη ψυχικών διαταραχών ή την ανάπτυξη ψυχοπαθολογίας κατά τη διαμονή στο δρόμο ή σε μη ασφαλή και ακατάλληλα καταλύματα (Βλαντώνη et al., 2006). Σύμφωνα με μελέτη που έγινε από τη Μη Κυβερνητική Οργάνωση «Κλίμακα», με σκοπό να αποτυπωθεί το ψυχοκοινωνικό προφίλ των αστέγων και η κατάσταση της σωματικής και ψυχικής υγείας 161 αστέγων στην Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Λάρισα και Πάτρα, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το 19,5% του δείγματος έχει νοσηλευτεί σε ψυχιατρικό νοσοκομείο, το 35% έχει συμβουλευτεί ψυχίατρο ή ψυχολόγο για κάποια ψυχική διαταραχή. Το 33% του πληθυσμού πιστεύει ότι αντιμετωπίζει κάποια ψυχική διαταραχή χωρίς να έχει

επισκεφθεί επαγγελματία υγείας. Επιπλέον, το 17% βρίσκεται σε φαρμακευτική αγωγή για κάποιο ψυχιατρικό νόσημα. Τα συνήθη συμπτώματα ψυχικής διαταραχής που οι ίδιοι εκτιμούν είναι άγχος και ένταση, κατάθλιψη, επιθετικότητα και θυμός, τρόμος και πανικός, αϋπνίες, μνημονικές διαταραχές, παρανοϊκές σκέψεις και συμπεριφορές. Με άλλα λόγια, το προφίλ της ψυχικής υγείας των ανθρώπων που διαβιούν στο δρόμο παραπέμπει σε: παθητική επιθετικότητα, παρορμητικότητα, αδυναμία σχεδιασμού του μέλλοντος με εμμονές στο «εδώ και τώρα», εξαρτητικές συμπεριφορές και αποδιοργανωτικά στοιχεία της προσωπικότητας.

Η έλλειψη στέγης έχει βρεθεί ότι επηρεάζει τη ψυχική υγεία των παιδιών και προκαλεί συναισθηματικά και συμπεριφορικά προβλήματα. Σύμφωνα με το Εθνικό Κέντρο πόρων για την έλλειψη στέγης και την ψυχική ασθένεια, το 12% των νηπίων και το 47% των παιδιών σχολικής ηλικίας, βιώνει άγχος, κατάθλιψη και απόσυρση, το 16% των νηπίων εκδηλώνει προβλήματα συμπεριφοράς και επιθετικότητα, το 36% των παιδιών σχολικής ηλικίας έχει παραβατική συμπεριφορά. Επιπλέον, το ένα πέμπτο των παιδιών που είναι άστεγα, δεν πηγαίνουν σχολείο και περισσότερο από το ένα τέταρτο, έχουν παρακολουθήσει τρία ή περισσότερα σχολεία μέσα σε ένα σχολικό έτος. Πολλά από αυτά τα παιδιά, διαγιγνώσκονται με μαθησιακές δυσκολίες και έχουν διπλάσιες πιθανότητες να επαναλάβουν την ίδια τάξη στην επόμενη σχολική χρονιά (Rafferty & Shinn, 1991).

Τα άστεγα παιδιά έχουν εμπειρίες συνεχών μετακινήσεων όπως αλλαγές σπιτιών, ξενοδοχείων, ξενόνων, στο δρόμο και σε σπίτια υπεράριθμης συγκατοίκησης. Είναι ξεκάθαρο ότι η αστεγία έχει αναπόφευκτα επηρεάσει την αίσθηση ασφάλειας, διάθεσης, εκπαίδευσης και συναισθηματικής εμπειρίας των παιδιών. (Kirkman et al., 2010). Τα παιδιά αυτά, έχουν χάσει την επαφή τους με άτομα από το ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον, έχουν δυσκολίες να στηριχθούν

και να επικοινωνήσουν με την κοινότητα και επιθυμούν να κατέχουν υλικά αγαθά (παιχνίδια), κατοικίδια και γενικότερα έχουν μεγαλύτερη ανάγκη αφθονίας. Οι Kirkman et al., (2010) βρήκαν ότι η μη σταθερότητα του σπιτιού, η ανικανότητα των γονέων να ανταποκριθούν στις ανάγκες των παιδιών τους και η έλλειψη ασφάλειας σχετίζονται μεταξύ τους. Η έλλειψη στέγης, οδηγεί τα παιδιά να αποκτούν μία αστάθεια στο τρόπο ζωής τους καθώς και επηρεάζονται από προβλήματα που προηγούνται ή έπονται της αστεγίας όπως βία, διαλυμένες σχέσεις, διαταραγμένες οικογενειακές και φιλικές σχέσεις. Τέλος, η έρευνα αυτή έδωσε την ευκαιρία στα άστεγα παιδιά να μιλήσουν για την εμπειρία τους και όχι να παρθούν πληροφορίες μέσω των γονέων τους (Kirkman et al., 2010).

Ο πληθυσμός των άστεγων παιδιών στην παραπάνω μελέτη εξέφρασε λύπη, άγχος, αίσθηση απώλειας. Πιο συγκεκριμένα, βρέθηκε ότι τα παιδιά αυτά έχουν χάσει τα οικεία τους περιβάλλοντα, οικογενειακά μέλη και φιλικά πρόσωπα, κατοικίδια κ.α. Τα συναισθήματα ανασφάλειας και σιγουριάς πολύ συχνά είναι αμφιταλαντευόμενα και αποκαλύπτουν την επιθυμία τους για ένα σταθερό και μόνιμο περιβάλλον σπιτιού. Ωστόσο, δεν βιώνουν όλα τα παιδιά με τον ίδιο τρόπο την έλλειψη στέγης ακόμη και εάν τα βιώματα των παιδιών είναι παρόμοια (Kirkman et al., 2010).

Οι Dibiase και Waddel (1995) ανέφεραν ότι τα άστεγα παιδιά έχουν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση και εμφανίζουν περισσότερες αποκλίνουσες συμπεριφορές απ' ότι τα παιδιά που έχουν σπίτι ακόμη και αν βρίσκονται στο ίδιο χαμηλό κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο. Η έλλειψη στέγης είναι ένα ιδιαίτερα στρεσογόνο γεγονός και οι επιπτώσεις στα παιδιά σχετίζονται με τη συμπεριφορική αλλά και τη συναισθηματική τους ανάπτυξη. Πιο συγκεκριμένα, τα άστεγα παιδιά μπορεί να αντιμετωπίσουν προβλήματα στη λήψη τροφής, ιατρικής φροντίδας, εκπαίδευσης, στις συνθήκες διαβίωσης και αναπτυξιακές καθυστερήσεις (όπως οι γλωσσικές

δυσκολίες). Τα ψυχολογικά προβλήματα των παιδιών πολλές φορές δεν είναι εμφανή αλλά αυτό δεν τα καθιστά λιγότερο σοβαρά. Η έλλειψη σταθερής κατοικίας μπορεί να επηρεάσει την ψυχολογική τους ανάπτυξη με το να προκαλέσει χάος, μη σταθερότητα και υψηλά επίπεδα άγχους και αγωνίας. Επιπλέον, οι αλλαγές και οι μετακινήσεις τους, προκαλούν ποικίλες απώλειες. Κάποιες από αυτές είναι η απώλεια του σπιτιού, των προσωπικών τους αντικειμένων, των φίλων τους, του γειτονικού περιβάλλοντος και του σχολείου τους. Τέλος, κάποιες φορές χρειάζεται να αποχωριστούν τον έναν από τους δύο γονείς καθώς και άλλους συγγενείς. Η ρουτίνα της καθημερινότητάς τους διακόπτεται και η νέα ρουτίνα δύσκολα εγκαθίσταται. Τα ευρήματα της συγκεκριμένης έρευνας έδειξαν ότι: 1) Τα παιδιά που είχαν σπίτι ανέφεραν ότι αισθάνονταν πιο χαρούμενα από τα άστεγα παιδιά. 2) Τα άστεγα παιδιά συχνά αντιλαμβάνονταν τον εαυτό τους ως λιγότερο ικανά γνωστικά, κοινωνικά και φυσικά καθώς και θεωρούσαν ότι είναι λιγότερο αποδεκτά από τους γονείς τους. 3) Οι δάσκαλοι ανέφεραν ότι τα παιδιά με στέγη έχουν περισσότερες γνωστικές ικανότητες από ότι τα παιδιά χωρίς στέγη. 4) Τα άστεγα παρουσίαζαν περισσότερα προβλήματα συμπεριφοράς και ήταν πιο πιθανό να εμφανίσουν κατάθλιψη λόγω των απωλειών και των αλλαγών στη ζωή τους. Τέλος, τα παιδιά αυτά εσωτερικεύαν περισσότερο τα αρνητικά συναισθήματα για τον εαυτό τους.

Οι Zima, Wells και Freeman, (1994) εξέτασαν τα συναισθηματικά, συμπεριφορικά αλλά και εκπαιδευτικά προβλήματα των άστεγων παιδιών. Βρήκαν ότι τα παιδιά αυτά υποφέρουν από κατάθλιψη και στρες, συναισθηματικά προβλήματα του να βιώνουν τον εαυτό τους ως άστεγα, παρουσιάζουν προβλήματα συμπεριφοράς και χαμηλές επιδόσεις στο σχολείο. Ειδικότερα, το 37% των παιδιών παρουσίασαν καταθλιπτικά συμπτώματα και χρειάστηκαν ψυχολογική υποστήριξη και το 28% από αυτά είχαν διαταραχές συμπεριφοράς αλλά μόνο ένα μικρό ποσοστό

έλαβαν ψυχολογική υποστήριξη. Ένα μεγάλο ποσοστό άλλαξε σχολικό περιβάλλον λόγω της μη σταθερής κατοικίας τους ή διέκοψε για κάποιο διάστημα την παρακολούθηση των σχολικών μαθημάτων τους, επανέλαβε την ίδια σχολική χρονιά καθώς και είχε κακές επιδόσεις στα μαθήματα.

Τα άστεγα παιδιά έχουν περισσότερες διαταραγμένες σχέσεις με φίλους από ότι τα παιδιά που κατοικούν σε μόνιμη κατοικία. Το ποσοστό των αστέγων παιδιών που ανέφερε ότι έχει έναν καλό φίλο ή ότι περνάει το χρόνο του με φιλικά συνομήλικα πρόσωπα, ήταν πολύ μικρότερο από τα μη άστεγα παιδιά (Masten, Miliotis, Graham-Bermann, Ramirez & Neemann, 1993). Ακόμη, αρκετά από αυτά παρουσιάζουν συχνά παραβατική και επιθετική συμπεριφορά, είναι αποσυρμένα και αντιμετωπίζουν δυσκολίες στις κοινωνικές τους συναναστροφές. Πολλές φορές παραπονιούνται για σωματικά συμπτώματα και πόνους, έχουν άγχος και καταθλιπτική συμπεριφορά. Τα προβλήματα των παιδιών σχετίζονται επίσης και με την απελπισία των γονιών τους οι οποίοι υποφέρουν από γονεϊκό στρες, τις διαταραγμένες οικογενειακές τους σχέσεις (σωματική και σεξουαλική βία), την αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος, την αρνητική εικόνα του εαυτού τους. Τέλος, έρχονται να προστεθούν τα αγχογόνα γεγονότα της ζωής τους που έχουν σχέση με θάνατο γονιού ή αδερφού, με χωρισμό γονέων, παραμονή σε οικότροφείο, νοσηλεία σε νοσοκομείο. Όλοι αυτοί οι συσσωρευτικοί παράγοντες σε συνδυασμό με την ανασφάλεια της μη σταθερής κατοικίας κάνουν τα παιδιά αυτά μία ομάδα υψηλού κινδύνου για ψυχολογικά και συμπεριφορικά προβλήματα (Masten et al., 1993).

Τα χαρακτηριστικά των αστέγων παιδιών (Bassuk et al., 1986) σχετίζονται με ψυχολογικές, συμπεριφορικές αλλά και εκπαιδευτικές δυσκολίες. Πιο αναλυτικά, έχει βρεθεί ότι τα μισά παιδιά είχαν αναπτυξιακή καθυστέρηση, υπέφεραν από άγχος και κατάθλιψη και αντιμετώπιζαν γνωστικές δυσκολίες. Επίσης, αρκετά από αυτά τα

παιδιά ανέφεραν ότι οι υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας δεν τα στηρίζουν όσο θα επιθυμούσαν. Παρεμφερή ευρήματα των Rafferty και Shinn (1991) έδειξαν ότι τα άστεγα παιδιά αντιμετωπίζουν ψυχολογικά προβλήματα (άγχος, κατάθλιψη, διαταραχές ύπνου), συμπεριφορικά προβλήματα (επιθετικότητα, απόσυρση) και γνωστικά προβλήματα (αναπτυξιακή καθυστέρηση, χαμηλή επίδοση στην εκπαίδευση, γλωσσικά προβλήματα, διάσπαση προσοχής).

1.5.1 Οι συναισθηματικές εμπειρίες των άστεγων παιδιών

Τα άστεγα παιδιά αντιμετωπίζουν διάφορες δυσκολίες σε συμπεριφορικό, γνωστικό, εκπαιδευτικό αλλά και ψυχολογικό επίπεδο λόγω της έλλειψης μη σταθερής κατοικίας. Αρκετές μελέτες (Bauman, 2005. Deforge, Zehnder, Minick & Carmon, 2001. Farkas & Yorke, 1993. Heusel, 1995. Menke, 2005) επιχείρησαν να διερευνήσουν με ποικίλους τρόπους τις εμπειρίες αυτών των παιδιών, με προσωπικές συνεντεύξεις, παιδικό σχέδιο, βιβλιοθεραπεία, φωτογραφικό υλικό κ.α. Σκοπός των συγκεκριμένων ερευνών ήταν να κατανοηθεί όσο το δυνατόν περισσότερο, το βίωμα της αστεγίας και οι συνέπειες που ενέχει στο συναισθηματικό κόσμο των παιδιών αυτών.

Ο Bauman (2005) ζήτησε από άστεγα παιδιά που φιλοξενούνται σε ξενώνα να ζωγραφίσουν και να μιλήσουν για τα σχέδια τους, με σκοπό να μοιραστούν το νόημα που δίνουν στις εμπειρίες και στην πραγματικότητά τους. Τα παιδιά φάνηκαν ικανά να μοιραστούν την πραγματικότητά τους μέσα από τα δικά τους μάτια και αποκάλυψαν ότι βιώνουν αμφιθυμικά συναισθήματα. Από τη μία, η έλλειψη στέγης θεωρείται ότι δημιουργεί συναισθήματα απώλειας μίας κατάστασης, αδυναμία σύνδεσης με τους άλλους, αισθήματα ανασφάλειας, θλίψης, περιορισμού και φόβου για τους κανόνες λειτουργίας του ξενώνα. Πέρα από την απώλεια σπιτιού, το παιδί

βιώνει την απώλεια της σχέσης του με φίλους, με τον πατέρα του, με προσωπικά αντικείμενα καθώς και με την καθημερινή οικογενειακή του ρουτίνα. Η εξωτερική πραγματικότητα επηρεάζει τον εσωτερικό κόσμο των αστέγων παιδιών και αυτό φαίνεται από τις σκέψεις, τις αξίες και τις δυνατότητες που παρουσιάζουν για το μέλλον. Τα παιδιά, ανέφεραν ότι δεν τους αρέσουν οι συνεχείς μετακινήσεις, εξέφρασαν την επιθυμία τους να έχουν τον δικό τους προσωπικό χώρο. Γενικότερα, η πραγματικότητα του να ζουν τα παιδιά σε ξενώνα δίνει τους δίνει μία απαισιόδοξη προοπτική για το μέλλον. Επιπρόσθετα, τα παιδιά νιώθουν αίσθημα μοναξιάς, έλλειψη σχετίζεσθαι με τους σημαντικούς άλλους (γονείς), νιώθουν παραμελημένα και έχουν αρνητικές εμπειρίες με το να τους φωνάζουν και με το να αποχωρίζονται συνέχεια άλλους ανθρώπους. Νιώθουν πόνο, απογοήτευση και ένα άβολο συναίσθημα που περιγράφεται σχεδόν σαν πένθος του να μην έχουν ένα μέρος που να το φωνάζουν σπίτι. Από την άλλη, έχουν μία αίσθηση ευγνωμοσύνης που τους παρέχεται προστασία όταν φιλοξενηθούν σε ξενώνα, τους αρέσει να παίζουν και να συνάπτουν φιλικές σχέσεις με τα άλλα παιδιά, έχουν όνειρα για το μέλλον και λαχτάρα για χαρούμενες στιγμές.

Η διερεύνηση των συναισθηματικών εμπειριών άστεγων παιδιών που φιλοξενούνταν σε ξενώνα (Deforge et al., 2001) έδειξε, επίσης, ότι κάποια από αυτά αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους σαν άστεγο και κάποια από αυτά θεωρούν ότι άστεγος είναι αυτός που δεν έχει καθόλου πόρους. Τα συναισθήματα των παιδιών αυτών φάνηκε να ποικίλουν. Από τη μία, νιώθουν ασφάλεια που έχουν ένα μέρος να φάνε και να κοιμηθούν, δημιουργούν καινούργιες φιλίες και τους αρέσουν κάποιες δραστηριότητες που γίνονται στο ξενώνα. Από την άλλη, το να ζουν σε ξενώνα είναι σκληρό και θέλουν να σταματήσει η βία, δεν θέλουν να βλέπουν άλλους ανθρώπους να υποφέρουν ή να υποφέρουν τα ίδια. Εκφράζουν φόβο μη μαθευτεί, στιγματιστούν

και τα κοροϊδεύουν επειδή μένουν σε ξενώνα. Έχουν ανάγκη αποδοχής, στοργής και υποστήριξης από τους σημαντικούς άλλους όπως η οικογένεια, οι φίλοι, ο δάσκαλος και άλλα άτομα που θεωρούνε σημαντικά στη ζωή τους. Τέλος, δεν τους αρέσουν οι περιορισμοί του ξενώνα, η καθημερινή ρουτίνα, η έλλειψη ιδιωτικού χώρου και φοβούνται τις συνέπειες εάν δεν τηρούν τους κανόνες που υπάρχουν στο ξενώνα.

Οι Farkas και Yorker (1993) οι οποίοι διερεύνησαν το πώς τα άστεγα παιδιά περιγράφουν τις ελπίδες τους μέσα από τη ζωγραφιά και τη βιβλιοθεραπεία, παρατήρησαν ότι τα παιδιά αυτά έχουν μεγάλη επιθυμία για αφθονία, να ζήσουν σε μεγαλοπρεπή σπίτια και να έχουν πολλά χρήματα, φοβούνται τις άσχημες συνθήκες που έζησαν στο παρελθόν και ονειρεύονται να ξεφύγουν από αυτή την κατάσταση και να κάνουν μία διαφορετική μετάβαση, που δεν θα ενέχει βία. Τα ευρήματά τους έδειξαν ότι τα παιδιά επιθυμούν την αλλαγή και ντρέπονται για το στίγμα του να είσαι άστεγος. Τέλος, φάνηκε ότι τα παιδιά είναι ικανά να εκφράσουν ποικίλα συναισθήματα όταν μιλάνε για τις εμπειρίες τους.

Τα παιδιά που διαβιούν σε ξενώνα αστέγων έχουν οφέλη αλλά και απώλειες (Heusel, 1995). Όσον αφορά τα οφέλη, τα άστεγα παιδιά νιώθουν ασφάλεια, έχουν το δωμάτιό τους που μπορούν να παίζουν, συνάπτουν καινούργιες φιλίες. Τέλος, έχουν ελπίδες και όνειρα για ευτυχισμένες στιγμές στο δικό τους σπίτι, που θα ζούνε ειρηνικά με τους γονείς τους και θα έχουν πολλά χρήματα. Όσον αφορά τις απώλειες, τα παιδιά βιώνουν την έλλειψη δικής τους στέγης, σχέσεων με γονείς και φίλους, αίσθημα του ανήκειν και την οικογενειακή τους ρουτίνα. Κάποια παιδιά, νιώθουν συναισθήματα ντροπής, λύπης, νιώθουν φτωχά σε σύγκριση με άλλα παιδιά που έχουν σταθερή στέγη. Δεν τους αρέσει που μετακινούνται συνέχεια, που αλλάζουν σχολεία και χάνουν φίλους λόγω των συνεχών τους μετακινήσεων, που δεν έχουν ένα

τόπο που να το αποκαλούνε σπίτι τους, και που τα κοροϊδεύουν επειδή μένουν σε ξενώνα.

Ο Percy (1995) διερεύνησε τι θεωρούνε σημαντικό τα παιδιά που φιλοξενούνται σε ξενώνα χρησιμοποιώντας συνεντεύξεις και φωτογραφίες που τράβηξαν τα ίδια από την καθημερινότητά τους. Τα παιδιά ανέφεραν ως σημαντικές τις διαπροσωπικές σχέσεις με ανθρώπους που τα φροντίζουν και που περνάνε όμορφες στιγμές μαζί τους. Επιπλέον, περιέγραψαν όμορφες και διασκεδαστικές στιγμές με το να παίζουν με παιχνίδια στο ξενώνα, να πηγαίνουν σε διάφορες ψυχαγωγικές εξωτερικές δραστηριότητες και να έχουν φίλους. Τέλος, τα παιδιά έχουν ανάγκη από φροντίδα, επιζητούν την εμπιστοσύνη από τους σημαντικούς άλλους, επιθυμούν να απαλλαγούν από το στρες καθώς και να νιώθουν ότι ανήκουν κάπου.

Η μη σταθερή κατοικία, φέρνει στο προσκήνιο μία ποικιλία προβλημάτων σε σχέση με την ασφάλεια, τη διάθεση και τη συμπεριφορά τους, τη φυσική υγεία και την εκπαίδευσή τους. Η εμπειρία μιας χαοτικής εναλλαγής στέγης κάνει τα παιδιά να νιώθουν μπερδεμένα, ανασφαλή, λυπημένα και θυμωμένα. Κάποιες φορές, τα παιδιά αυτά, παίρνουνε το ρόλο του υπεργονιού και γίνονται ακόμη πιο υπεύθυνα για τους αβοήθητους γονείς τους και τα αδέρφια τους (Kirkman et al., 2010).

Οι περισσότερες έρευνες τονίζουν τις αρνητικές επιπτώσεις του φαινομένου της έλλειψης στέγης σε άστεγα παιδιά, οι οποίες κυρίως αντανακλώνται στην υγεία, την ανάπτυξη, τις ακαδημαϊκές επιδόσεις και τη συμπεριφορά τους. Μελέτη (Herth, 1998) εξέτασε το νόημα της ελπίδας στα παιδιά με μεθοδολογικά εργαλεία την αφήγηση και το σχέδιο, ανέδειξε πέντε θεματικές που αντιπροσωπεύουν την ελπίδα των άστεγων παιδιών που φιλοξενούνται σε ξενώνα: 1) Την υποκειμενική αντίληψη των παιδιών για τη σύνδεσή τους με τους σημαντικούς άλλους. Τα άστεγα παιδιά μίλησαν και ζωγράρισαν συνομήλικα άτομα με τα οποία νιώθουν όμορφα και γελάνε,

το δάσκαλό τους στο σχολείο, τους γονείς τους. Με άλλα λόγια, όταν τα παιδιά σχετίζονται με τους σημαντικούς άλλους, νιώθουν εμπιστοσύνη και ασφάλεια δημιουργείται το συναίσθημα της ελπίδας σε αυτά. 2) Τα εσωτερικά ψυχικά τους αποθέματα. Όταν τα παιδιά συνάπτουν υγιείς σχέσεις, αποκτούν αυτοεκτίμηση. Αυτό έχει ως συνέπεια να δημιουργείται μία εσωτερική ανάγκη για αίσθημα ελπίδας, το οποίο στη συνέχεια θέλουν να το μοιραστούν με τους σημαντικούς άλλους. 3) Γνωστικές στρατηγικές που τα άστεγα παιδιά χρησιμοποιούν (θετικές σκέψεις σε όσα τους συμβαίνουν καθώς και μία πιο αισιόδοξη ματιά στα γεγονότα της ζωής τους), 4) Ενεργητικότητα (σωματική και ψυχολογική που τα κινητοποιεί σε διάφορες δημιουργικές δράσεις) και 5) Αντικείμενα ελπίδας που τα άστεγα παιδιά χρησιμοποιούν (μη πραγματικοί χαρακτήρες από κινούμενα σχέδια, super ήρωες με τους οποίους ταυτίζονται).

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ - ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΩΝ ΕΜΠΕΙΡΙΩΝ

Τα τελευταία χρόνια, υπάρχει μία στροφή για έρευνα επικεντρωμένη σε παιδιά τα οποία δεν αντιμετωπίζονται πλέον ως παθητικά υποκείμενα αλλά συμμετέχουν ενεργά με το να αφηγούνται τα ίδια τις εμπειρίες τους (Driessnack, 2006). Στην παρούσα μελέτη, επιλέχθηκαν δύο τεχνικές συλλογής των δεδομένων, η ημιδομημένη συνέντευξη και το παιδικό σχέδιο, οι οποίες θεωρήσαμε ότι θα συμβάλλουν στη διερεύνηση των συναισθηματικών εμπειριών των παιδιών.

2.1 Ημιδομημένη συνέντευξη

Η συνέντευξη θεωρείται ως η πιο διαδεδομένη μέθοδος συλλογής δεδομένων. Πρόκειται για την αλληλεπίδραση μεταξύ προσώπων, που καθοδηγείται από τον ερευνητή ή τον ερωτώντα, με στόχο την απόσπαση πληροφοριών σχετιζόμενων με το αντικείμενο της έρευνας.

Αυτός ο τύπος συνέντευξης μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως αποκλειστική μέθοδος αλλά και σε συνδυασμό με άλλες μεθόδους, όπως το παιδικό σχέδιο. Ο συνεντευκτής έχει μεγαλύτερη ελευθερία στη σειρά που θέτει τις ερωτήσεις, στην ακριβή διατύπωσή τους και στο πόσο χρόνο αφιερώνουν στα διάφορα θέματα (Robson, 2007). Το σχέδιο της συνέντευξης μπορεί να είναι απλούστερο από εκείνο της δομημένης συνέντευξης και επιτρέπει την αλλαγή των διευκρινιστικών ερωτήσεων ή ακόμη και τη σειρά τους. Είναι πιθανό να περιλαμβάνει: α) εισαγωγικά σχόλια, β) κατάλογο από επικεφαλίδες θεμάτων, γ) ένα σύνολο από σχετικές διερευνητικές ερωτήσεις και δ) καταληκτικά σχόλια. Επομένως, θεωρείται μία

αρκετά ευέλικτη μορφή συνέντευξης αφού δίνει στον ερωτώμενο την ελευθερία να μιλήσει για ότι έχει κεντρική σημασία για εκείνον και όχι για τον ερευνητή. Τέλος, είναι σημαντικό ότι καλύπτονται τα θέματα που θεωρούνται σημαντικά στη μελέτη μας, κάτι που οι αδόμετες συνεντεύξεις δυσκολεύονται να το κάνουν.

Ένα μεγάλο πλεονέκτημα της ημιδομημένης συνέντευξης είναι ότι παρέχει την ελευθερία στον ερωτώμενο να μιλήσει για ότι έχει κεντρική σημασία για εκείνον ενώ παράλληλα, ο ερευνητής μπορεί να θέτει κάποιες οδηγίες και ερωτήσεις που να επιβεβαιώνουν ότι θα καλυφθούν τα θέματα που θεωρούνται σημαντικά στην έρευνα. Με λίγα λόγια, διατυπώνονται συγκεκριμένες ερωτήσεις αλλά οι ερωτώμενοι είναι ελεύθεροι να μιλήσουν σχετικά με το θέμα και να δώσουν τις δικές τους απόψεις όταν αυτοί θέλουν (Bell, 2001).

Κατά τη διάρκεια της παρούσας έρευνας, χρησιμοποιήθηκαν στο μέγιστο βαθμό οι ημιδομημένες ερωτήσεις οι οποίες προσέγγιζαν «τη συνέντευξη σε βάθος». Η συνέντευξη σε βάθος, αφορά ένα σύνολο γενικών ερωτήσεων σε θέματα που ο ερευνητής έχει προκαθορίσει, αλλά τα οποία δεν τα θέτει πάντα με συγκεκριμένη σειρά (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008).

Στη συνέχεια, σκοπός της μελέτης μας ήταν η ανάλυση περιεχομένου των συνεντεύξεων αφού αυτή έχει διάφορα πλεονεκτήματα: α) Η επικοινωνία αποτελεί κεντρικό στοιχείο της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και οι διαδικασίες ανάλυσης του περιεχομένου λειτουργούν άμεσα στις καταγραφές της ανθρώπινης επικοινωνίας. β) Οι μέθοδοι ανάλυσης μπορούν να συνδυαστούν και με άλλους τρόπους ανάλυσης όπως στην παρούσα έρευνα, το παιδικό σχέδιο. γ) Παράγει «διακριτικά» μέτρα σύμφωνα με τα οποία ούτε ο αποστολέας ούτε ο παραλήπτης του μηνύματος έχει επίγνωση του γεγονότος ότι βρίσκεται υπό ανάλυση (Seale, 2004).

Έχει υποστηριχθεί ότι η ανάλυση περιεχομένου μπορεί να παρέχει πληροφορίες που δεν είναι πάντα προσβάσιμες με άλλες μεθόδους αφού μπορεί να αποκαλύψει καλύτερα ενδότερες σκέψεις, πλαίσια αναφοράς, αντιδράσεις σε καταστάσεις. Αυτό συμβαίνει γιατί η γλώσσα συχνά λέει περισσότερα για τους ανθρώπους από αυτά που θέλουν να αποκαλύψουνε από ότι ξέρουν για τον εαυτό τους και αυτό μπορεί να φέρει στο φως πράγματα που ένας ερευνητής μπορεί να μην σκεφτόταν να ρωτήσει σχετικά (Reis & Judd, 2000).

2.2 Παιδικό σχέδιο

Συνδυαστικά με την ημιδομημένη συνέντευξη, στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκε και το παιδικό σχέδιο. Παραδοσιακά, τα σχέδια μελετήθηκαν από την οπτική γωνία των ενηλίκων για να διαγνωσθούν συναισθηματικές διαταραχές ή προβλήματα προσαρμογής των παιδιών (Machover, 1949). Η αξιοπιστία των προβολικών τεστ έχει πλέον αμφισβητηθεί και δεν θεωρείται ότι αποτελούν έγκυρο εργαλείο καθώς η ερμηνεία των παιδικών σχεδίων μόνο από τους ενήλικες, στηρίζεται σε μία εκ των υστέρων εκτίμηση του τελειωμένου προϊόντος, χωρίς να δοθεί στα παιδιά το δικαίωμα να μιλήσουν γι' αυτό (Thomas & Silk, 1997). Σήμερα, παρατηρείται ανανεωμένο ενδιαφέρον για τη χρήση των παιδικών σχεδίων και η έμφαση πλέον, μετατοπίζεται από το σχέδιο του παιδιού ερμηνευμένο από ενήλικες, σε ότι λέει το ίδιο το παιδί για το σχέδιό του (Malchiodi, 1998). Το παιδικό σχέδιο έχει διαπιστωθεί ότι διευκολύνει τις ικανότητες των παιδιών στη συζήτηση, ιδίως όσον αφορά γεγονότα και καταστάσεις που θα μπορούσαν δύσκολα να περιγράψουν (Brooks, 2005. Cox, 2005. Gross & Hayne, 1998. Wesson & Salmon, 2001). Οι εμπειρίες των παιδιών με βαθύ συναισθηματικό περιεχόμενο όπως τα οικογενειακά προβλήματα, έχουν εύστοχα απεικονιστεί (Malchiodi, 1998).

Με βάση αυτή την παιδοκεντρική προσέγγιση, μία ποιοτική μελέτη διερεύνησης του φόβου των παιδικών εμπειριών (Driessnack, 2006) που πραγματοποιήθηκε σε παιδιά ηλικίας 7 και 8 ετών, εστιάστηκε στο παιδί, χρησιμοποιώντας το παιδικό σχέδιο και την αφήγηση. Η συγκεκριμένη έρευνα, έδειξε ότι η χρήση του παιδικού σχεδίου αυξάνει την ποσότητα των πληροφοριών που μοιράζονται τα παιδιά.

Η ζωγραφιά διευκολύνει την λεκτική αναφορά και την περιγραφή παρελθοντικών συναισθηματικών εμπειριών των παιδιών (Gross & Hayne, 1998). Το παιδικό σχέδιο θεωρείται ότι αυξάνει τις πληροφορίες που δίνει το παιδί για τον εαυτό του γιατί μειώνει την κοινωνική απαίτηση, μεγαλώνει το επίπεδο άνεσης, διευκολύνει στην ανάκληση της μνήμης, οργανώνει τις αφηγήσεις των παιδιών και την επεξεργασία πληροφοριών, διευκολύνει τη συναισθηματική περιγραφή και αυξάνει την διάρκεια της συνέντευξης.

Οι Wesson και Salmon (2001) υποστήριξαν ότι με τη ζωγραφική διπλασιάζεται ο αριθμός των πληροφοριών που συνήθως παρέχονται σε μία συνέντευξη. Αυτό συμβαίνει γιατί το παιδικό σχέδιο, διευκολύνει τα παιδιά να συγκεντρωθούν, να θυμηθούν και να επικοινωνήσουν την εμπειρία τους, να ελέγχουν το ρυθμό της συνέντευξης, να εστιάζονται λιγότερο στον ερευνητή και περισσότερο στο καθήκον τους να θυμηθούν και να αναφέρουν γεγονότα δουλεύοντας με ένα οικείο εργαλείο όπως η ζωγραφική. Επιπλέον, η απεικόνιση μίας εμπειρίας τους σε χαρτί μπορεί να ενεργοποιήσει άλλα χαρακτηριστικά της ίδιας ανάμνησης, που ίσως δεν θα τα θυμόνταν εάν δεν τα απεικόνιζαν στη ζωγραφιά τους.

2.2.1 Η ικανότητα των παιδιών να απεικονίζουν συναισθήματα στα σχέδιά τους

Οι ζωγραφιές των παιδιών αντιμετωπίζονται ως πηγή έκφρασης των συναισθημάτων τους σχετικά με τους ανθρώπους και τα αντικείμενα που είναι στη ζωή τους (Burkitt & Newell, 2005).

Μέχρι σήμερα, ένα μεγάλο μέρος του ενδιαφέροντος των επαγγελματιών υγείας για τις ζωγραφιές των παιδιών επικεντρωνόταν στην αναπαραστατική πλευρά του σχεδίου, ενώ πλέον υπάρχει αυξανόμενο ενδιαφέρον για τις εκφραστικές δυνατότητές του (Burkitt, 2005. Jolley et al., 2004). Η συναισθηματική διάθεση μπορεί να απεικονίζεται με κυριολεκτικό τρόπο (π.χ. η θλίψη μέσα από ένα συνοφρυωμένο πρόσωπο) αλλά μπορεί να απεικονίζεται και με μεταφορικό τρόπο, δηλαδή χωρίς να δηλώνεται φανερά το συναίσθημα αλλά να δηλώνεται με ένα λεπτό και συμφραζόμενο τρόπο. Ο μεταφορικός τρόπος έκφρασης επιτυγχάνεται μέσω του περιεχομένου του σχεδίου (π.χ. μία βροχερή ημέρα) και μέσω των τυπικών ιδιοτήτων του (π.χ. χρώμα, γραμμή, υφή, σύνθεση κ.α.). Αυτές οι μη-κυριολεκτικές μορφές της επικοινωνίας καλούνται έκφραση περιεχομένου και αφηρημένη έκφραση αντίστοιχα (Jolley et al., 2004).

Οι Jolley et al., (2004) αξιολόγησαν εκφραστικά σχέδια παιδιών ηλικίας 4 έως 12 ετών, και βρήκαν ότι τόσο η ποιότητα όσο και η ποσότητα των χαρούμενων και των λυπημένων σχεδίων αυξάνεται με την ηλικία. Επιπρόσθετα, έδειξαν ότι τα παιδιά ζωγραφίζουν πιο εύκολα μία χαρούμενη ζωγραφιά από ότι μία λυπημένη.

Σε μία προσπάθεια διερεύνησης της συναισθηματικής εκφραστικότητας των σχεδίων οι Bonoti και Misailidi (2006) ζήτησαν από παιδιά να απεικονίσουν πέντε διαφορετικά συναισθήματα (ευτυχία, λύπη, θυμό, έκπληξη, φόβο) στα σχέδιά τους. Στη συνέχεια, έδειξαν τα σχέδια αυτά σε ενήλικες και τους ζήτησαν να αναγνωρίσουν το απεικονιζόμενο συναίσθημα. Βρέθηκε ότι οι ενήλικες πιο εύκολα αναγνώριζαν τα

σχέδια που εξέφραζαν χαρά και στη συνέχεια αυτά που μετέδιδαν το συναίσθημα της λύπης.

Οι Burkitt και Newell (2005) ζήτησαν από παιδιά ηλικίας 6 έως 8 ετών να χρωματίσουν συναισθηματικά χαρακτηρισμένες χαρούμενες και λυπημένες φιγούρες. Τα αποτελέσματά τους έδειξαν ότι τα παιδιά επιλέγουν διαφορετικά χρώματα για να απεικονίσουν το συναίσθημα της χαράς και της λύπης.

2.3 Η συλλογιστική της παρούσας έρευνας - Ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις

Στόχος της παρούσας μελέτης είναι να εξετάσει τις εμπειρίες παιδιών που ζουν σε ξενώνα. Πιο συγκεκριμένα επιχειρεί να διερευνήσει τον τρόπο με τον οποίο τα άστεγα παιδιά επεξεργάζονται τα θετικά και αρνητικά τους συναισθήματα (χαρά, φόβο, λύπη).

Θεωρούμε ότι είναι πολύ σημαντική η εμπλοκή των άστεγων παιδιών σε μία διαδικασία επικοινωνίας στην οποία θα μπορέσουν να μιλήσουν ελεύθερα για προσωπικά ζητήματα. Για να τα πλησιάσουμε, χρειάζεται ο τρόπος που θα τα προσεγγίσουμε να βρίσκεται κοντά στο αναπτυξιακό τους στάδιο. Για το λόγο αυτό, θα χρησιμοποιήσουμε λεκτικές δεξιότητες συμβουλευτικής σε συνδυασμό με το παιδικό σχέδιο, το οποίο αποτελεί μία προσφιλή δραστηριότητα των περισσότερων παιδιών.

Τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας μας είναι τα εξής:

α) Σε ποιο βαθμό τα άστεγα παιδιά έχουν την ικανότητα να κατανοούν και επικοινωνούν το συναίσθημα της χαράς, της λύπης και του φόβου μέσα από το παιδικό σχέδιο και τη συνέντευξη.

β) Με ποια αντικείμενα, πρόσωπα, τοποθεσίες και δράσεις συνδέονται οι συναισθηματικές εμπειρίες της χαράς, της λύπης και του φόβου των άστεγων παιδιών.

γ) Με ποιους τρόπους τα άστεγα παιδιά εκφράζουν τα συναισθήματα της χαράς, της λύπης και του φόβου.

Με βάση τις μελέτες και τα ερευνητικά δεδομένα που παρουσιάστηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια μπορούμε να προβλέψουμε ότι τα παιδιά γενικότερα έχουν την ικανότητα να εκφράζουν τις συναισθηματικές τους εμπειρίες μέσα από το σχέδιο και την συνέντευξη. Όμως δεν έχει δοθεί μεγάλη προσοχή από την ερευνητική κοινότητα για να διερευνηθούν τα συναισθήματα και η σημασία διαφόρων γεγονότων για τα άστεγα παιδιά.

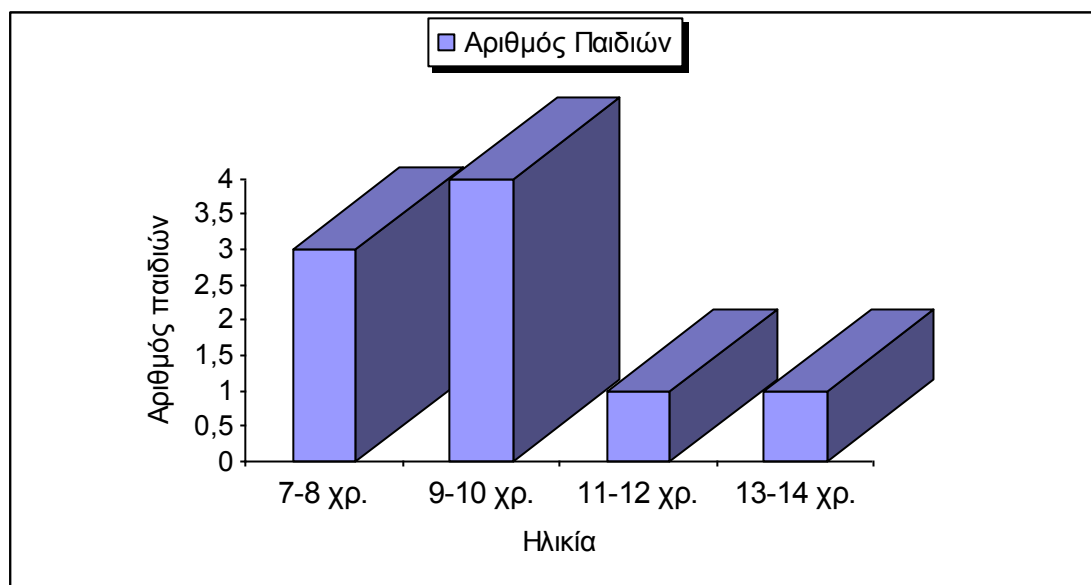
Λόγω του ότι δεν υπάρχουν συναφείς έρευνες για τα άστεγα παιδιά που διαμένουν σε ξενώνα, είναι δύσκολο να διατυπώσουμε υποθέσεις και προσδοκώμενα αποτελέσματα. Με βάση την υπάρχουσα βιβλιογραφία, που αναφέρεται στις ψυχολογικές επιπτώσεις της αστεγίας (Bauman, 2005. Deforge et al., 2001, Farkas & Yorker, 1993. Kirkman et al., 2010. Menke, 2005) θεωρούμε ότι οι συνέπειές της αστεγίας θα αντανακλώνται τόσο στα σχέδια, όσο και στις συνεντεύξεις των άστεγων παιδιών. Τα ευρήματά μας, πιστεύουμε ότι θα αποτελέσουν ένα σημαντικό εργαλείο για τους επαγγελματίες που επιχειρούν να κατανοήσουν, να προσεγγίσουν και να βοηθήσουν τα παιδιά που ζούνε σε ξενώνα.

ΜΕΘΟΔΟΣ

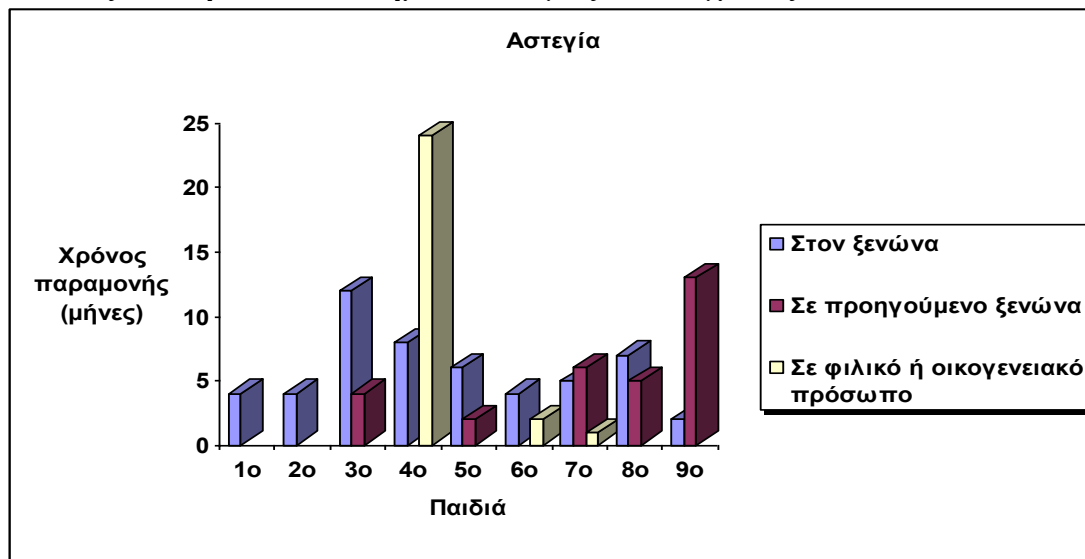
3.1 Δείγμα

Στην έρευνα συμμετείχαν 9 παιδιά (6 κορίτσια και 3 αγόρια) τα οποία φιλοξενούνταν σε ξενώνα αστέγων στο κέντρο της Αθήνας. Η ηλικία τους κυμαινόταν από 7 έως 14 ετών. Τα παιδιά είχαν υπηκοότητα ελληνική. Το κριτήριο επιλογής του δείγματος ήταν η προηγούμενη εμπειρία αστεγίας στο δρόμο και σε ξενώνες αστέγων. Η εμπειρία αυτή συνοψίζεται στον πίνακα 2, που δείχνει ότι τα συγκεκριμένα παιδιά έχουν βιώσει αρκετά μεγάλα χρονικά διαστήματα εμπειρίες αστεγίας στο δρόμο, σε ξενώνες καθώς και φιλοξενήθηκαν σε φιλικό ή συγγενικό περιβάλλον μαζί με τους γονείς τους.

Πίνακας 3.1: Ηλικιακή κατανομή δείγματος.

Πίνακας 3.2: Χρονικά διαστήματα αστεγίας του δείγματος

Σημείωση: Το 1ο, 2ο, 5ο και 8ο παιδί έμειναν "στο δρόμο" έως και 5 ημέρες.

3.2 Διαδικασία

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο ξενώνα όπου διέμεναν τα παιδιά, μετά από συνεννόηση μαζί τους για την ακριβή ώρα και ημέρα. Το συγκεκριμένο πλαίσιο επιλέχθηκε με σκοπό τα παιδιά να νιώθουν άνετα και οικεία. Κάθε παιδί εξετάστηκε ατομικά και η όλη διαδικασία πραγματοποιήθηκε σε ένα ήσυχο χώρο του ξενώνα. Πριν αρχίσει η διαδικασία της σχεδίασης, το κάθε παιδί ενημερώθηκε για το σκοπό της έρευνας αλλά και για το απόρρητο της διαδικασίας δίνοντάς του την επιλογή να αναφέρει ότι το ίδιο επιθυμεί στους σημαντικούς άλλους (γονείς, φίλοι κ.α.). Επιπρόσθετα, ενημερώσαμε το κάθε παιδί για τη χρονική διάρκεια της συνέντευξης και προσπαθήσαμε να μην υπερβούμε το προκαθορισμένο χρονικό περιθώριο. Οι γονείς των ανήλικων παιδιών πληροφορήθηκαν για τη φύση της μελέτης και τους ζητήθηκε η έγγραφη συγκατάθεσή τους για τη συμμετοχή των παιδιών τους στην έρευνα.

3.3 Εργαλεία συλλογής των δεδομένων

3.3.1 Παιδικό σχέδιο

Πριν αρχίσει η διαδικασία της σχεδίασης, υπήρξε μία χαλαρωτική εισαγωγή, ώστε το κάθε παιδί να προετοιμαστεί και να εξοικειωθεί με την όλη διαδικασία. Έγιναν κάποιες γενικές ερωτήσεις με σκοπό την αποφυγή των αρνητικών συναισθημάτων για τη διαδικασία (π.χ. πίεση, άγχος). Στη συνέχεια, δόθηκαν στο κάθε παιδί τρεις κόλλες Α4, ένα μολύβι, μία γόμα και εννιά χοντροί μαρκαδόροι (μαύρο, κόκκινο, κίτρινο, μπλε, πράσινο, πορτοκαλί, καφέ, ροζ και μωβ) για να σχεδιάσει διαδοχικά τις συναισθηματικές εμπειρίες της χαράς, της λύπης και του φόβου. Το κάθε παιδί πρώτα ζωγράφιζε και μιλούσε για ένα συγκεκριμένο συναίσθημα και στη συνέχεια ο ερευνητής έδινε τις ίδιες οδηγίες για το επόμενο υπό διερεύνηση συναίσθημα.

Πιο συγκεκριμένα, ζητήθηκε από το παιδί να σκεφτεί κάποια στιγμή που ένιωθε πραγματικά χαρούμενο (ή λυπημένο ή φοβισμένο) δίνοντάς του ένα χρονικό περιθώριο να φέρει στη μνήμη του τη συγκεκριμένη συναισθηματική εμπειρία. Η εντολή που δίνονταν ήταν η εξής: «θα ήθελα να σκεφτείς μία στιγμή στη ζωή σου που ένιωσες πραγματικά χαρούμενος/η, (ή λυπημένος/η ή φοβισμένος/η)». Στη συνέχεια, του δίνονταν τα εργαλεία σχεδίασης και ο ερευνητής παρότρυνε το παιδί να ζωγραφίσει σε μία λευκή κόλλα τη συναισθηματική εμπειρία που είχε φέρει στο νου του. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι εάν το παιδί δεν επιθυμούσε να μιλήσει μέχρι να ολοκληρώσει το σχέδιό του, ο ερευνητής το δεχόταν και μετά την ολοκλήρωση της ζωγραφιάς του, άρχιζε τις ερωτήσεις σχετικά με το παιδικό σχέδιο. Από την άλλη, εάν κάποιο παιδί επιθυμούσε παράλληλα να ζωγραφίζει και να μιλάει, ο ερευνητής κατευθυνόταν άμεσα στη διαδικασία των ερωτήσεων.

3.3.2 Ημιδομημένη συνέντευξη

Οι θεματικές ενότητες πάνω στις οποίες κινήθηκαν οι συνεντεύξεις ορίστηκαν με βάση τα τρία σχέδια που κλήθηκαν τα παιδιά να σχεδιάσουν. Η πρώτη αφορούσε ερωτήσεις διερεύνησης της συναισθηματικής εμπειρίας της χαράς, η δεύτερη της λύπης και η τρίτη του φόβου. Αναλυτικά, τα άστεγα παιδιά κατά τη διάρκεια της σχεδίασης ή ακόμη και μετά την ολοκλήρωση της ζωγραφιάς τους κλήθηκαν να περιγράψουν μία στιγμή κατά την οποία ήταν χαρούμενα, λυπημένα και φοβισμένα.

Αρχικά, για να σιγουρευτούμε ότι τα παιδιά κατανόησαν πλήρως τα τρία συναισθήματα, έγιναν κάποιες ερωτήσεις όπως: «ξέρεις τι σημαίνει η λέξη λύπη;». Όταν τα παιδιά αντιλαμβάνονταν πλήρως το νόημα των συναισθημάτων, ο ερευνητής τα παρότρυνε να σκεφτούν κάποια στιγμή στη ζωή τους που ένιωσαν πραγματικά π.χ. χαρά. Στη συνέχεια, ζητούσε από το κάθε παιδί να περιγράψει το σχέδιό του και να αναφέρει περισσότερες πληροφορίες για την κάθε συναισθηματική του εμπειρία. Χρησιμοποιήθηκαν αρκετές ανοιχτού τύπου ερωτήσεις και μη λεκτικές ενθαρρύνσεις, ώστε το κάθε παιδί να βοηθηθεί να δώσει περισσότερες λεπτομέρειες για την ιστορία του. Όταν το παιδί άρχιζε να εξιστορεί τα γεγονότα της ζωγραφιάς του, στοχεύσαμε σε περισσότερες ερωτήσεις προσανατολισμένες σχετικά με το ποιος, πότε, τι, που συνέβη, με σκοπό να κατανοήσουμε το χρόνο, τη τοποθεσία των περιγραφών, τα διαδοχικά γεγονότα της αφήγησης του και παραπλήσιες πληροφορίες σχετικά με το περιβάλλον. Ύστερα, ο ερευνητής μετατοπιζόταν στην περαιτέρω διερεύνηση πληροφοριών οι οποίες δεν εμφανίζονταν στη ζωγραφιά του αλλά με κάποιο τρόπο συνδέονταν με τα συγκεκριμένα γεγονότα και συναισθήματα. Για να μπορέσουν τα παιδιά να μιλήσουν όσο το δυνατόν περισσότερο για τη συναισθηματική εμπειρία της χαράς, της λύπης και του φόβου τους, ο ερευνητής εστίαστηκε σε ερωτήσεις όπως: «τι συμβαίνει όταν είσαι χαρούμενος;», «τι σε κάνει γενικά φοβισμένο;», «πώς

καταλαβαίνεις ότι είσαι λυπημένος;». Με αυτό τον τρόπο, τα παιδιά μπόρεσαν να αξιολογήσουν και να παρέχουν τη δική τους προσωπική κρίση για την αλληλουχία των γεγονότων, τους λόγους που ένιωσαν τα συγκεκριμένα συναισθήματα, καθώς και είχαν την ελευθερία να εκφράσουν τη δική τους άποψη σχετικά με τις συναισθηματικές τους εμπειρίες. Στο τέλος, ο ερευνητής ρωτούσε το κάθε παιδί εάν επιθυμεί να μοιραστεί κάποια άλλη σκέψη.

3.4 Ανάλυση παιδικών σχεδίων και συνεντεύξεων

Μετά την απομαγνητοφώνηση και την κωδικοποίηση όλων των συνεντεύξεων των αστέγων παιδιών και τη μετατροπή τους σε κείμενο, μελετήθηκαν προσεκτικά τα δεδομένα τα οποία κατηγοριοποιήθηκαν σύμφωνα με την ανάλυση περιεχομένου που προτείνουν οι Gross και Hayne, (1998) και Wesson και Salmon, (2001). Η ίδια ανάλυση περιεχομένου εφαρμόστηκε και στα παιδικά σχέδια. Ο πίνακας 3.3 δείχνει τις κατηγορίες ανάλυσης των δεδομένων.

Πίνακας 3.3: Κατηγοριοποίηση συνεντεύξεων και σχεδίων

Κατηγορίες ανάλυσης στη συνέντευξη και στο παιδικό σχέδιο
Αντικείμενα που είναι παρόντα
Πρόσωπα που είναι παρόντα
Τοποθεσίες περιγραφών
Δράσεις που περιγράφονται
Πληροφορίες σχετικά με τα συναισθήματα τους

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Στο κεφάλαιο αυτό αρχικά, παρουσιάζονται αναλυτικά οι κωδικοποιήσεις των παιδικών σχεδίων και των συνεντεύξεων των παιδιών. Στη συνέχεια, γίνεται μία προσπάθεια να συγκριθούν τα δεδομένα που προέκυψαν από τις αναλύσεις των δύο μεθοδολογικών εργαλείων, ώστε να δοθεί μία πλήρης εικόνα των συναισθηματικών εμπειριών της χαράς, της λύπης και του φόβου των άστεγων παιδιών. Κάποιες κατηγορίες που αναδείχθηκαν μέσα από την κωδικοποίηση, εμφανίστηκαν μόνο στις συνεντεύξεις και όχι στις ζωγραφιές των παιδιών, με συνέπεια να μην εμφανίζονται στους πίνακες μας. Στον πίνακα 4.1 συνοψίζονται οι πέντε κατηγορίες των δεδομένων των συνεντεύξεων της χαράς και των παιδικών σχεδίων. Επίσης, αναφέρονται και οι υποκατηγορίες της κάθε κατηγορίας, οι οποίες δημιουργήθηκαν από την συγκεκριμένη κωδικοποίηση.

4.1 Συναισθηματική εμπειρία χαράς

Τα σχέδια και οι συνεντεύξεις των άστεγων παιδιών που αφορούσαν μία εμπειρία στη ζωή τους που τους έκανε να νιώσουν χαρά, κωδικοποιήθηκαν ως προς το περιεχόμενό τους και αναδείχθηκαν οι επιμέρους κατηγορίες: (α) αντικείμενα, (β) πρόσωπα που είναι παρόντα, (γ) τοποθεσίες των περιγραφών, (δ) δράσεις και (ε) συναισθήματα.

Πίνακας 4.1: Κωδικοποίηση σε παιδικά σχέδια και συνεντεύξεις στο συναίσθημα της χαράς.

Κατηγορίες	Χαρά	
	Σχέδια	Συνεντεύξεις
1. Αντικείμενα:		
1.1 Παιχνίδια	1	7
1.2 Φύση	7	7
1.3 Αφηρημένα αντικείμενα	4	7
1.4 Τεχνολογικά αντικείμενα	1	6
1.5 Αντικείμενα χώρου	7	6
1.6 Σχολικά αντικείμενα	-	4
1.7 Αντικείμενα που αφορούν σε τροφή	-	4
1.8 Μέσα Μαζικής Μεταφοράς	-	2
2. Πρόσωπα:		
2.1 Εαυτός τους	5	9
2.2 Πρόσωπα από σχολικό περιβάλλον	2	14
2.3 Πρόσωπα στενού οικογενειακού κύκλου	-	11
2.4 Πρόσωπα ξενώνα	2	10
2.5 Πρόσωπα ευρύτερου οικογενειακού κύκλου	2	6
2.6 Άλλα πρόσωπα από το παρελθόν	-	6
2.7 Άλλοι	-	2
2.8 Φανταστικά πρόσωπα	2	7
2.9 Ζώα	4	6
3. Τοποθεσίες:		
3.1 Ξενώνας	1	17
3.2 Εξωτερικό περιβάλλον	3	9
3.3 Σχολικό περιβάλλον	1	7
3.4 Σπίτι	1	6
3.5 Φιλικό σπίτι	1	4
3.6 Άλλες τοποθεσίες	-	2
4. Δράσεις:		
4.1 Διαπροσωπικές σχέσεις με σημαντικούς άλλους	4	28
4.2 Απόκτηση και μη υλικών αγαθών	-	5
4.3 Εξωτερικές δραστηριότητες	3	6
4.4 Μετακινήσεις και αλλαγή περιβάλλοντος	-	4
4.5 Απώλεια αγαπημένων αντικειμένων	-	3
4.6 Εκπαιδευτικές δράσεις	1	3
4.7 Κίνδυνος (σωματικός-αρρώστια)	-	3
4.8 Απώλεια-αποχωρισμός σημαντικών άλλων	-	1
5. Συναίσθημα:		
5.1 Συναίσθημα χαράς	4	9
5.2 Αμφιθυμικά συναισθήματα	4	7
5.3 Αρνητικά συναισθήματα	-	8
5.4 Ουδέτερα συναισθήματα	1	-

4.1.1. Αναλύσεις παιδικών σχεδίων και συνεντεύξεων

Αρχικά, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι κάποια παιδιά αναφέρθηκαν σε πολλές κατηγορίες, καθώς και ότι το ίδιο το παιδί συχνά συμπεριλάμβανε στις αφηγήσεις του πάνω από μία αναφορά στην ίδια κατηγορία. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ο αριθμός συχνότητας της κάθε κατηγορίας να είναι μεγαλύτερος από τον αριθμό των παιδιών που συμμετείχαν στην έρευνα.

4.1.1.1 Αντικείμενα

Στα σχέδια των παιδιών απεικονίστηκαν αντικείμενα χώρου, φύσης, αφηρημένα αντικείμενα και τεχνολογικά αντικείμενα. Μεγαλύτερη έμφαση δόθηκε σε αντικείμενα χώρου (παράθυρα, τραμπολίνο) και φύσης (ήλιος, θάλασσα, λουλούδια).

Τα αντικείμενα στα οποία αναφέρθηκαν τα άστεγα παιδιά είχαν σχέση με παιχνίδια (μπαλόνια, αυτοκόλλητα κ.α) φύση (ήλιος, λουλούδια κ.α.), αφηρημένα αντικείμενα (η καρδιά τους), τεχνολογικά αντικείμενα (τηλεόραση, Η/Υ, κινητό κ.α.) αντικείμενα χώρου (πόρτα, τσουλήθρα κ.α.), σχολικά αντικείμενα (μαρκαδόροι, ξυλομπογιές), αντικείμενα που αφορούσαν σε τροφή (σοκολάτες, πατατάκια κ.α.) καθώς και σε μέσα μαζικής μεταφοράς (ταξί, ποδήλατα κ.α.). Συγκεκριμένα, τα παιδιά ανέφεραν περισσότερο αντικείμενα που σχετίζονταν με παιχνίδια, φύση και αφηρημένα αντικείμενα.

4.1.1.2 Πρόσωπα

Τα παιδιά, μέσα από τις ζωγραφιές τους, έδωσαν βαρύτητα σε συνομήλικα πρόσωπα από το σχολικό τους περιβάλλον και από τον ξενώνα καθώς και σε συνομήλικα πρόσωπα από το ευρύτερο οικογενειακό τους κύκλο. Τέλος, κάποια

παιδιά απεικόνισαν τη φιγούρα του εαυτού τους. Επιπρόσθετα, ζωγράρισαν και κάποια φανταστικά πρόσωπα (φαντάσματα, καρδιές με ανθρώπινα χαρακτηριστικά). Τέλος, αρκετά ήταν τα παιδιά που ζωγράρισαν αγαπημένα ζώα (πεταλούδες, πουλιά κ.α).

Στις συνεντεύξεις τους, τα παιδιά έδωσαν ιδιαίτερη βαρύτητα σε πρόσωπα από το σχολικό τους περιβάλλον (συμμαθητές και φίλους, δάσκαλος), σε πρόσωπα από το στενό οικογενειακό τους κύκλο (μητέρα, αδέρφια και πολύ λιγότερο τον πατέρα τους) και σε πρόσωπα του ξενώνα (συνομήλικα πρόσωπα και πολύ λιγότερα ανέφεραν εθελοντή και ενήλικες φιλοξενούμενους). Λιγότερα παιδιά ανέφεραν πρόσωπα από το ευρύτερο οικογενειακό τους περιβάλλον (φίλοι, συγγενείς), άλλα πρόσωπα από το παρελθόν τους (φίλοι που έχασαν), κάποια φανταστικά πρόσωπα από ταινίες και κινούμενα σχέδια και ζώα (πουλάκια, πεταλούδες κ.α.). Τέλος, όλα τα παιδιά ανέφεραν μέσα στις συνεντεύξεις τους τον εαυτό τους.

4.1.1.3 Τοποθεσίες

Οι τοποθεσίες που εμφανίστηκαν στα σχέδια των παιδιών είναι περισσότερο τα εξωτερικά περιβάλλοντα (πάρκο, κούνιες, εκδρομή). Στη συνέχεια, ακολούθησε ο ξενώνας, το σχολικό περιβάλλον, το πατρικό σπίτι και το φιλικό σπίτι (συγγενών και φίλων).

Αναφορικά με τις συνεντεύξεις τους, παρατηρούμε ότι η σημαντικότερη τοποθεσία που τα παιδιά περιέγραψαν τις εμπειρίες της χαράς τους είναι ο τωρινός ξενώνας και λιγότερο ο παρελθοντικός και ειδικότερα ανέφεραν τον παιδότοπο του ξενώνα και το δωμάτιό τους. Επίσης, αρκετά παιδιά μίλησαν για διάφορα εξωτερικά περιβάλλοντα που είναι συνυφασμένα με ψυχαγωγικές δραστηριότητες (πάρκα,

κούνιες κ.α.), και ακολούθησε το σχολείο τους, το σπίτι που διέμεναν παλαιότερα, διάφορα φιλικά σπίτια και άλλες τοποθεσίες (εκκλησία, φυλακή).

4.1.1.4 Δράσεις

Τα 6 παιδιά ανέδειξαν στις ζωγραφιές της χαράς συγκεκριμένες δράσεις ενώ κάποια άλλα δεν ανέδειξαν καμία δράση μέσα από τη ζωγραφιά τους. Από την κωδικοποίηση των ευρημάτων φαίνεται ότι οι διαπροσωπικές σχέσεις με σημαντικούς άλλους αναπαρίστανται ιδιαίτερα. Πιο συγκεκριμένα, τα περισσότερα παιδιά απεικόνισαν συνομήλικα άτομα με τα οποία συναναστρέφονται, γελάνε, κάνουνε αστεία, παίζουν και πηγαίνουν στο σχολείο. Κάποια παιδιά ζωγράρισαν ψυχαγωγικές δράσεις που εξελίσσονται σε πάρκα-κούνιες και για μπάνιο στη θάλασσα.

Οι συνεντεύξεις των άστεγων παιδιών φαίνεται να εστιάζονται περισσότερο στις διαπροσωπικές σχέσεις με τους σημαντικούς άλλους, στις ψυχαγωγικές και εκπαιδευτικές δράσεις, στην προσφορά υλικών αγαθών από άλλα πρόσωπα, σε γεγονότα που προέκυψαν από την αλλαγή περιβάλλοντος, στην προσφορά βοήθειας και φροντίδας από τους σημαντικούς άλλους, σε απώλεια αγαπημένων αντικειμένων, σε δράσεις που ενέχουν απώλεια σημαντικών άλλων καθώς και δράσεις που σχετίζονται με σωματικό κίνδυνο.

Αναλυτικότερα, οι διαπροσωπικές σχέσεις των άστεγων παιδιών δείχνουν να είναι πολύ σημαντικές και άμεσα συνυφασμένες με τις δράσεις που αφηγούνται, οι οποίες σχετίζονται με το παιχνίδι και με τη δημιουργία σχέσεων. Τα παιδιά μίλησαν περισσότερο για συνομήλικα άτομα από τον ξενώνα αλλά και από το σχολικό τους περιβάλλον με κυρίως θέμα το παιχνίδι και τις όμορφες στιγμές. Τα αποτελέσματα όμως ανέδειξαν ότι τα άστεγα παιδιά από τη μία γνωρίζουν, παίζουν, ζωγραφίζουν και προσπαθούν να σχετιστούν με συνομήλικους τους στο ξενώνα και από την άλλη

αντιμετωπίζουν δυσκολίες σύναψης φιλικών σχέσεων, οι οποίες φαίνεται να τα φέρνει αντιμέτωπα με αμφιθυμικά συναισθήματα. Αρκετά παιδιά ανέφεραν άσχημες συμπεριφορές από συνομήλικα φιλικά πρόσωπα και μέσα από τις συγκεκριμένες δράσεις φάνηκε η δυσκολία σύναψης φιλικών σχέσεων. Τα παιδιά έχουν αρνητικές εμπειρίες που αφορούν κλοπές, ψέματα, βρισιές κ.α.

Αναφορικά με τις δράσεις στο σχολικό τους περιβάλλον τα παιδιά μίλησαν περισσότερο για τη θυματοποίηση από τους συμμαθητές τους αλλά και τη σχέση τους με το δάσκαλό τους. Ένας αρκετά μεγάλος αριθμός παιδιών έχει έρθει αντιμέτωπος με άσχημες συμπεριφορές από συμμαθητές του, οι οποίοι τα κοροϊδεύουν για τις χαμηλές επιδόσεις στα μαθήματα, τα απειλούν, τα κακομεταχειρίζονται και τα απομονώνουν. Οι δράσεις με το δάσκαλο σχετίζονταν περισσότερο με τιμωρία, σκληρότητα και μεγάλες απαιτήσεις.

Ακόμη, από τα αποτελέσματα φαίνεται ότι τα παιδιά αυτά έχουν χάσει φίλους εξαιτίας των συνεχών τους μετακινήσεων λόγω της μη σταθερής τους κατοικίας. Έχουν θετικές παρελθοντικές δράσεις με συνομήλικα άτομα από τη γειτονιά τους ή το σχολείο τους με τα οποία έπαιζαν, αλλά μίλησαν και για δράσεις που οι φίλοι τους τα πλήγωσαν και τα πρόδωσαν. Οι συνεχείς μετακινήσεις επηρέασαν και τις σχέσεις τους με ενήλικες σημαντικούς άλλους. Κάποια παιδιά ανέφεραν συγγενικά πρόσωπα και φιλικά πρόσωπα τα οποία αναγκάστηκαν να τα αποχωριστούν.

Στις συνεντεύξεις τους τα παιδιά έδειξαν ότι εκτός από τον αποχωρισμό των σημαντικών άλλων, αποχωρίστηκαν και αγαπημένα προσωπικά τους αντικείμενα, τα οποία είτε δεν ήταν δυνατόν να τα πάρουνε μαζί τους, είτε καταστράφηκαν, είτε κλάπηκαν. Η ανάγκη τους για υλικά αγαθά είναι ιδιαίτερα αυξημένη. Τα παιδιά επιθυμούν να αποκτήσουν παιχνίδια, ρούχα, Η/Υ και τους αρέσει πολύ όταν τους προσφέρονται υλικά αγαθά (σοκολάτες, παγωτά, αυτοκόλλητα, μαρκαδόρους κ.α.).

Από την κωδικοποίηση των ευρημάτων, φαίνεται ότι είναι σημαντικές για τα ίδια οι ψυχαγωγικές εξωτερικές δραστηριότητες και λιγότερο οι εκπαιδευτικές. Πιο συγκεκριμένα, ένας αριθμός παιδιών ανέφερε ευχάριστες δράσεις σε κούνιες, για μπάνιο στη θάλασσα, σε εκκλησία αλλά και ψυχαγωγικές δραστηριότητες με παιχνίδι στον Η/Υ και παρακολούθηση κινουμένων σχεδίων στη τηλεόραση. Οι εκπαιδευτικές δράσεις φαίνεται να λαμβάνουν χώρα περισσότερο στο σχολικό τους περιβάλλον (κατασκευές μασκών, ζωγραφική, ολόημερο κ.α.).

Επίσης, είναι σημαντική η προσφορά βοήθειας και η φροντίδα που λαμβάνουν από τους σημαντικούς άλλους. Τα παιδιά, ανέφεραν δράσεις που είχαν σχέση με βοήθεια στα μαθήματα, στο να μάθουν να ζωγραφίζουν καθώς και ενδιαφέρον για τα ίδια.

Τέλος, τα παιδιά φαίνεται να έχουν εμπειρίες που ενείχαν απώλεια σημαντικών άλλων και κίνδυνο. Οι δράσεις που ανέφεραν είχαν να κάνουν με απόπειρα αυτοκτονίας ενήλικα φιλοξενουμένου του ξενώνα, λιποθυμικά επεισόδια μητέρας, με την άσχημη τοποθεσία του ξενώνα (σκουπίδια, τοξικομανείς) και με τη φυλάκιση πατέρα. Παραδείγματα των δράσεων που αναφέρθηκαν, φαίνονται στον πίνακα 1, του παραρτήματος.

4.1.1.5 Πληροφορίες σχετικά με το συναίσθημα της χαράς

Η κωδικοποίηση των παιδικών σχεδία ανέδειξε ότι λιγότερα από τα μισά άστεγα παιδιά απεικόνισαν αποκλειστικά το συναίσθημα της χαράς στα σχέδιά τους, ενώ αρκετά παιδιά απεικόνισαν αμφιθυμικά συναισθήματα (χαρά- λύπη, φόβο, θυμό, ντροπή).

Προκειμένου να κωδικοποιηθούν οι πληροφορίες που σχετίζονται με τα συναισθήματα, χρησιμοποιήθηκε ο τρόπος αξιολόγησης της συναισθηματικής

εκφραστικότητα των σχεδίων, που προτείνουν άλλοι ερευνητές (Jolley et al., 2004. Picard et al., 2007). Πιο συγκεκριμένα, οι τύποι απεικόνισης του συναισθήματος στα σχέδια των άστεγων παιδιών για τη χαρά περιλαμβάνουν α) κυριολεκτικές εκφραστικές στρατηγικές (έκφραση προσώπου) και β) αφηρημένες στρατηγικές (μεταφορική περιεχομένου). Στη δεύτερη κατηγορία στρατηγικών υπάγονται η στάση σώματος και το πλαίσιο. Η κωδικοποίηση των παιδικών ζωγραφιών παρουσιάζεται στον πίνακα 4.2.

Πίνακας 4.2: Απεικόνιση συναισθημάτων

Τύποι απεικονίσεων συναισθημάτων	Συναισθήματα			
	Χαρά	Αρνητικά	Ουδέτερα	Σύνολο
Έκφραση προσώπου	6	3	1	10
Στάση σώματος	5	2	-	7
Πλαίσιο	8	6	1	13
Έκφραση προσώπου και στάση σώματος	4	1	-	5
Έκφραση προσώπου και πλαίσιο	6	4	-	10
Στάση σώματος και πλαίσιο	4	1	-	5
Έκφραση προσώπου και στάση σώματος και πλαίσιο	4	1	-	5
Σύνολο	37	18	2	

Όσον αφορά στο συναίσθημα της χαράς, αρκετά παιδιά ζωγράρισαν φιγούρες με ανασηκωμένο στόμα (χαμόγελο) και μικρότερος αριθμός παιδιών έδωσε έμφαση στη στάση σώματος (χέρια ανασηκωμένα δηλώνοντας χαρά). Ο μεγαλύτερος αριθμός παιδιών έδωσε σημασία στο πλαίσιο. Πιο συγκεκριμένα, τα περισσότερα παιδιά έδωσαν βαρύτητα στο περιβάλλον (καλές καιρικές συνθήκες), σε αντικείμενα που δήλωναν χαρά (πεταλούδες, πουλιά, καρδιές με φτερά, τσουλήθρα κ.α.), σε γλωσσικά σύμβολα (συννεφάκια με λόγια κ.α.), και σε συνομήλικα πρόσωπα.

Τα παιδιά μέσα στις χαρούμενες ζωγραφιές τους, απεικόνισαν και συναισθήματα λύπης, φόβου, θυμού και ντροπής. Ο μεγαλύτερος αριθμός παιδιών έδωσε σημασία στο πλαίσιο και μικρότερος αριθμός στην έκφραση προσώπου. Πιο

συγκεκριμένα, τα παιδιά ζωγράφισαν αρκετά αντικείμενα που δήλωναν λύπη (δέντρα-εμπόδια, ραγισμένη σκεπή κ.α), συνομήλικα πρόσωπα (λυπημένες φιγούρες), περιβάλλον (μουντός καιρός) και γλωσσικά σύμβολα (σχέδιο καλού-κακού).

Ο θυμός απεικονίστηκε με την έκφραση προσώπου (αναποδογυρισμένο στόμα και συνοφρυωμένα φρύδια) και με το πλαίσιο (γλωσσικά σύμβολα), ο φόβος με την έκφραση προσώπου (ζιγκ-ζαγκ στόμα και ανοιχτά μάτια) ενώ η ντροπή μέσα από το πλαίσιο (ήλιος με κόκκινα μάγουλα).

Όσον αφορά την κατανόηση του συναισθήματος της χαράς, όλα τα παιδιά αναγνώρισαν το συγκεκριμένο συναίσθημα αλλά κάποια από αυτά, αρχικά, είχαν δυσκολία να θυμηθούν μία χαρούμενη στιγμή και ανέφεραν ότι δεν ξέρουν ή ότι δεν υπάρχει.

Από την ανάλυση των συνεντεύξεων φάνηκε ότι η έκφραση του συναισθήματος της χαράς γίνεται περισσότερο σωματικά και με μη λεκτικές συμπεριφορές και λιγότερο λεκτικά (πίνακας 2, στο παράρτημα). Τα παιδιά απάντησαν ότι όταν χαίρονται τους αρέσει πολύ και το δείχνουν με σωματικές αντιδράσεις (πετάνε στον αέρα, γελάνε δυνατά, χαμογελάνε, πέφτουν κάτω από τα γέλια κ.α.).

Στις συνεντεύξεις τους, τα περισσότερα παιδιά ανέφεραν και αρκετά αμφιθυμικά συναισθήματα τα οποία ξεκινούσαν με τη βίωση της χαράς και κατέληγαν σε αρνητικά συναισθήματα θυμού, προδοσίας, λύπης και ντροπής. Εστιάστηκαν στις διαπροσωπικές τους σχέσεις και μίλησαν για δράσεις που ενείχαν προδοσία από φίλους, άσχημες συμπεριφορές από σημαντικούς άλλους, αποχωρισμούς αγαπημένων προσώπων κ.α. Επίσης, τα παιδιά, εκτός από τα αμφιθυμικά συναισθήματα ανέφεραν και αρκετές αρνητικές συναισθηματικές εμπειρίες οι οποίες ήταν εντελώς ασύνδετες με τις χαρούμενες στιγμές τους. Τα

παιδιά ενώ ερωτήθηκαν μόνο για τη συναισθηματική εμπειρία της χαράς, μίλησαν και για προσωπικές εμπειρίες που ενείχαν θυμό, φόβο, λύπη και αίσθημα μοναξιάς (πίνακας 2, στο παράρτημα).

4.1.2 Σύγκριση των αποτελεσμάτων σχεδίων και συνεντεύξεων

Στη συνέχεια, θα προσπαθήσουμε να συγκρίνουμε τα δεδομένα που προέκυψαν από την ανάλυση των σχεδίων και των συνεντεύξεων που αφορούν στις χαρούμενες συναισθηματικές εμπειρίες των παιδιών.

Τα δύο μεθοδολογικά εργαλεία του σχεδίου και της συνέντευξης προσέφεραν σημαντικές πληροφορίες που σε μεγάλο βαθμό συμπίπτουν αλλά και αλληλοσυμπληρώνονται. Τα άστεγα παιδιά μέσα στις ζωγραφιές τους, φαίνεται να απεικονίζουν ένα συγκεκριμένο γεγονός μίας συναισθηματικής εμπειρίας την οποία εμπλουτίζουν με περισσότερες λεπτομέρειες και με ποικίλα συναισθήματα μέσα στις συνεντεύξεις τους, δίνοντας με αυτό τον τρόπο μία πιο ολοκληρωμένη και σφαιρική εικόνα των συναισθημάτων τους.

Ανάμεσα στα δύο μεθοδολογικά εργαλεία υπάρχουν αρκετές ομοιότητες αλλά και αποκλίσεις που αξίζει να αναφέρουμε:

Όσον αφορά τις ομοιότητες, παρατηρούμε ότι αναφορικά με τα αντικείμενα, τα παιδιά έδωσαν έμφαση σε στοιχεία της φύσης και στα αντικείμενα χώρου. Επίσης, τα παιδιά απεικόνισαν αλλά και ανέφεραν περισσότερο συνομήλικα πρόσωπα (φίλοι, συμμαθητές, παιδιά ξενώνα, ξαδέρφια) όπως και αρκετά ζώα. Οι τοποθεσίες που είναι σημαντικές για τα παιδιά και που διαφαίνονται και στα δύο μεθοδολογικά εργαλεία είναι τα εξωτερικά περιβάλλοντα, δηλώνοντας την ανάγκη τους για πλαίσια που σχετίζονται άμεσα με το παιχνίδι και τη διασκέδαση, καθώς και την ανάγκη τους για κοινωνικοποίηση και ένταξη στην κοινωνική ζωή. Ακόμη, τα παιδιά, έδωσαν

βαρύτητα σε δράσεις που σχετίζονται με τις διαπροσωπικές τους σχέσεις με τους σημαντικούς άλλους (περισσότερο συνομηλίκους), γεγονός που φαίνεται να δηλώνει ότι το σχετίζεσθαι είναι συνυφασμένο με τις χαρούμενες συναισθηματικές εμπειρίες τους. Τέλος, όσον αφορά τα συναισθήματά τους, τα ευρήματα έδειξαν ότι τα παιδιά εξέφρασαν συναισθήματα χαράς με αρκετά αμφιθυμικά συναισθήματα. Με άλλα λόγια, τα παιδιά έδειξαν ότι ενώ έχουν βιώσει χαρούμενες στιγμές, στο τέλος της ιστορίας τους αυτές μετατρέπονται σε συναισθήματα θυμού, λύπης, φόβου και ντροπής.

Όσον αφορά τις διαφορές ανάμεσα στα δύο μεθοδολογικά εργαλεία, παρατηρήθηκε ότι ενώ τα παιδιά ανέφεραν αντικείμενα που σχετίζονταν με παιχνίδια, μόνο ένα παιδί τα απεικόνισε στη ζωγραφιά του. Αναφορικά με τα πρόσωπα τα οποία τα παιδιά ανέφεραν στις συνεντεύξεις τους, ενώ μίλησαν για άτομα από το στενό τους οικογενειακό περιβάλλον (γονείς και αδέρφια), κανένα από αυτά δεν τα απεικόνισε στις ζωγραφιές του. Επιπρόσθετα, ο μεγαλύτερος αριθμός παιδιών μίλησε για την τοποθεσία του ξενώνα ενώ μόνο ένα παιδί τον απεικόνισε στο σχέδιό του. Κάποιες από τις δράσεις που ανέφεραν τα παιδιά στις χαρούμενες τους στιγμές είχαν σχέση με μετακινήσεις-αλλαγή περιβάλλοντος, με απώλεια αγαπημένων αντικειμένων, με σωματικό κίνδυνο καθώς και με απώλεια-αποχωρισμό σημαντικών άλλων. Όμως, καμία από αυτές τις δράσεις δεν απεικονίστηκε στις ζωγραφιές τους. Όσον αφορά τις διαπροσωπικές τους σχέσεις, ενώ τα παιδιά απεικόνισαν περισσότερο όμορφες στιγμές με συνομηλίκους, αφηγήθηκαν αρκετές δράσεις που ενείχαν άσχημες συμπεριφορές από σημαντικούς άλλους, δυσκολία σύναψης σχέσεων και θυματοποίηση. Ένας μεγάλος αριθμός παιδιών, εξέφρασε εξ' ολοκλήρου αρνητικά συναισθήματα φόβου, λύπης, θυμού και ντροπής, που δεν ήταν συνδεδεμένα με τη

χαρούμενη στιγμή τους. Από την άλλη, κανένα παιδί δεν απεικόνισε μόνο αρνητικά συναισθήματα στη ζωγραφιά του.

4.2 Συναισθηματική εμπειρία λύπης

Τα σχέδια και οι συνεντεύξεις των άστεγων παιδιών που αφορούσαν μία εμπειρία στη ζωή τους που τους έκανε να νιώσουν λύπη, κωδικοποιήθηκαν ως προς το περιεχόμενό τους με τον ίδιο τρόπο που αναλύθηκαν τα δεδομένα που αφορούσαν στη συναισθηματική εμπειρία της χαράς. Στον πίνακα 4.3 συνοψίζονται οι πέντε κατηγορίες των δεδομένων των συνεντεύξεων της λύπης και των παιδικών σχεδίων.

Πίνακας 4.3: Κωδικοποίηση σε παιδικά σχέδια και συνεντεύξεις στο συναίσθημα της λύπης.

Κατηγορίες	Λύπη	
	Σχέδια	Συνεντεύξεις
1. Αντικείμενα:		
1.1 Παιχνίδια	2	4
1.2 Φύση	2	5
1.3 Αφηρημένα αντικείμενα	1	5
1.4 Τεχνολογικά αντικείμενα	1	3
1.5 Αντικείμενα χώρου	3	5
1.6 Σχολικά αντικείμενα	1	2
1.7 Αντικείμενα που αφορούν σε τροφή	-	2
1.8 Μέσα Μαζικής Μεταφοράς	1	3
2. Πρόσωπα:		
2.1 Εαυτός τους	8	9
2.2 Πρόσωπα από σχολικό περιβάλλον	3	8
2.3 Πρόσωπα στενού οικογενειακού κύκλου	3	11
2.4 Πρόσωπα ξενώνα	2	11
2.5 Πρόσωπα ευρύτερου οικογενειακού κύκλου	-	7
2.6 Άλλα πρόσωπα από το παρελθόν	-	3
2.7 Άλλοι	1	1
2.8 Φανταστικά πρόσωπα	-	8
2.9 Ζώα	2	8
3. Τοποθεσίες:		
3.1 Ξενώνας	-	10
3.2 Εξωτερικό περιβάλλον	2	4
3.3 Σχολικό περιβάλλον	2	4
3.4 Σπίτι	-	6
3.5 Φιλικό σπίτι	2	3
3.6 Άλλες τοποθεσίες	-	-
4. Δράσεις:		
4.1 Διαπροσωπικές σχέσεις με σημαντικούς άλλους	6	22
4.2 Υποθετικές-φανταστικές δράσεις	-	4
4.3 Κίνδυνος (σωματικός-αρρώστια)	1	2
4.4 Εξωτερικές δραστηριότητες	3	3
4.5 Απώλεια/αποχωρισμός σημαντικών άλλων	1	5
4.6 Απόκτηση και μη υλικών αγαθών	-	1
5. Συναίσθημα:		
5.1 Συναίσθημα λύπης	7	13
5.2 Αμφιθυμικά συναισθήματα	2	3
5.3 Αρνητικά συναισθήματα	-	12
5.4 Θετικά συναισθήματα	-	3

4.2.1. Αναλύσεις παιδικών σχεδίων και συνεντεύξεων

4.2.1.1 Αντικείμενα

Στα σχέδια των παιδιών απεικονίστηκαν αντικείμενα χώρου, φύσης, αντικείμενα που αφορούν σε παιχνίδι, αφηρημένα αντικείμενα και τεχνολογικά αντικείμενα, σχολικά και αντικείμενα που αφορούν μέσα μαζικής μεταφοράς. Τα περισσότερα παιδιά απεικόνισαν αντικείμενα σχολικού χώρου (θρανία, έδρα κ.α.).

Τα αντικείμενα στα οποία αναφέρθηκαν τα άστεγα παιδιά είχαν σχέση με φύση, αντικείμενα χώρου, αφηρημένα αντικείμενα, παιχνίδια, τεχνολογικά αντικείμενα, αντικείμενα που αφορούσαν μέσα μαζικής μεταφοράς, σχολικά αντικείμενα και αντικείμενα που αφορούσαν σε τροφή. Ο μεγαλύτερος αριθμός παιδιών αναφέρθηκε σε άσχημες καιρικές συνθήκες (λάσπη, λάβα κ.α.), σε αντικείμενα χώρου που σχετίζονται με σχολείο και σπίτι καθώς και σε αφηρημένα αντικείμενα (μυστικό, φωνή κ.α.).

4.2.1.2 Πρόσωπα

Τα παιδιά, μέσα από τις ζωγραφιές τους, έδωσαν βαρύτητα σε πρόσωπα από το στενό οικογενειακό τους περιβάλλον (μητέρα και αδερφό) καθώς και σε πρόσωπα από το σχολικό τους περιβάλλον (συμμαθητές και δάσκαλο). Στη συνέχεια ζωγράρισαν συνομήλικα πρόσωπα από τον ξενώνα, άλλα πρόσωπα καθώς και ζώα (σκύλο). Το πρόσωπο όμως που κυριάρχησε στις ζωγραφιές των αστέγων παιδιών που αφορούσαν το συναίσθημα της λύπης, ήταν ο εαυτός τους (N = 8). Να αναφέρουμε ότι όλα τα παιδιά συμπεριέλαβαν κάποια φιγούρα στα σχέδια της λύπης.

Όσον αφορά τις συνεντεύξεις τους, τα παιδιά έδωσαν έμφαση σε πρόσωπα από το στενό οικογενειακό τους κύκλο (περισσότερο τη μητέρα τους και λιγότερο τον

πατέρα και τα αδέρφια τους) και σε πρόσωπα του ξενώνα (συνομήλικα άτομα, ερευνητής και ενήλικες φιλοξενούμενους). Επιπρόσθετα, ανέφεραν πρόσωπα από το σχολικό τους περιβάλλον (συμμαθητές, φίλους και δάσκαλο) και από το ευρύτερο οικογενειακό τους περιβάλλον (ξαδέρφια, παππούς), άλλα πρόσωπα από το παρελθόν τους (συγγενείς και φίλους), κάποια φανταστικά πρόσωπα (τέρατα, ζόμπι κ.α.) και ζώα (κόμπρες, σκυλιά κ.α.). Τέλος, όλα τα παιδιά ανέφεραν μέσα στις συνεντεύξεις τους τον εαυτό τους.

4.2.1.3 Τοποθεσίες

Οι τοποθεσίες που εμφανίστηκαν συχνότερα στα σχέδια των παιδιών ήταν εξωτερικά περιβάλλοντα (Allou fun Park, φύση), το φιλικό σπίτι (μεγαλύτερου αδελφού και συμμαθητών) καθώς και το σχολικό περιβάλλον. Τέλος, πρέπει να σημειώσουμε ότι υπήρξαν παιδιά ($N = 3$), που δεν ζωγράφισαν κάποια συγκεκριμένη τοποθεσία.

Οι σημαντικότερες τοποθεσίες που αναδεικνύονταν μέσα από τις συνεντεύξεις της λύπης είναι ο ξενώνας, η παλιά τους κατοικία, διάφορα εξωτερικά περιβάλλοντα, και ακολούθησε το σχολείο τους καθώς και διάφορα φιλικά σπίτια. Ο αυξημένος αριθμός των αναφορών των παιδιών σε τοποθεσίες όπως ο ξενώνας και η παλιά τους κατοικία δείχνει ότι οι λυπημένες εμπειρίες λαμβάνουν χώρα περισσότερο σε αυτές τις δύο τοποθεσίες.

4.2.1.4 Δράσεις

Τα 7 παιδιά, ανέδειξαν συγκεκριμένες δράσεις ενώ κάποια άλλα ($N = 2$), δεν ανέδειξαν καμία δράση μέσα από τη ζωγραφιά τους. Από την κωδικοποίηση των ευρημάτων φαίνεται ότι οι διαπροσωπικές σχέσεις με σημαντικούς άλλους παίζουν

καθοριστικό ρόλο στα σχέδια της λύπης για τα άστεγα παιδιά. Πιο συγκεκριμένα, κάποια παιδιά απεικόνισαν συνομηλικά πρόσωπα από το σχολικό τους περιβάλλον και από τον ξενώνα τα οποία φαίνεται να μην τα κάνουν παρέα (απομονωμένα στη ζωγραφιά τους), να τα κοροϊδεύουν, να τους φέρονται άσχημα και βίαια (π.χ. πετώντας τους μολύβια). Επιπλέον, ζωγράφισαν δράσεις που σχετίζονταν με πρόσωπα από το στενό οικογενειακό τους περιβάλλον (μητέρα και αδερφό) και που φαίνεται να έχουν ενεργή δράση στη μη δυνατότητα ικανοποίησης των επιθυμιών τους λόγω έλλειψης χρημάτων και σε συνεχείς μετακινήσεις και αποχωρισμό σημαντικών άλλων. Ακόμη, μία δράση που αφορά την χαμηλή απόδοση στα μαθήματα με κυρίαρχο πρόσωπο το δάσκαλο, απεικονίστηκε από ένα παιδί. Τέλος, κάποια παιδιά, ζωγράφισαν εξωτερικές δράσεις που σχετίζονταν με την επιθυμία τους για ψυχαγωγικές δραστηριότητες και κοινωνικοποίηση καθώς και με σωματικό κίνδυνο (να καίγεται από λάβα ηφαιστείου).

Οι δράσεις που περιγράφονται στις συνεντεύξεις των άστεγων παιδιών, φαίνεται να εστιάζονται περισσότερο στις διαπροσωπικές σχέσεις με τους σημαντικούς άλλους, στον αποχωρισμό σημαντικών άλλων λόγω των συνεχών μετακινήσεών τους, σε υποθετικές-φανταστικές δράσεις, σε ψυχαγωγικές εξωτερικές δραστηριότητες, σε δράσεις που σχετίζονται με σωματικό κίνδυνο και σε μη απόκτηση υλικών αγαθών. Παραδείγματα των δράσεων φαίνονται στον πίνακα 3 του παραρτήματος.

Οι διαπροσωπικές σχέσεις των άστεγων παιδιών δείχνουν να είναι πολύ σημαντικές και άμεσα συνυφασμένες με τις δράσεις που αφηγούνται οι οποίες σχετίζονται με α) την μη φροντίδα σημαντικών άλλων, β) με τη δυσκολία σύναψης σχέσεων και τη θυματοποίηση, γ) με την κακοποίηση και δ) με τη συμπεριφορά των ενηλίκων αλλά και των συνομηλίκων σημαντικών άλλων.

Ειδικότερα, κάποια παιδιά ανέφεραν δράσεις που σχετίζονταν με υποσχέσεις που δεν τηρήθηκαν, βία και κακοποίηση από τον πατέρα και εμπειρίες που αφορούσαν εγκατάλειψη και αίσθημα μοναξιάς από μητέρα και φίλους. Αρκετά παιδιά, αφηγήθηκαν δράσεις που σχετίζονταν με τη δυσκολία σύναψης σχέσεων με συνομηλίκους, την απόρριψη και τη θυματοποίηση, αναφέροντας βία από άλλα παιδιά, κοροϊδία, βρισιές, κλοπές παιχνιδιών, ψέματα κ.α. Επίσης, κάποια παιδιά, ανέφεραν δράσεις που σχετίζονταν με την άσχημη συμπεριφορά των ενηλίκων, την αγνόηση και την μη ανταπόκριση τους στην παροχή βοήθειας. Κάποιες δράσεις αναφέρθηκαν που ήταν αλληλένδετες με τη χαμηλή βαθμολογία τους στα μαθήματα του σχολείου, με διάφορες συμπεριφορές του δασκάλου τους (τακτική, άγριος) και η ταύτιση του δασκάλου με τον πατέρα.

Αναφορικά με τις δράσεις που είχαν σχέση με την απώλεια και τον αποχωρισμό σημαντικών άλλων λόγω των συνεπειών της μη σταθερής κατοικίας τους, ένας σημαντικός αριθμός παιδιών είχε και έχει εμπειρίες όπου αναγκάστηκε να αποχαιρετήσει αγαπημένα πρόσωπα (φίλους, αδέρφια, πατέρα, παιδιά από ξενώνα κ.α.). Επιπλέον, κάποια παιδιά μίλησαν για την απώλεια-θάνατο αγαπημένων ζώων καθώς και για τον αποχωρισμό αυτών. Ένας μικρότερος αριθμός παιδιών, συσχέτισε τον αποχωρισμό του ζώου του, με τον κανονισμό λειτουργίας των ξενώνων όπου απαγορεύουν την ύπαρξη ζώων στο ξενώνα.

Μέσα από την κωδικοποίηση των ληπτημένων συνεντεύξεων, προέκυψε ότι τα παιδιά επιθυμούν υλικά αγαθά, τα οποία έχουν στερηθεί και γνωρίζουν ότι είναι δύσκολο να τα αποκτήσουν. Μίλησαν για την επιθυμία τους να μην υπήρχανε ξενώνες, παρά μόνο σπίτια, να είχανε τον προσωπικό τους χώρο και αρκετά χρήματα.

Όσον αφορά τις ψυχαγωγικές δράσεις, κάποια παιδιά μίλησαν για δράσεις σε Allou fun park, παιχνίδι στον Η/Υ και παρακολούθηση κινουμένων σχεδίων στη

τηλεόραση. Να τονιστεί ότι κάποιες από τις ψυχαγωγικές δραστηριότητες ενώ αναφέρθηκαν από τα ίδια, δεν πραγματοποιήθηκαν λόγω έλλειψης χρημάτων. Τέλος, ένας αριθμός παιδιών μίλησε για δράσεις που ενείχαν σωματικό κίνδυνο και αρρώστια.

4.2.1.5 Πληροφορίες σχετικά με το συναίσθημα της λύπης

Από την κωδικοποίηση των παιδικών σχεδίων (βλέπε πίνακα 4.4) παρατηρήθηκε ότι τα 7 παιδικά σχέδια απεικόνισαν αποκλειστικά το συναίσθημα της λύπης ενώ τα 2 απεικόνισαν αμφιθυμικά συναισθήματα (χαρά-λύπη, λύπη-θυμό).

Πίνακας 4.4: Απεικόνιση συναισθημάτων

Τύποι απεικονίσεων συναισθημάτων	Συναισθήματα		
	Λύπη	Αμφιθυμικά Συν/τα	Σύνολο
Έκφραση προσώπου	6	2	8
Στάση σώματος	6	1	7
Πλαίσιο	6	3	9
Έκφραση προσώπου και στάση σώματος	5	-	5
Έκφραση προσώπου και πλαίσιο	5	1	6
Στάση σώματος και πλαίσιο	4	-	4
Έκφραση προσώπου και στάση σώματος και πλαίσιο	4	-	4
Σύνολο	36	7	

Τα παιδιά έδωσαν την ίδια σημασία στις εκφράσεις του προσώπου (αναποδογυρισμένο στόμα και δάκρυα), στη στάση του σώματος (κατεβασμένα χέρια και σπασμένο πόδι) καθώς και στο πλαίσιο για να απεικονίσουν το συναίσθημα της λύπης. Μία σημαντική παρατήρηση που αφορά το πλαίσιο, είναι ότι τα παιδιά έδωσαν μεγαλύτερη βαρύτητα στα πρόσωπα που συναναστρέφονται και στα αντικείμενα (σχολικά, μέσα μαζικής μεταφοράς) και λιγότερο στο περιβάλλον και στα γλωσσικά σύμβολα. Σε γενικές γραμμές, τα άστεγα παιδιά φάνηκε να

αντιλαμβάνονται το συναίσθημα της λύπης και να το απεικονίζουν χωρίς άλλα συνδυαστικά συναισθήματα. Αυτό, δείχνει ότι τα παιδιά αυτά αναγνωρίζουν το συναίσθημα της λύπης και επομένως έχουν εμπειρίες από λυπημένες στιγμές.

Στις λυπημένες ζωγραφιές, απεικονιστήκαν και αμφιθυμικά συναισθήματα λύπης-χαράς, φόβου, θυμού και ντροπής. Φιγούρες με ανασηκωμένο στόμα εκφράζοντας το συναίσθημα της χαράς και με συνοφρυωμένα φρύδια και ζιγκ-ζαγκ στόμα δηλώνοντας το συναίσθημα του θυμού. Το συναίσθημα του φόβου απεικονίστηκε με τη στάση σώματος (χέρια μπροστά από το σώμα σαν να τρέχει). Τέλος, το πλαίσιο χρησιμοποιήθηκε από κάποια παιδιά για να εκφράσουν το συναίσθημα της χαράς σε συνδυασμό με τη λύπη. Συγκεκριμένα, έδωσαν σημασία στο περιβάλλον (χαμογελαστός ήλιος και ουρανός), σε αντικείμενα που δήλωναν χαρά (σερπαντίνες, αποκριάτικες μάσκες κ.α) και σε χαρούμενη φιγούρα.

Από τις συνεντεύξεις των παιδιών (πίνακας 4, στο παράρτημα), φαίνεται ότι όλα τα παιδιά αναφέρθηκαν σε μία ή και παραπάνω λυπημένες συναισθηματικά εμπειρίες. Τα 3 παιδιά αναφέρθηκαν σε θετικά συναισθήματα, τα 4 παιδιά σε συνδυαστικά με τη λύπη αρνητικά συναισθήματα και κάποια από αυτά μίλησαν και για άλλα αρνητικά συναισθήματα εκτός από το συναίσθημα της λύπης.

Όσον αφορά την κατανόηση του συναισθήματος της λύπης, όλα τα παιδιά αναγνώρισαν το συγκεκριμένο συναίσθημα και πολλά από αυτά ανέφεραν παραπάνω από μία συναισθηματικά λυπημένη εμπειρία. Αρχικά, κάποια παιδιά είχαν δυσκολία να μιλήσουν για τη λυπημένη τους στιγμή και ανέφεραν ότι δεν έχουν νιώσει ποτέ λυπημένα.

Στις πληροφορίες σχετικά με το συναίσθημα της λύπης, τα 9 άστεγα παιδιά αντιλήφθηκαν ότι λύπη είναι όταν στεναχωριούνται, παραπονιούνται, κλαίνε, όταν κάτι συμβαίνει που δεν τους αρέσει, όταν λυπούνται για κάτι που δεν έχουν κάνει,

όταν νιώθουνε χάλια, όταν μένουν μόνα τους και όταν κάθονται και σκέφτονται. Τα 3 παιδιά στην αρχή μπέρδεψαν τη λύπη με το ρήμα «λείπει». Τέλος, κάποια παιδιά αρχικά, είχαν δυσκολία να θυμηθούν κάποια λυπημένη στιγμή και ανέφεραν ότι δεν έχουν λυπηθεί ποτέ και δεν έχουν νιώσει λυπημένα.

Όσον αφορά το πώς τα άστεγα παιδιά εκδηλώνουν το συναίσθημα της λύπης, φαίνεται να μην το εκφράζουν τόσο με σωματικές αντιδράσεις, αλλά αντίθετα το εσωτερικεύουν και το βιώνουν χωρίς ιδιαίτερες αντιδράσεις. Κάποια από αυτά είπαν ότι δεν εξωτερικεύουν το συναίσθημα της λύπης τους ή τη εκφράζουν και με άλλα συναισθήματα όπως χαρά ή βαρεμάρα. Πολύ λίγα παιδιά, ανέφεραν κάποια σωματικά συμπτώματα της λύπης (καίγεται από τη λάβα, δεν νιώθουν καλά, δακρύζουν κ.α.).

Σχετικά με τους παράγοντες που προκαλούν λύπη, τα παιδιά ανέφεραν ότι νιώθουν λύπη όταν πεθαίνει κάτι που αγαπούν (θάνατος-απώλεια), όταν νιώθουν μόνα τους και δεν έχουν φίλους να παίξουν, όταν δεν τα κάνουν παρέα τα συνομήλικα πρόσωπα, τα κοροϊδεύουν και τα απορρίπτουν. Επίσης, όταν αποχωρίζονται αγαπημένα πρόσωπα, όταν δεν έχουν χρήματα να αγοράσουν αυτά που επιθυμούν, όταν τα πληγώνουν οι σημαντικοί άλλοι. Τέλος, τα κάνει λυπημένα η κακοποίηση και ο ξυλοδαρμός από τον πατέρα τους.

Μέσα στις συνεντεύξεις της λύπης, ένας μικρός αριθμός παιδιών ανέφερε αμφιθυμικά συναισθήματα τα οποία ξεκινούσαν με τη βίωση της λύπης και κατέληγαν σε αρνητικά συναισθήματα ενοχής και φόβου.

Επίσης, τα παιδιά, ανέφεραν και αρκετές αρνητικές συναισθηματικές εμπειρίες οι οποίες ήταν ασύνδετες με το συναίσθημα της λύπης. Τα παιδιά ενώ ερωτήθηκαν μόνο για τη συναισθηματική εμπειρία της λύπης, μίλησαν και για προσωπικές εμπειρίες που ενείχαν θυμό, φόβο, έκπληξη ζήλια και βαρεμάρα. Κάποια

παιδιά μίλησαν και για κάποια θετικά συναισθήματα που σχετίζονταν με την αγάπη τους για ενήλικα κοντινά πρόσωπα όπως ο δάσκαλος και ο ερευνητής, από τα οποία νιώθουν προστασία, ενδιαφέρον, στοργή και μαθαίνουν από αυτά.

4.2.2 Σύγκριση των αποτελεσμάτων σχεδίων και συνεντεύξεων

Όσον αφορά τις ομοιότητες που προέκυψαν από την ανάλυση των δύο μεθοδολογικών εργαλείων, παρατηρούμε ότι τα άστεγα παιδιά και στη συνέντευξη αλλά και στα παιδικά σχέδιά τους έδωσαν έμφαση σε αντικείμενα χώρου, φύσης καθώς και σε παιχνίδια. Όσον αφορά τα πρόσωπα, τα παιδιά απεικονίζουν και αναφέρονται περισσότερο σε συνομήλικα πρόσωπα (φίλοι, συμμαθητές και παιδιά ξενώνα) καθώς και από το στενό οικογενειακό τους περιβάλλον (γονείς, αδέρφια). Τα 8 από τα 9 παιδιά ζωγράρισαν τον εαυτό τους μέσα στα σχέδιά τους.

Οι τοποθεσίες που σχετίζονταν με τις λυπημένες στιγμές τους, είναι περισσότερο ο ξενώνας και το σπίτι που διέμεναν παλαιότερα, δηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο και τις αρνητικές εμπειρίες τους στις συγκεκριμένες τοποθεσίες. Ακόμη, τα άστεγα παιδιά, έδωσαν βαρύτητα στις διαπροσωπικές τους σχέσεις με σημαντικούς άλλους αναφέροντας την δυσκολία συναναστροφής και δημιουργίας ομαλών σχέσεων μαζί τους. Επιπρόσθετα, τα παιδιά έδωσαν έμφαση στην αλλαγή περιβάλλοντος, στους αποχωρισμούς αγαπημένων προσώπων, καθώς και στην απώλεια (θάνατος αγαπημένων ζώων).

Όσον αφορά τις διαφορές ανάμεσα στα δύο μεθοδολογικά εργαλεία παρατηρούμε ότι στις συνεντεύξεις τους τα παιδιά ανέφεραν πρόσωπα του ευρύτερου τους οικογενειακού περιβάλλοντος (ενήλικες και συνομήλικοι συγγενείς, γιαγιά, οικογενειακοί φίλοι) καθώς και άλλα πρόσωπα από το παρελθόν τους, όμως κανένα από αυτά δεν τα ζωγράφισε. Τα άστεγα παιδιά ανέφεραν τον ξενώνα πολύ

περισσότερο από κάθε άλλη τοποθεσία, αλλά κανένα παιδί δεν τον ζωγράφισε. Επιπρόσθετα, ενώ τα παιδιά ανέφεραν λυπημένες εμπειρίες που συνέβησαν στο σπίτι που διέμεναν παλαιότερα κανένα από αυτά δεν τις απεικόνισε στη ζωγραφιά του. Όσον αφορά τις δράσεις, μία σημαντική διαφορά είναι ότι στα σχέδια των παιδιών υπάρχουν λιγότερες λυπημένες δράσεις ενώ στις συνεντεύξεις τους τα άστεγα παιδιά αναφέρουν τα όνειρά τους που θα ήθελαν να γίνουν πραγματικότητα, τον σωματικό κίνδυνο (θάνατο, απώλεια), τη μη απόκτηση υλικών αναγκών και δράσεις που αφορούν σε κανονισμούς του ξενώνα. Όσον αφορά στα συναισθήματα, ενώ στα παιδικά σχέδια κανένα από τα παιδιά δεν απεικόνισε μόνο αρνητικά συναισθήματα, μέσα στις συνεντεύξεις τους, εκτός από την λυπημένη ιστορία τους, τα παιδιά αναφέρθηκαν και σε ξεχωριστές αρνητικές εμπειρίες εκφράζοντας συναισθήματα φόβου και θυμού. Τέλος, κάποια παιδιά ανέφεραν παραπάνω από μία λυπημένη στιγμή που βίωσαν στη ζωή τους, δείχνοντας ότι υπάρχουν αρκετές λυπημένες συναισθηματικά εμπειρίες που τα παιδιά θυμούνται και έχουν τη δυνατότητα να εξιστορήσουν.

4.3 Συναισθηματική εμπειρία του φόβου

4.3.1. Αναλύσεις παιδικών σχεδίων και συνεντεύξεων

Τα σχέδια και οι συνεντεύξεις των άστεγων παιδιών που αφορούσαν μία εμπειρία στη ζωή τους που τους έκανε να νιώσουν φόβο, κωδικοποιήθηκαν και αυτά ως προς το περιεχόμενό τους (βλέπε πίνακα 4.5).

Πίνακας 4.5: Σύγκριση σχεδίων και συνεντεύξεων του φόβου

Κατηγορίες	Φόβος	
	Σχέδια	Συνεντεύξεις
1. Αντικείμενα:		
1.1 Παιχνίδια	1	7
1.2 Φύση	5	9
1.3 Αφηρημένα αντικείμενα	4	7
1.4 Τεχνολογικά αντικείμενα	4	7
1.5 Αντικείμενα χώρου	7	9
1.6 Σχολικά αντικείμενα	-	1
1.7 Αντικείμενα που αφορούν σε τροφή	1	5
1.8 Μέσα Μαζικής Μεταφοράς	1	2
1.9 Άλλα αντικείμενα	-	4
1.10 Αντικείμενα που αφορούν σε χρήματα	-	4
2. Πρόσωπα:		
2.1 Εαυτός τους	7	9
2.2 Πρόσωπα από σχολικό περιβάλλον	-	7
2.3 Πρόσωπα στενού οικογενειακού κύκλου	3	15
2.4 Πρόσωπα ξενώνα	-	6
2.5 Πρόσωπα ευρύτερου οικογενειακού κύκλου	-	3
2.6 Άλλα πρόσωπα από το παρελθόν	-	2
2.7 Άλλοι	2	10
2.8 Φανταστικά πρόσωπα	1	17
2.9 Ζώα	3	17
3. Τοποθεσίες:		
3.1 Ξενώνας	1	7
3.2 Εξωτερικό περιβάλλον	3	10
3.3 Σχολικό περιβάλλον	-	2
3.4 Σπίτι	4	9
3.5 Φιλικό σπίτι	-	4
3.6 Άλλες τοποθεσίες	-	3
4. Δράσεις:		
4.1 Διαπροσωπικές σχέσεις με σημαντικούς άλλους	1	22
4.2 Υποθετικές-φανταστικές δράσεις	1	7
4.3 Απώλεια και εγκατάλειψη σημαντικών άλλων	2	4
4.4 Κίνδυνος (σωματικός-αρρώστια)	3	3
4.5 Εξωτερικές δραστηριότητες	2	4
4.6 Μετακινήσεις και αλλαγή περιβάλλοντος	-	5
4.7 Απώλεια αγαπημένων αντικειμένων	-	3
4.8 Εκπαιδευτικές δράσεις	-	2
5. Συναίσθημα:		
5.1 Συναίσθημα φόβου	7	37
5.2 Λύπη σε συνδυασμό με άλλα συναισθήματα	2	-
5.3 Αρνητικά συναισθήματα	-	15
5.4 Θετικά συναισθήματα	-	6

4.3.1.1 Αντικείμενα

Στα σχέδια των παιδιών απεικονίστηκαν αντικείμενα χώρου, φύσης, τεχνολογικά και αφηρημένα αντικείμενα, αντικείμενα που αφορούν σε τροφή, σε παιχνίδια και αντικείμενα που αφορούν μέσα μαζικής μεταφοράς. Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε σε αντικείμενα χώρου που αφορούσαν σε σπίτι (κρεβάτι, μαξιλάρι, πόρτα κ.α.) καθώς και σε στοιχεία φύσης (άσχημες καιρικές συνθήκες). Ενδιαφέρον είναι ότι κάποια παιδιά απεικόνισαν αφηρημένα αντικείμενα (σύννεφα-λεζάντες που έγγραφαν «όχι», «μαμάααα», «ααααα» κ.α) δηλώνοντας το φόβο τους.

Τα αντικείμενα στα οποία αναφέρθηκαν τα άστεγα παιδιά είχαν σχέση με φύση, αντικείμενα χώρου, τεχνολογικά αντικείμενα, παιχνίδια, αφηρημένα αντικείμενα, αντικείμενα που αφορούσαν σε τροφή και σε χρήματα, αντικείμενα που αφορούσαν μέσα μαζικής μεταφοράς και σχολικά αντικείμενα. Στις συνεντεύξεις του φόβου τα παιδιά εστιάστηκαν περισσότερο σε αντικείμενα χώρου (κρεβάτι, κρυψώνες, τάφος κ.α), σε αντικείμενα φύσης (νύχτα, κεραυνοί, βροχή κ.α.) καθώς και σε άλλα αντικείμενα (αίμα, καρδιά, δηλητήριο, μπουνιά κ.α).

4.3.1.2 Πρόσωπα

Τα παιδιά, μέσα από τις ζωγραφιές τους, έδωσαν βαρύτητα σε πρόσωπα από το στενό οικογενειακό τους περιβάλλον, σε άλλα πρόσωπα (οδηγό τρένου, κορίτσι από ταινία) και σε φανταστικά πρόσωπα (φαντάσματα). Επιπρόσθετα, ζωγράφισαν και κάποια ζώα (κατσαρίδες, αράχνες κ.α.). Το πρόσωπο που υπήρχε περισσότερο στις ζωγραφιές τους ήταν η φιγούρα του εαυτού τους (N=7). Τέλος, να αναφέρουμε ότι όλα τα παιδιά μέσα στα σχέδια του φόβου ζωγράφισαν κάποια φιγούρα.

Από την κωδικοποίηση των συνεντεύξεων των παιδιών προέκυψε ότι τα παιδιά έδωσαν ιδιαίτερη βαρύτητα σε πρόσωπα από το στενό οικογενειακό τους

κύκλο με καινούργιο πρόσωπο που έρχεται να προστεθεί, τον σύντροφο της μητέρας καθώς και σε πρόσωπα από το σχολικό τους περιβάλλον. Ανέφεραν πρόσωπα από τον ξενώνα (συνομήλικα πρόσωπα, ενήλικες φιλοξενούμενους κ.α.) και από το ευρύτερο οικογενειακό τους περιβάλλον (οικογενειακοί φίλοι, γιαγιά) καθώς άλλα πρόσωπα από το παρελθόν τους (φίλοι). Μεγάλος ήταν ο αριθμός των παιδιών που ανέφερε κάποια φανταστικά πρόσωπα (φαντάσματα, ζόμπι, σούπερ-ήρωες τέρατα και μπαμπούλες) και ζώα (νυχτερίδες, κατσαρίδες, γουρούνι κ.α.). Τέλος, όλα τα παιδιά ανέφεραν μέσα στις συνεντεύξεις τους τον εαυτό τους

4.3.1.3 Τοποθεσίες

Οι τοποθεσίες που εμφανίζονται συχνότερα στα σχέδια των παιδιών είναι το σπίτι που διέμεναν παλαιότερα και τα εξωτερικά περιβάλλοντα (έξω από τον ξενώνα, συρμός μετρό κ.α.) καθώς και ο ξενώνας. Ειδικότερα, παρατηρούμε ότι ο μεγαλύτερος αριθμός παιδιών ($N = 4$), ζωγράφησε την πατρική ή την ενοικιαζόμενη κατοικία που διέμενε πριν φιλοξενηθεί σε ξενώνα αστέγων. Τέλος, πρέπει να σημειώσουμε ότι υπήρξαν παιδιά ($N = 2$), που δεν ζωγράφισαν κάποια συγκεκριμένη τοποθεσία.

Αναφορικά με τις συνεντεύξεις των παιδιών, οι σημαντικότερες τοποθεσίες που τα παιδιά περιέγραψαν τις φοβισμένες εμπειρίες τους ήταν διάφορα εξωτερικά περιβάλλοντα (σινεμά, πλανητάριο, δουλειά γονιού, έξω από τον ξενώνα, στο δρόμο, σε δάσος, σε παραλία, στο μετρό, σε κατάστημα κ.α), το σπίτι που διέμεναν παλαιότερα, ο ξενώνας και ακολούθησε το σπίτι συγγενών και φίλων, το σχολείο τους και κάποιες άλλες τοποθεσίες (εκκλησία, ξενοδοχείο και εγκαταλελειμμένο σπίτι). Μεγαλύτερη έμφαση όμως δόθηκε στα εξωτερικά περιβάλλοντα και σε παλαιότερο σπίτι που διέμεναν παλαιότερα.

4.3.1.4 Δράσεις

Και τα 9 παιδιά ανέδειξαν συγκεκριμένες δράσεις μέσα από τη ζωγραφιά τους που αφορούσαν εξωτερικές δραστηριότητες, απώλεια-εγκατάλειψη σημαντικών άλλων, κίνδυνο (σωματικό-αρρώστια), φανταστικές-υποθετικές δράσεις καθώς και δράσεις που αφορούσαν διαπροσωπικές σχέσεις. Τα παιδιά έδωσαν μεγαλύτερη έμφαση στον σωματικό κίνδυνο (π.χ. κρεμασμένο ανάποδα από ένα σκοινί, να καίγεται από λάβα ηφαιστείου κ.α.) σε εξωτερικές δράσεις (συρμός μετρό, θάλασσα, σινεμά κ.α.) καθώς και σε απώλεια και αίσθημα εγκατάλειψης από τη μητέρα τους. Τέλος, 1 παιδί απεικόνισε την κακοποίηση της μητέρας του από τον πατέρα του και 1 άλλο ζωγράφησε δράση με φάντασμα να πετάει έξω από τον ξενώνα.

Οι δράσεις που περιγράφονται στις συνεντεύξεις των άστεγων παιδιών φαίνεται να εστιάστηκαν περισσότερο στις διαπροσωπικές σχέσεις με τους σημαντικούς άλλους, σε συνεχείς μετακινήσεις, στον σωματικό κίνδυνο και στην απώλεια, σε φανταστικές-υποθετικές δράσεις, σε ψυχαγωγικές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες, σε απώλεια αγαπημένων αντικειμένων καθώς και εγκατάλειψη από σημαντικούς άλλους.

Οι διαπροσωπικές σχέσεις των άστεγων παιδιών δείχνουν να είναι πολύ σημαντικές και άμεσα συνυφασμένες με τις δράσεις που τα παιδιά αφηγούνται. Πιο συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι κάποια από αυτά έχουν υποστεί θυματοποίηση από συνομήλικα άτομα και έχουν γενικότερα δυσκολία σύναψης σχέσεων, μη αποδοχή και άσχημες συμπεριφορές από γονείς, ενήλικες σημαντικούς άλλους και συνομηλίκους. Έχουν βρεθεί αντιμέτωπα με τρομοκρατία, κακοποίηση και ξυλοδαρμό από τον πατέρα ή πατριό τους στα ίδια αλλά και στην μητέρα τους ή στα αδέρφια τους. Από την άλλη, αναφέρθηκαν σε δράσεις με συνομήλικα άτομα από

το σχολείο και τον ξενώνα, που σχετίζονταν με προστασία, υποστήριξη, προσφορά δώρων, σύναψη σχέσεων με φίλους και εκμάθηση νέων γνώσεων από δάσκαλο.

Αναφορικά με τις φανταστικές-υποθετικές δράσεις των παιδιών, τα αποτελέσματα της κωδικοποίησης έκαναν φανερό ότι αρκετά παιδιά ανέφεραν δράσεις που είχαν σχέση με φαντάσματα, με τέρατα, με άγριο λιοντάρι, που θέλουν να τους κάνουν κακό. Επιπρόσθετα, μίλησαν για τα όνειρά τους που σχετίζονταν με την εκδίκηση πατριού, με την επιθυμία να μην υπήρχανε ξενώνες και να είχανε το δικό τους δωμάτιο.

Αρκετά ήταν τα παιδιά που μίλησαν για τις διάφορες μετακινήσεις τους λόγω οικογενειακών προβλημάτων ή λόγω έλλειψη χρημάτων, για απώλειες που αφορούσαν φόβο θανάτου αγαπημένων προσώπων, εντόμων, δράσεις που ενείχαν σωματικό κίνδυνο και αρρώστια καθώς και εγκατάλειψη από τη μητέρα τους. Ως συνέπεια των μετακινήσεων τους τα παιδιά ανέφεραν και δράσεις που είχαν σχέση και με την απώλεια αγαπημένων τους προσωπικών αντικειμένων όπως παιχνίδια.

Όσον αφορά τις εξωτερικές ψυχαγωγικές δράσεις, τα παιδιά μίλησαν για δράσεις σε σινεμά, σε πλανητάριο, σε θάλασσα, παρακολούθηση τηλεόρασης και παιχνίδι με play station σε ξενώνα. Να τονιστεί ότι κάποιες από τις ψυχαγωγικές δραστηριότητες που αναφέρθηκαν από τα παιδιά, δεν ήταν τόσο ευχάριστες για αυτά και τους δημιούργησαν αίσθημα φόβου. Κάποια παιδιά ανέφεραν κάποιες εκπαιδευτικές δράσεις στο σχολικό περιβάλλον τους αλλά και σε φροντιστήριο αγγλικών.

4.3.1.5 Πληροφορίες σχετικά με το συναίσθημα του φόβου

Από την κωδικοποίηση των παιδικών σχεδίων (βλέπε πίνακα 4.6) παρατηρήθηκε ότι τα 7 παιδικά σχέδια απεικόνισαν αποκλειστικά το συναίσθημα του φόβου ενώ τα 2 απεικόνισαν αμφιθυμικά συναισθήματα (χαρά-φόβο, φόβο-θυμό και αηδία).

Πίνακας 4.6: Απεικόνιση συναισθημάτων

Τύποι απεικονίσεων συναισθημάτων	Συναισθήματα		
	Φόβος	Αμφιθυμικά Συν/τα	Σύνολο
Έκφραση προσώπου	8	2	10
Στάση σώματος	6	-	6
Πλαίσιο	9	-	9
Έκφραση προσώπου και στάση σώματος	5	-	5
Έκφραση προσώπου και πλαίσιο	8	-	8
Στάση σώματος και πλαίσιο	6	-	6
Έκφραση προσώπου και στάση σώματος και πλαίσιο	5	-	5
Σύνολο	47	2	

Όσον αφορά την απεικόνιση του συναισθήματος του φόβου, τα περισσότερα παιδιά έδωσαν μεγαλύτερη σημασία στο πλαίσιο και στις εκφράσεις του προσώπου (ανοιχτά μάτια, δάκρυα, αναποδογυρισμένο στόμα) για να απεικονίσουν τα συναισθήματά τους μέσα στη ζωγραφιά. Λιγότερη έμφαση δόθηκε στη στάση του σώματος. Όσον αφορά το πλαίσιο, είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον ότι τα 7 παιδιά ζωγράρισαν τον εαυτό τους στη φοβισμένη τους ζωγραφιά δείχνοντας με αυτό τον τρόπο την άμεση συναισθηματική βίωση εμπειριών που τους δημιούργησαν φόβο. Ακόμη, φάνηκε ότι τα παιδιά έδωσαν βαρύτητα στο περιβάλλον της ζωγραφιάς τους (μαύρος ουρανός) αλλά και στα αντικείμενα (κόκκινοι σταυροί, φάντασμα κ.α.).

Τέλος, αρκετά παιδιά ζωγράφισαν γλωσσικά σύμβολα που έδειχναν την έντονη συναισθηματική εμπειρία του φόβου τους. Σε γενικές γραμμές, τα άστεγα παιδιά φάνηκε να αντιλαμβάνονται το συναίσθημα του φόβου και να το απεικονίζουν χωρίς να υπάρχουν πολλά άλλα συνοδευτικά συναισθήματα. Αυτό, δείχνει ότι τα παιδιά αυτά αναγνωρίζουν το συναίσθημα του φόβου και επομένως έχουν εμπειρίες από φοβισμένες στιγμές.

Από τις αναφορές των παιδιών φαίνεται ότι όλα τα παιδιά αναφέρθηκαν σε μία ή και παραπάνω φοβισμένες συναισθηματικά εμπειρίες (πίνακας 6, του παραρτήματος). Μέσα στις συνεντεύξεις τους ένας μικρός αριθμός παιδιών εξέφρασε θετικά συναισθήματα ενώ αρκετά παιδιά μίλησαν και για άλλα αρνητικά συναισθήματα εκτός από το συναίσθημα του φόβου.

Όσον αφορά το πώς τα άστεγα παιδιά εκδηλώνουν το συναίσθημα του φόβου, φαίνεται να το εκφράζουν περισσότερο με σωματικές αντιδράσεις. Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά ανέφεραν ότι φοβούνται και κλαίνε, τρέμουν, νιώθουν αδύναμα, άβολα, γυρίζουν αλλού το κεφάλι τους ή κλείνουν τα μάτια τους για να μην βλέπουν, δεν νιώθουν καλά. Ένα πολύ μικρό ποσοστό ανέφερε ότι όταν φοβάται χαμογελάει και κλαίει.

Κάποια παιδιά, εκτός από τις φοβισμένες τους στιγμές, ανέφεραν και εμπειρίες με άλλα αρνητικά συναισθήματα. Τα παιδιά μίλησαν για προσωπικές εμπειρίες που ενέχουν συναισθήματα θυμού, επιθετικότητας, λύπης, αηδίας, ενοχών, ντροπής και βαρεμάρας. Ένας μικρότερος αριθμός παιδιών ανέφερε και κάποια θετικά συναισθήματα που σχετίζονταν με την αγάπη τους για ενήλικα ή συνομήλικα πρόσωπα από το κοινωνικό περιβάλλον τους, με τα οποία νιώθουν προστασία.

Επίσης, μέσα στις συνεντεύξεις των παιδιών εκφράστηκαν συναισθήματα λύπης για την απώλεια των προσωπικών τους αντικειμένων λόγω των μετακινήσεων,

ενοχή για ότι κακό τους συμβαίνει, ντροπή για το φόβο που νιώθει και βαρεμάρα για τα μαθήματα στο σχολείο και στο φροντιστήριο αγγλικών.

4.3.3 Σύγκριση των αποτελεσμάτων σχεδίων και συνεντεύξεων

Όσον αφορά τις ομοιότητες ανάμεσα στα δύο μεθοδολογικά εργαλεία παρατηρούμε ότι τα άστεγα παιδιά και στη συνέντευξή τους αλλά και στα παιδικά σχέδιά τους έδωσαν έμφαση σε αντικείμενα χώρου (περισσότερο σπιτιού) και φύσης (άσχημες καιρικές συνθήκες). Όσον αφορά τα πρόσωπα, τα παιδιά απεικόνισαν και αναφέρθηκαν περισσότερο στον εαυτό τους και σε άτομα από το στενό οικογενειακό τους περιβάλλον. Οι τοποθεσίες που σχετίζονταν με τις φοβισμένες στιγμές τους, ήταν περισσότερο το σπίτι που διέμεναν παλαιότερα, δηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο τις αρνητικές εμπειρίες τους στη συγκεκριμένη τοποθεσία. Ακόμη, τα άστεγα παιδιά, έδωσαν βαρύτητα στο σωματικό κίνδυνο και στην αρρώστια, στην απώλεια και στην εγκατάλειψη σημαντικών άλλων, καθώς και σε κάποιες εξωτερικές δραστηριότητες. Τέλος, όσον αφορά στα συναισθήματα των άστεγων παιδιών, τα ευρήματα έδειξαν ότι και στα δύο μεθοδολογικά εργαλεία αναδεικνύονταν συναισθήματα φόβου, δείχνοντας ότι η συγκεκριμένη κατηγορία παιδιών έχει βιώσει αρκετές αρνητικές εμπειρίες φόβου κατά τη διάρκεια της ζωής του.

Όσον αφορά τις διαφορές ανάμεσα στα δύο μεθοδολογικά εργαλεία τα άστεγα παιδιά στις φοβισμένες συναισθηματικές εμπειρίες τους ανέφεραν αρκετά αντικείμενα που είχαν σχέση με παιχνίδια, τροφή και χρήματα αλλά κανένα σχεδόν δεν τα απεικόνισε στη ζωγραφιά του. Στις συνεντεύξεις τους ανέφεραν πολύ συχνά πρόσωπα του ευρύτερου τους οικογενειακού περιβάλλοντος (ενήλικες και συνομήλικοι συγγενείς, γιαγιά, παππούς, οικογενειακοί φίλοι) καθώς και φανταστικά πρόσωπα και ζώα ενώ πολύ λίγα παιδιά απεικόνισαν τα συγκεκριμένα πρόσωπα στις

ζωγραφίες τους. Αυτό, δείχνει με μία πρώτη ματιά ότι οι φοβισμένες στιγμές σχετίζονται περισσότερο με πρόσωπα από το στενό οικογενειακό τους περιβάλλον. Επίσης, ενώ τα παιδιά μίλησαν για πρόσωπα ξενώνα, σχολικού περιβάλλοντος, ευρύτερου οικογενειακού κύκλου τους, άλλα πρόσωπα από το παρελθόν, κανένα από αυτά δεν ζωγράφισε κάποιο από αυτά τα πρόσωπα. Τα παιδιά ενώ μίλησαν, δεν ζωγράφισαν τοποθεσίες που αφορούσαν φιλικά σπίτια και σχολικό περιβάλλον. Αυτό, δείχνει ότι οι εμπειρίες φόβου που τα παιδιά έχουν, δεν έχουν βιωθεί τόσο στα συγκεκριμένα περιβάλλοντα όσο στο σπίτι τους.

Ακόμη, ενώ τα παιδιά μίλησαν για δράσεις που αφορούσαν διαπροσωπικές τους σχέσεις, στις ζωγραφίες τους τα περισσότερα επέλεξαν να απεικονίσουν μόνο τη φιγούρα του εαυτού τους. Τέλος, ενώ τα παιδιά μίλησαν, δεν επέλεξαν να ζωγραφίσουν δράσεις που αφορούσαν μετακινήσεις και αλλαγή περιβάλλοντος καθώς και απώλεια προσωπικών τους αγαπημένων αντικειμένων.

Όσον αφορά στο συναίσθημα του φόβου των άστεγων παιδιών, και τα 9 παιδιά στις αφηγήσεις τους ανέφεραν συναισθήματα φόβου, παραπάνω από μία φορά ενώ 7 από αυτά απεικόνισαν ολοκληρωτικά το συγκεκριμένο συναίσθημα του στα σχέδιά τους. Επιπρόσθετα, κάποια παιδιά εξέφρασαν συναισθήματα φόβου σε συνδυασμό με άλλα συναισθήματα (όπως χαρά-φόβος και φόβος-θυμός). Από την άλλη, ενώ μεγάλος ήταν ο αριθμός των παιδιών που ανέφερε αρνητικά συναισθήματα (εκτός από το συναίσθημα του φόβου), κανένα από αυτά δεν ζωγράφισε τα συγκεκριμένα συναισθήματα στο σχέδιό του. Τέλος, κάποια παιδιά αναφέρθηκαν σε θετικά συναισθήματα μέσα στη συνέντευξή τους αλλά κανένα από αυτά δεν τα απεικόνισε μέσα στη ζωγραφιά του.

ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Στον πίνακα 5.1 παρουσιάζονται τα συγκριτικά αποτελέσματα των τριών συναισθηματικών εμπειριών, όπως αναλύθηκαν μέσω των δύο μεθοδολογικών εργαλείων. Από τη σύγκριση των αποτελεσμάτων της χαράς, της λύπης και του φόβου αναδύθηκαν συνοπτικά τα εξής:

Πίνακας 5.1: Σύγκριση αποτελεσμάτων χαράς, λύπης, φόβου

Κατηγορίες	Σχέδιο			Συνέντευξη		
	χαρά	λύπη	φόβος	χαρά	λύπη	φόβος
1. Αντικείμενα:						
1.1 Παιχνίδια	1	2	1	7	4	7
1.2 Φύση	7	2	5	7	5	9
1.3 Αφηρημένα αντικείμενα	4	1	4	7	5	7
1.4 Τεχνολογικά αντικείμενα	1	1	4	6	3	7
1.5 Αντικείμενα χώρου	7	3	7	6	5	9
1.6 Σχολικά αντικείμενα	-	1	-	4	2	1
1.7 Αντικείμενα που αφορούν σε τροφή	-	-	1	4	2	5
1.8 Μέσα Μαζικής Μεταφοράς	-	1	1	2	3	2
1.9 Αντικείμενα που αφορούν σε χρήματα	-	-	-	-	-	4
1.10 Άλλα αντικείμενα	-	-	1	-	-	8
2. Πρόσωπα:						
2.1 Εαυτός τους	5	8	7	9	9	9
2.2 Πρόσωπα από σχολικό περιβάλλον	2	3	-	14	8	7
2.3 Πρόσωπα στενού	-	3	3	11	11	15

οικογενειακού κύκλου						
2.4 Πρόσωπα ξενώνα	2	2	-	10	11	6
2.5 Πρόσωπα ευρύτερου οικογενειακού κύκλου	2	-	-	6	7	3
2.6 Άλλα πρόσωπα από το παρελθόν	-	-	-	6	3	2
2.7 Άλλοι	-	1	2	2	1	10
2.8 Φανταστικά πρόσωπα	2	-	1	7	8	17
2.9 Ζώα	4	2	3	6	8	17
3. Τοποθεσίες:						
3.1 Ξενώνας	1	-	1	17	10	7
3.2 Εξωτερικό περιβάλλον	3	2	3	9	4	10
3.3 Σχολικό περιβάλλον	1	2	-	7	4	2
3.4 Σπίτι	1	-	4	6	6	9
3.5 Φιλικό σπίτι	1	2	-	4	3	4
3.6 Άλλες τοποθεσίες	-	-	-	2	-	3
4. Δράσεις:						
4.1 Διαπροσωπικές σχέσεις με σημαντικούς άλλους	4	6	1	28	22	22
4.2 Απόκτηση υλικών αγαθών (και μη)	-	-	-	5	1	-
4.4 Εξωτερικές δραστηριότητες	3	3	2	6	3	4
4.5 Μετακινήσεις και αλλαγή περιβάλλοντος	-	-	-	4	-	5
4.6 Απώλεια αγαπημένων αντικειμένων	-	-	-	3	-	3
4.7 Εκπαιδευτικές δραστηριότητες	1	-	-	3	-	2
4.8 Απώλεια-αποχωρισμός-εγκατάλειψη σημαντικών άλλων	-	1	2	1	5	4
4.9 Υποθετικές-	-	-	1	-	4	7

φανταστικές δράσεις						
4.10 Κίνδυνος (σωματικός-αρρώστια)	-	1	3	3	2	3
5. Συναίσθημα:						
5.1 Συναίσθημα	4	7	7	9	13	37
5.2 Αμφιθυμικά συναισθήματα	4	2	2	7	3	-
5.3 Αρνητικά συναισθήματα	-	-	-	8	12	15
5.4 Θετικά συναισθήματα	-	-	-	-	3	6
5.5 Ουδέτερα συναισθήματα	1	-	-	-	-	-

5.1 Αντικείμενα

Τα αντικείμενα τα οποία συμπεριέλαβαν τα παιδιά στις ζωγραφιές και τις συνεντεύξεις τους διαφοροποιούνταν ανάλογα με την εξεταζόμενη συναισθηματική εμπειρία. Συγκεκριμένα, στο συναίσθημα της χαράς τα παιδιά απεικόνισαν αλλά και ανέφεραν περισσότερο στοιχεία της φύσης που δήλωναν καλές καιρικές συνθήκες, αντικείμενα που σχετίζονταν με παιχνίδια και αντικείμενα χώρου που συνδέονταν με ευχάριστες εξωτερικές ψυχαγωγικές δραστηριότητες. Από, την άλλη, στο συναίσθημα της λύπης, τα παιδιά έδωσαν μεγαλύτερη έμφαση σε στοιχεία της φύσης αλλά σε άσχημες καιρικές συνθήκες και σε αντικείμενα χώρου που σχετίζονταν άμεσα με το σχολικό τους περιβάλλον. Τέλος, στη συναισθηματική εμπειρία του φόβου, τα παιδιά εξέφρασαν το φόβο με πολύ άσχημα καιρικά φαινόμενα καθώς και με αντικείμενα χώρου περισσότερο αλληλένδετα με την παλαιότερη κατοικία τους.

5.2 Πρόσωπα

Από την ανάλυση των σχεδίων και των συνεντεύξεων των παιδιών, εντοπίστηκαν τα πρόσωπα που είναι παρόντα. Αρχικά, από τις τρεις συναισθηματικές εμπειρίες που αναλύθηκαν, φάνηκε ότι τα παιδιά στη χαρούμενη ιστορία τους

απεικόνισαν πολύ λιγότερο τη φιγούρα του εαυτού τους, από ότι στα σχέδια της λύπης και του φόβου. Το συγκεκριμένο εύρημα δείχνει ότι τα άστεγα παιδιά τοποθετούν τον εαυτό τους πολύ πιο εύκολα στα σχέδια της λύπης και του φόβου, δηλώνοντας ότι έχουν βιώσει περισσότερες τέτοιες εμπειρίες.

Ακόμη, στις χαρούμενες ζωγραφιές τους απεικόνισαν περισσότερο συνομήλικα άτομα από σχολικό περιβάλλον, ξενώνα, φίλους κ.α. Αξιοσημείωτο είναι ότι κανένα από τα παιδιά δεν απεικόνισε φιγούρες από το στενό του οικογενειακό περιβάλλον (γονείς και αδέρφια). Αντίθετα, τα πρόσωπα που απεικόνισαν στο σχέδιο της λύπης ήταν περισσότερο οι γονείς τους (μητέρα), τα αδέρφια τους, καθώς και συνομήλικα πρόσωπα, δάσκαλο από το σχολικό τους περιβάλλον. Στη φοβισμένη τους εμπειρία τα πρόσωπα από το στενό οικογενειακό περιβάλλον είχαν κυρίαρχη θέση στις ζωγραφιές αλλά και στις αναφορές των παιδιών. Τα παιδιά μίλησαν πολύ περισσότερο για τον πατέρα, πατριό ή σύντροφο της μητέρας τους από ότι στα άλλα δύο συναισθήματα της χαράς και της λύπης. Τέλος, ο μεγαλύτερος αριθμός φανταστικών προσώπων όπως φαντάσματα, ζόμπι κ.α. εντοπίστηκε στις συνεντεύξεις του φόβου.

5.3 Τοποθεσίες

Από την ανάλυση των σχεδίων και των συνεντεύξεων των παιδιών, εντοπίστηκαν οι τοποθεσίες που συμβαίνουν οι περιγραφές τους. Στα σχέδια της χαράς η τοποθεσία που εμφανίστηκε περισσότερο ήταν τα εξωτερικά περιβάλλοντα (πάρκο, παραλία) τα οποία σχετίζονταν άμεσα με παιχνίδι και ευχάριστες ψυχαγωγικές δραστηριότητες. Οι τοποθεσίες που εμφανίστηκαν περισσότερο στα σχέδια της λύπης, ήταν το σχολικό τους περιβάλλον, φιλικά σπίτια καθώς και

εξωτερικά περιβάλλοντα. Τέλος, στα σχέδια του φόβου, τα παιδιά ζωγράφισαν περισσότερο την πατρική ή ενοικιαζόμενη κατοικία τους.

Στις χαρούμενες συνεντεύξεις των παιδιών, οι τοποθεσίες που αναφέρθηκαν περισσότερο ήταν ο τωρινός ή προηγούμενος ξενώνας, δείχνοντας πόσο συνυφασμένη είναι η ζωή τους με αυτόν. Επιπρόσθετα, ανέφεραν και το σχολικό τους περιβάλλον, δηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο ότι τις περισσότερες ώρες τις περνάνε στο ξενώνα και στο σχολείο. Τέλος, αρκετά παιδιά ανέφεραν ψυχαγωγικές δραστηριότητες που διοργανώνονται από τους υπεύθυνους του ξενώνα και του σχολείου και όχι τόσο από τους γονείς τους, όπως και παρελθοντικές εξωτερικές δράσεις πριν εισέλθουν σε ξενώνα. Στη λυπημένη τους στιγμή αναφέρθηκαν στο ξενώνα και σε σπίτι που διέμεναν παλαιότερα. Τέλος, στη φοβισμένη τους στιγμή, τα παιδιά, μίλησαν για εξωτερικές τοποθεσίες (δρόμος, έξω από τον ξενώνα, δουλειά μητέρας κ.α.) και για την πατρική ή ενοικιαζόμενη κατοικία που διέμεναν πριν καταλήξουν άστεγα.

5.4 Δράσεις

Όσον αφορά τις δράσεις που τα άστεγα παιδιά απεικόνισαν αλλά και ανέφεραν στις χαρούμενες, λυπημένες και φοβισμένες στιγμές τους, τα ευρήματα έδειξαν ότι τα παιδιά δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα σε δράσεις που σχετίζονται άμεσα με τις διαπροσωπικές τους σχέσεις καθώς και σε εξωτερικές δράσεις.

Συγκεκριμένα, στις χαρούμενες ζωγραφιές αλλά και αναφορές τους τα παιδιά έδειξαν τη μεγάλη τους ανάγκη να σχετίζονται περισσότερο με συνομήλικα άτομα, να παίζουν και να περνάνε όμορφες στιγμές. Επιπρόσθετα, έδωσαν έμφαση στη φροντίδα και το ενδιαφέρον κάποιων ενήλικων προσώπων (δάσκαλος, φίλοι κ.α.) και όχι των γονέων.

Στη λυπημένη τους στιγμή και στα δύο μεθοδολογικά εργαλεία, διαφαίνονται αρκετές δυσκολίες στις διαπροσωπικές σχέσεις τους με συνομήλικους και ενήλικες σημαντικούς άλλους, με εμπειρίες θυματοποίησης, απομόνωσης και μη σταθερών φιλικών σχέσεων με άλλα παιδιά καθώς και εγκατάλειψη, κακοποίηση από στενά οικογενειακά πρόσωπα. Αναφορικά με τις εξωτερικές δράσεις, κάποια παιδιά έχουν βιώσει συναισθήματα λύπης λόγω μη πραγματοποίησης υποσχέσεων από τους γονείς τους εξαιτίας της έλλειψης χρημάτων. Ο αποχωρισμός σημαντικών άλλων λόγω των συνεχών τους μετακινήσεων και η απώλεια αγαπημένων προσωπικών αντικειμένων φαίνεται να είναι έντονα βιωμένη από τα άστεγα παιδιά. Στις λυπημένες αφηγήσεις τα παιδιά ανέφεραν την έλλειψη υλικών αγαθών και την επιθυμία τους να αποκτήσουν υλικά αντικείμενα, σπίτι και να εκδικηθούν όσους τα πλήγωσαν.

Στις φοβισμένες ζωγραφιές και αναφορές τους εστιάστηκαν περισσότερο στην κακοποίηση από τον πατέρα και στην εγκατάλειψη από τη μητέρα τους. Δυσκολίες στις διαπροσωπικές τους σχέσεις φαίνεται να υπάρχουν και με άλλα ενήλικα πρόσωπα (δάσκαλος, προσωπικό και φιλοξενούμενοι του ξενώνα) τα οποία τους φέρονται άσχημα και τα μαλώνουν. Από τις αναφορές των παιδιών φαίνεται να υπάρχουν και κάποιες εξωτερικές δράσεις που τους δημιουργούν φόβο. Επίσης, τα παιδιά εξιστόρησαν δράσεις που αφορούσαν μετακινήσεις και αλλαγή περιβάλλοντος όπως την εγκατάλειψη της σταθερής τους κατοικίας και την περιπλάνησή τους. Επιπρόσθετα, κάποια παιδιά έδωσαν έμφαση στην απώλεια και στο θάνατο αγαπημένων ζώων, στο σωματικό κίνδυνο και στο φόβο του θανάτου των ίδιων αλλά και των σημαντικών άλλων.

5.5 Συναισθήματα στο παιδικό σχέδιο και τη συνέντευξη

Οι εκφράσεις του προσώπου θεωρούνται ότι προσφέρουν μία κυριολεκτική έκφραση του συναισθήματος των παιδιών. Τα ευρήματα της παρούσας μελέτης έδειξαν ότι τα παιδιά στην απεικόνιση της χαράς, της λύπης και του φόβου έδωσαν περισσότερη έμφαση στην έκφραση του προσώπου και στο πλαίσιο ενώ λιγότερη έμφαση δόθηκε στη στάση του σώματος. Το παραπάνω εύρημα υποστηρίζεται από τον Gombrich (1960), ο οποίος ζήτησε από τους συμμετέχοντες να σχεδιάσουν μια ολοκληρωμένη χαρούμενη, λυπημένη και θυμωμένη φιγούρα και βρήκε ότι αυτοί επικεντρώθηκαν στα χαρακτηριστικά του προσώπου παρά στη στάση του σώματος. Αυτό, δείχνει πόσο ξεχωριστή θέση έχει το πρόσωπο στην έκφραση συναισθήματος, εύρημα που έχει επιβεβαιωθεί και σε μεταγενέστερες έρευνες (Golomb, 1992. Missaghi & Whissel, 1991. Morra, 1994).

Αναφορικά με τις συνεντεύξεις των παιδιών, τα ευρήματα της παρούσας μελέτης έδειξαν ότι εξέφρασαν ποικίλα συναισθήματα σε σχέση με παρελθοντικές αλλά και παροντικές συναισθηματικές εμπειρίες (Brooks, 2005. Cox, 2005. Gross & Hayne, 1998. Malchiodi, 1998. Wesson & Salmon, 2001). Οι συναισθηματικές εμπειρίες της χαράς, της λύπης και του φόβου των παιδιών, με βαθύ συναισθηματικό περιεχόμενο όπως αισθήματα για σημαντικούς άλλους, φιλικές σχέσεις, οικογενειακά προβλήματα, έντονα γεγονότα, απώλειες, εύστοχα αναφέρθηκαν από τα ίδια.

Στην παρούσα έρευνα, τα παιδιά φάνηκε να εκφράζουν περισσότερο το συναίσθημα της χαράς και του φόβου με σωματικές αντιδράσεις σε αντίθεση με το συναίσθημα της λύπης το οποίο φαίνεται να μην το εκδηλώνουν και να είναι πιο εσωτερικό. Οι Dibiasse και Waddel (1995) αναφέρουν ότι τα άστεγα παιδιά εσωτερικεύουν περισσότερο τα αρνητικά τους συναισθήματα για τον εαυτό τους.

Τέλος, τα παιδιά, μέσα στις αναφορές τους, εξέφρασαν πολλά αρνητικά συναισθήματα με περισσότερες αναφορές στο συναίσθημα του φόβου. Οι λυπημένες αναφορές τους ήταν περισσότερες από τις χαρούμενες. Επιπλέον, σε όλες τις συνεντεύξεις τους, υπήρξαν και αρκετά αμφιθυμικά συναισθήματα, δηλώνοντας ότι μία έντονη συναισθηματική εμπειρία μπορεί να γεννήσει παραπάνω από ένα συναίσθημα.

ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η παρούσα μελέτη είχε ως στόχο να διερευνήσει τις συναισθηματικές εμπειρίες αστέγων παιδιών. Ειδικότερα, επιχείρησε να εξετάσει τις βιωματικές εμπειρίες της χαράς, της λύπης και του φόβου των άστεγων παιδιών ζητώντας τους να ζωγραφίσουν και να μιλήσουν τα ίδια για τα συγκεκριμένα συναισθήματα.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι τα άστεγα παιδιά διαθέτουν ξεκάθαρες απόψεις για τις συναισθηματικές εμπειρίες τους και είναι ικανά να περιγράψουν με σαφήνεια και ακρίβεια τις εμπειρίες της χαράς, της λύπης και του φόβου τους. Το γεγονός αυτό ενισχύει και επιβεβαιώνει την υπάρχουσα βιβλιογραφία (Arrington, 2001. Cox, 2005. Driessnack, 2006. Gross & Hayne, 1998. Malchiodi, 2001. Stafstrom & Minster, 2002. & Wesson & Salmon, 2001) σχετικά με τα οφέλη που μπορούν να αποκομιστούν εάν η ερευνητική μελέτη των συναισθηματικών εμπειριών των παιδιών στρέψει την προσοχή της στη συγκεκριμένη ομάδα και τους εμπλέξει ενεργά στην εξιστόρηση και στην μεταφορά των βιωμάτων τους.

Η παρούσα μελέτη αποτελεί μία προσπάθεια αξιολόγησης των προσωπικών βιωμάτων και διερεύνησης των συναισθηματικών των άστεγων παιδιών. Η γνώση αυτή μπορεί να προσφέρει προτάσεις για περαιτέρω έρευνα και βάση για παρέμβαση.

6.1 Το παιδικό σχέδιο ως μέσο διευκόλυνσης των λεκτικών αναφορών των παιδιών

Το πρώτο σημαντικό εύρημα της παρούσας μελέτης συμφωνεί με προηγούμενες μελέτες (Cox, 2005. Driessnack, 2006. Gross & Hayne, 1998. Holliday, Harrison & McLeod, 2009. Malchiodi, 2001) που θεωρούν ότι το παιδικό σχέδιο είναι μία κατάλληλη μορφή επικοινωνίας και αποτελεί ένα μέσο που βοηθά το

παιδί να 1) εκφράσει συναισθήματα, σκέψεις και αντιλήψεις, 2) να επικοινωνήσει μέσα από σύμβολα και οπτικές διηγήσεις, 3) να εκφράσει σωματικό πόνο, 4) να δείξει πώς αντιλαμβάνεται τον εαυτό του και τους σημαντικούς άλλους και 5) να ενθαρρύνει την αλληλεπίδραση με το θεραπευτή, παρέχοντας ένα μη απειλητικό εργαλείο το οποίο δημιουργεί ένα επίπεδο άνεσης και ενισχύει την επικοινωνία. Τα άστεγα παιδιά, μέσω του παιδικού σχεδίου μοιράστηκαν συναισθήματα χαράς, λύπης και φόβου, απεικόνισαν κομμάτια των προσωπικών τους εμπειριών και έδωσαν τη δική τους οπτική και νόημα στην πραγματικότητα τους. Με τη βοήθεια αυτού του μεθοδολογικού εργαλείου σε συνδυασμό με την ημιδομημένη συνέντευξη, τα παιδιά κατάφεραν να εμβαθύνουν στις συναισθηματικές εμπειρίες τους και να εξιστορήσουν με περισσότερες λεπτομέρειες έντονα γεγονότα ζωής.

6.2 Οι συναισθηματικές εμπειρίες των άστεγων παιδιών

Στην παρούσα μελέτη, τα παιδιά είχαν την ικανότητα να απεικονίσουν στα σχέδια τους τις προσωπικές τους συναισθηματικές εμπειρίες. Το ίδιο υποστηρίζεται από έρευνες (Cox, 2005. Golomb, 1992. Jolley et al., 2004. Knox & Foster, 2000) που έδειξαν ότι τα παιδιά από μικρή ηλικία είναι ικανά να εκφράσουν τα συναισθήματά στο σχέδιό τους.

Από τα ευρήματα της παρούσας έρευνας φάνηκε ότι τα παιδιά απεικονίζουν περισσότερες λυπημένες και φοβισμένες συναισθηματικές εμπειρίες στα σχέδια τους από ότι χαρούμενες. Στα σχέδια της χαράς, παρουσιάζονται περισσότερα αμφιθυμικά συναισθήματα απ' ότι στα σχέδια της λύπης και του φόβου. Το συναίσθημα της χαράς αναμειγνύεται με αρνητικά συναισθήματα δείχνοντας ότι α) τα άστεγα παιδιά δεν έχουν ζήσει έντονες χαρούμενες στιγμές τις οποίες δύνανται να ζωγραφίσουν και

β) θυμούνται περισσότερες λυπημένες και φοβισμένες συναισθηματικές εμπειρίες, ακόμη και μέσα στη βίωση χαρούμενων γεγονότων της ζωής τους.

Τα παιδιά, μέσα από τη συνέντευξη εξέφρασαν ποικίλα συναισθήματα. Από τα ευρήματα της μελέτης, φαίνεται οι χαρούμενες συναισθηματικές εμπειρίες των άστεγων παιδιών να είναι πολύ λιγότερες από τις λυπημένες και φοβισμένες εμπειρίες τους. Συγκεκριμένα, τα περισσότερα παιδιά, αναφέρουν κάποιο ευτυχισμένο συμβάν το οποίο όμως συνέβη σε πιο παρελθοντικό χρόνο. Επιπρόσθετα, το συναίσθημα της χαράς τους δεν έχει μεγάλη διάρκεια και πολύ εύκολα στο τέλος της ιστορίας τους μετατρέπεται σε συναισθήματα λύπης, θυμού, φόβου κ.α. Αντίθετα, οι λυπημένες και φοβισμένες στιγμές των παιδιών υπάρχουν τόσο σε παρελθοντικό χρόνο όσο και στο παρόν τους, δείχνοντας ότι α) έχουν βιώσει και συνεχίζουν να βιώνουν αρνητικά συναισθήματα, β) έχουν ανάγκη να τις εξωτερικεύσουν ίσως περισσότερο από τη χαρούμενή τους στιγμή που δεν φαίνεται να είναι τόσο έντονη για αυτά. Τα παραπάνω ευρήματα συμφωνούν με τους Dibiase και Waddel (1995) που βρήκαν ότι οι προσωπικές αναφορές αστέγων παιδιών ως προς τη χαρά τους διέφεραν από τα παιδιά που είχαν στέγη. Τα παιδιά που διέμεναν σε σταθερή κατοικία αισθάνονταν πιο χαρούμενα από τα άστεγα παιδιά.

Τέλος, τα παιδιά ανάλογα με τη συναισθηματική κατάσταση στην οποία βρίσκονται (χαρά, λύπη, φόβος), αλλάζει και ο τρόπος που βλέπουν τον εαυτό τους και τους άλλους. Πιο συγκεκριμένα, όταν τα παιδιά βιώνουν συναισθήματα χαράς τους δημιουργείται μία ανάγκη για σύναψη σχέσεων, για κοινωνικοποίηση, εκμάθηση νέων γνώσεων, δημιουργικότητα, ενώ όταν τα παιδιά λυπούνται ανέφεραν ότι τους δημιουργούνται αρνητικές σκέψεις οι οποίες σχετίζονται με την αυτοεικόνα τους και την αυτοπεποίθησή τους (σκέψεις ότι δεν τα παίζει κανείς, δεν τα θέλει κανένας). Τέλος, τα άστεγα παιδιά όταν φοβούνται έχουν αρνητικές σκέψεις ότι θα γίνει κάτι

κακό το οποίο δεν θα μπορέσουν να αντιμετωπίσουν. Αυτό, έχει ως συνέπεια να ζητάνε βοήθεια από τον κοινωνικό τους περίγυρο αλλά όχι από τους γονείς τους. Οι Masten et al., (1993) ανέφεραν ότι τα παιδιά λόγω της αστεγίας και των διαταραγμένων διαπροσωπικών σχέσεων έχουν αρνητική εικόνα για τον εαυτό τους.

6.3 Οι επιπτώσεις της έλλειψης στέγης στο συναισθηματικό κόσμο των παιδιών

Τα άστεγα παιδιά (Bassuk et al., 1986. Baumann, 1996. DeForge et al., 2001. Dibiasse & Waddell, 1995. Heusel, 1995., Kirkman et al., 2010. Menke, 2005. Zima et al., 1994) έχουν την ικανότητα να εκφράσουν τη διάθεση και τις συναισθηματικές εμπειρίες που τους δημιουργεί η έλλειψη στέγης. Πιο συγκεκριμένα, έχει βρεθεί ότι τα άστεγα παιδιά αισθάνονται λύπη, άγχος, φόβο, θυμό, αγωνία, ανασφάλεια, αίσθημα μοναξιάς, παραμέληση, απογοήτευση και ντροπή. Στην παρούσα μελέτη, τα άστεγα παιδιά εξέφρασαν εκτός από τη χαρά, τη λύπη και το φόβο, συναισθήματα θυμού, επιθετικότητας, ενοχών, βαρεμάρας, ζήλιας, οργής, αίσθημα μοναξιάς και εγκατάλειψης.

Συγκεκριμένα, το συναίσθημα της χαράς τους σχετίζεται άμεσα με τις διαπροσωπικές τους σχέσεις, με την αποδοχή, τη φροντίδα και την είσπραξη αγάπης από αυτούς. Χαίρονται να συνάπτουν φιλικές σχέσεις, να παίζουν και να εντάσσονται στην κοινωνική ζωή. Το συναίσθημα της λύπης τους συνδέεται με την απώλεια και το θάνατο αγαπημένων προσώπων, ζώων και προσωπικών αντικειμένων, με το αίσθημα παραμέλησης και εγκατάλειψης από οικογενειακά πρόσωπα, όταν χάνουν αγαπημένα πρόσωπα λόγω μετακινήσεων, όταν δεν έχουν φίλους, τα απορρίπτουν και τα κακομεταχειρίζονται, δεν τηρούνται οι υποσχέσεις από τους γονείς τους, η απόδοση στα μαθήματά τους δεν είναι καλή και όταν δεν έχουν χρήματα να αγοράσουν ότι επιθυμούν. Τέλος, στη συναισθηματική εμπειρία του φόβου τα παιδιά ανέφεραν

φαντάσματα και τέρατα που θέλουν να τα βλάψουν, κακοποίηση και εγκατάλειψη από γονείς, θυματοποίηση από συνομηλίκους, φόβο θανάτου των ίδιων και των γονιών τους, το σκοτάδι, το άγνωστο, την αλλαγή περιβάλλοντος κ.α. Έχει αποδειχτεί ότι όταν τα παιδιά φοβούνται νιώθουν μόνα και αβοήθητα σωματικά και συναισθηματικά (Driessnack, 2005). Τα ευρήματα αυτά είναι παρόμοια με αυτά των Wesson και Salmon (2001) όπου φαίνεται ότι τα παιδιά φοβούνται τα έμψυχα και άψυχα αντικείμενα, το σκοτάδι και τα τέρατα. Από την άλλη, τα άστεγα παιδιά ανέφεραν πολύ περισσότερους φόβους, οι οποίοι σχετίζονται με κακοποίηση, ξυλοδαρμό, εγκατάλειψη, θάνατο, το άγνωστο, την αλλαγή περιβάλλοντος και συνεχών μετακινήσεων κ.α δηλώνοντας τις επιπτώσεις της αστεγίας στο συναισθηματικό τους κόσμο.

6.3.1 Προεκτάσεις των ευρημάτων για την κατανόηση του φαινομένου της έλλειψης στέγης και η αξιοποίησή τους

Μέσα από τις συνεντεύξεις των παιδιών αναδύθηκαν κάποιες σημαντικές διαστάσεις της αστεγίας, οι οποίες παρόλο που δεν σχετίζονται άμεσα με τα ερευνητικά μας ερωτήματα, θεωρούμε ότι μπορούν να συμβάλλουν στην κατανόηση του φαινομένου της αστεγίας και να αποτελέσουν ερέθισμα για περαιτέρω μελέτη. Πιο συγκεκριμένα, αναδείχθηκε η μεγάλη σημασία που αποδίδεται στην έννοια της απώλειας την οποία έχουν βιώσει και συνεχίζουν να βιώνουν (Baumann, 1996. Dibiasse & Waddell, 1995. Heusel, 1995. Kirkman et al., 2010. Menke, 2005). Η απώλεια σπιτιού, προσωπικού χώρου, η μη σταθερή κατοικία και οι συνεχείς μετακινήσεις, ο αποχωρισμός οικογενειακών, συγγενικών αλλά και φιλικών προσώπων από το σχολείο και την παλιά τους γειτονιά, η απώλεια προσωπικών

αγαπημένων αντικειμένων αναφέρονται συχνά στις αφηγήσεις τους και τους δημιουργούν συναισθήματα λύπης και φόβου.

Μέσα από τις συνεντεύξεις των παιδιών αναδύθηκαν και οι συνέπειες της διαβίωσης κάτω από τα όρια της φτώχειας. Τα παιδιά εξέφρασαν συναισθήματα λύπης λόγω μη ικανοποίησης των επιθυμιών τους που αφορούν περισσότερο σε υλικά αγαθά και ψυχαγωγικές δράσεις καθώς και στη μη τήρηση υποσχέσεων από τους γονείς λόγω έλλειψης χρημάτων.

Η διαβίωση σε ξενώνα ενέχει δυσκολίες αλλά και οφέλη. Τα παιδιά μέσα από τις αναφορές τους μίλησαν για τη δυσκολία του να συμβιώνουν με άτομα που δεν γνωρίζουν, έχουν έρθει αντιμέτωπα με τραυματικά γεγονότα (λιποθυμικά επεισόδια, κρίσεις και απόπειρα αυτοκτονίας φιλοξενούμενου), έχουν εμπειρίες άσχημων συμπεριφορών από ενήλικες, παιδιά και προσωπικό του ξενώνα, κατανοούν τις συμπεριφορικές και συναισθηματικές δυσκολίες των άλλων παιδιών και γνωρίζουν ότι στο ξενώνα υπάρχουν κανονισμοί που πρέπει να τηρούνται (Bauman, 1996 & Deforge, 2001). Τα άστεγα παιδιά διαπραγματεύονται και κάποια οφέλη μένοντας σε ξενώνα. Από τις αναφορές τους, φάνηκε ότι έχει μεγάλη σημασία η κοινωνικοποίησή τους γνωρίζοντας αλλά και συνυπάρχοντας με ενήλικα και συνομήλικα άτομα. Χαίρονται ιδιαίτερα να παίζουν με τα υπόλοιπα παιδιά στον παιδότοπο του ξενώνα, να ασχολούνται στο Η/Υ όπου έχουν τη δυνατότητα να παίζουν παιχνίδια, καθώς και να παρακολουθούν κινούμενα σχέδια στη τηλεόραση. Ένα σημαντικό όφελος για τα παιδιά, είναι η διοργάνωση ψυχαγωγικών εξωτερικών δραστηριοτήτων από το προσωπικό του ξενώνα, στις οποίες χαίρονται ιδιαίτερα να συμμετέχουν αφού από τις αναφορές τους γίνεται γνωστό ότι δεν έχουν ιδιαίτερες εμπειρίες ψυχαγωγικών εξωτερικών δραστηριοτήτων μαζί με τους γονείς τους. Κάποιες μελέτες (DeForge et

al., 2001. Percy, 1997) που εξέτασαν τα οφέλη της φιλοξενίας των άστεγων παιδιών σε ξενώνα, κατέληξαν σε παρόμοια με τα δικά μας συμπεράσματα.

Τα ευρήματα της παρούσας μελέτης έδειξαν ότι τα άστεγα παιδιά δίνουν σημασία στις διαπροσωπικές τους σχέσεις. Αναφορικά με τους γονείς τους, φαίνεται ότι οι δυσκολίες στις μεταξύ τους σχέσεις προϋπήρχαν της αστεγίας. Τα άστεγα παιδιά έχουν βιώσει στο παρελθόν εγκατάλειψη, διαταραγμένες σχέσεις με αδέρφια, σωματική και σεξουαλική κακοποίηση, έχουν βρεθεί αντιμέτωπα με κακοποίηση της μητέρας τους και των αδερφών τους (Kirkman et al., 2010. Masten et al., 1993). Επιπρόσθετα, τα παιδιά στις χαρούμενες συναισθηματικές τους εμπειρίες δίνουν έμφαση σε εξωτερικές ψυχαγωγικές δραστηριότητες αλληλένδετες με το παιχνίδι και τις διακοπές μαζί με γονείς και φίλους (Wesson & Salmon, 2001). Στην παρούσα μελέτη κανένα από τα παιδιά δεν απεικόνισε τους γονείς του στις χαρούμενες ζωγραφιές του καθώς και δεν ανέφερε παιχνίδι ή εμπειρίες διακοπών μαζί τους. Το παραπάνω εύρημα συμφωνεί με τους Hetherington et al. (1979) και τους Masten et al. (1993) οι οποίοι βρήκαν ότι οι άστεγοι γονείς δυσκολεύονται να ανταποκριθούν στις ανάγκες των παιδιών τους και δεν παίζουν μαζί τους.

Τα άστεγα παιδιά, ενώ απεικόνισαν αλλά και ανέφεραν περισσότερο στις χαρούμενες συναισθηματικές εμπειρίες τους συνομήλικα πρόσωπα με τα οποία τους αρέσει να συνάπτουν φιλικές σχέσεις και να παίζουν, από τη διερεύνηση των άλλων συναισθηματικών εμπειριών, φάνηκε ότι αντιμετωπίζουν δυσκολίες σύναψης υγιών σχέσεων. Το παραπάνω εύρημα συμφωνεί με τους Masten et al. (1993) οι οποίοι βρήκαν ότι τα άστεγα παιδιά έχουν περισσότερες διαταραγμένες φιλικές σχέσεις σε σχέση με παιδιά που κατοικούν σε στέγη, έχουν επιθετική συμπεριφορά και αντιμετωπίζουν δυσκολίες στις κοινωνικές τους συναναστροφές. Παρόλα αυτά, τα

άστεγα παιδιά έχουν ανάγκη αποδοχής, στοργής και υποστήριξης από τους σημαντικούς άλλους (Heusel, 1995).

Επίσης, τα άστεγα παιδιά λόγω των συνεχών τους μετακινήσεων διαγιγνώσκονται με μαθησιακές δυσκολίες και έχουν διπλάσιες πιθανότητες να επαναλάβουν την ίδια τάξη στην επόμενη σχολική χρονιά (Dibiase & Waddel, 1995. Rafferty & Shinn, 1991. Rubin & Lauriat, 1986). Οι Zima et al. (1994) ανέφεραν ότι ένα μεγάλο ποσοστό των παιδιών αυτών, έχει αλλάξει σχολικό περιβάλλον, έχει διακόψει τη σχολική χρονιά, έχει επαναλάβει την ίδια τάξη καθώς και έχει χαμηλή επίδοση στα μαθήματα. Στην παρούσα μελέτη, αρκετά παιδιά λυπούνται για τις χαμηλές επιδόσεις τους στο σχολείο και γνωρίζουν ότι θα έπρεπε να πηγαίνουν σε μεγαλύτερη τάξη.

Τέλος, τα άστεγα παιδιά σε όλες τις συναισθηματικές εμπειρίες που εξετάστηκαν, εξέφρασαν τις επιθυμίες τους, τα όνειρά τους μέσα από υποθετικές και φανταστικές δράσεις που απεικόνισαν αλλά και ανέφεραν. Με λίγα λόγια, τα άστεγα παιδιά επιθυμούν να μην υπήρχανε ξενώνες, να αποκτήσουν κάποια στιγμή το δικό τους δωμάτιο, να αποκτήσουν υλικά αντικείμενα, να ξαναδούν τους παλιούς τους φίλους που έχασαν λόγω μετακινήσεων, να φέρουν πίσω αγαπημένα νεκρά ζώα. Επίσης, επιθυμούν τα πράγματα στη ζωή τους να ήταν διαφορετικά, να βρουν λύσεις, επιθυμούν τη στήριξη και τη βοήθεια από τους ενήλικες καθώς και να ήταν υπερήρωες για να μπορούσαν να εκδικηθούν όσους τα κακοποίησαν ή τα έβλαψαν. Προηγούμενες έρευνες που διερεύνησαν τις εμπειρίες των άστεγων παιδιών (Bauman, 2005. DeForge et al., 2001. Herth, 1998. Kirkman et al., 2010. Menke, 2005) μίλησαν για την ελπίδα των παιδιών να έχουν τον προσωπικό τους χώρο, περισσότερα υλικά αγαθά, παιχνίδια και χρήματα.

6.4 Περιορισμοί της έρευνας και μελλοντικές κατευθύνσεις

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να γίνει αναφορά στους περιορισμούς της παρούσας έρευνας. Μία δυσκολία που αντιμετωπίσαμε ήταν η συνεννόηση με τους γονείς των αστέγων παιδιών και η μη συνέπεια στις καθορισμένες συναντήσεις με τα παιδιά τους. Επιπρόσθετα, κάποιοι από αυτούς ήταν αρκετά καχύποπτοι και φοβισμένοι για το τι θα πουν τα παιδιά τους, γνωρίζοντας τις δύσκολες καταστάσεις τις οποίες έχουν βιώσει.

Ένας επιπλέον περιορισμός της έρευνάς μας, ήταν ο μικρός αριθμός των αστέγων παιδιών που συμμετείχαν. Τα αποτελέσματά της θα είχαν μεγαλύτερη αξιοπιστία και συνεισφορά με τη συμμετοχή μεγαλύτερου δείγματος.

Λόγω της γενικότερης έλλειψης μελετών ως προς το συγκεκριμένο θέμα και της παντελούς έλλειψης έρευνας στην Ελλάδα, είναι απαραίτητη και περαιτέρω διερεύνηση του θέματος. Γενικότερα, η ποιοτική μελέτη εξακολουθεί να μην αποτελεί δημοφιλές πεδίο έρευνας στον ελλαδικό χώρο. Όμως, για να διερευνηθεί σε βάθος ο συναισθηματικός κόσμος των παιδιών, κρίνουμε αναγκαία την ύπαρξη μελλοντικών ερευνών βασισμένων στην αφήγηση και το παιδικό σχέδιο που μπορούν να συμβάλουν στη διερεύνηση των συναισθηματικών τους βιωμάτων.

Καταλήγοντας, θεωρούμε ότι μία συγκριτική μελέτη των συναισθηματικών εμπειριών άστεγων και μη άστεγων παιδιών, θα προσέφερε περισσότερες πληροφορίες για την κατανόηση του φαινομένου της αστεγίας. Στην κατεύθυνση αυτή, θα συνέβαλε και η μελέτη αστέγων παιδιών σε διάφορες ηλικιακές ομάδες. Η σύγκριση των συναισθηματικών εμπειριών αστέγων παιδιών και παιδιών που διαβιούν κάτω από τα όρια της φτώχειας αλλά έχουν στέγη, θα μπορούσε να φωτίσει άλλες πτυχές του φαινομένου. Τέλος, λαμβάνοντας υπόψη την πληθώρα των πληροφοριών που προέκυψαν στην παρούσα μελέτη, θεωρούμε ότι θα ήταν ιδιαίτερα

χρήσιμη η διερεύνηση και άλλων συναισθηματικών εμπειριών όπως ο θυμός, η ντροπή και το αίσθημα της μοναξιάς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

- Αλ Σάλεχ, Α. (2010). *Άστεγοι και πραγματικότητα*. Ανασύρθηκε στις 10 Οκτωβρίου 2010 από <http://www.athensvoice.gr>.
- Arrington, D. (2001). *Home is where the art is*. Springfield, IL: Charles C. Thomas.
- Βλαντώνη, Δ., Αλαμάνου, Α., Κυριάννα, Ν., Μπεκιάρη, Ε., & Κατσαδώρος, Κ. (2006). Ψυχοπαθολογία του δρόμου: Άστεγοι και ψυχικές διαταραχές. *Φορέας Ανάπτυξης Ανθρώπινου και Κοινωνικού Κεφαλαίου, ΚΛΙΜΑΚΑ*. Ανασύρθηκε στις 5 Δεκεμβρίου 2010 από <http://www.klimaka.org.gr>
- Bassuk, E. L., & Perloff, J. N. (2001). Multiply Homeless Families: The Insidious Impact of Violence. *Housing Policy Debate, 12*(2), 299-320.
- Bassuk, E. L., Rubin, L., & Lauriat, A. S. (1986). Characteristics of sheltered Homeless Families. *American Journal of Public Health, 76*(9), 1097-1101.
- Baumann, S. L. (1996). To generate a structure of the lived experience of feeling uncomfortable for children in shelters. *Nursing Science Quarterly, 9*, 27-32.
- Bell, J. (2001). *Μεθοδολογικός σχεδιασμός παιδαγωγικής και κοινωνικής έρευνας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Brooks, M. (2005). Drawing as a Unique Mental Development Tool for Young Children: interpersonal and intrapersonal dialogues. *Contemporary Issues in Early Childhood, 6*(1), 80-90
- Bonoti, F., & Misailidi, P. (2006). Children's Developing Ability to Depict Emotions in their Drawings. *Perceptual and Motor Skills, 103*, 495-502.
- Buckner, J. C., Bassuk, E.L., Weinreb, L. F., & Brooks, M. G. (1999). *Homeless and its relation to the mental health and behavior of low-income school-age children*. *Development Psychology, 35*, 246-257.

- Burkitt, E., & Newell, T. (2005). Effects of human figure type on children's use of colour depict sadness and happiness. *International Journal of Art Therapy*, 10(1), 15-22.
- Γενική Γραμματεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδας: *Έρευνα για το εισόδημα και τις συνθήκες διαβίωσης των νοικοκυριών το έτος 2005*, Αθήνα.
- Cox, M. V. (2005). *The Pictorial world of the child*. Cambridge, UK: Cambridge, Univer Press.
- DeForge, D. V., Zehnder, S., Minick, P., & Carmon, M. (2001). Children's perceptions of homelessness. *Pediatric Nursing*, 27, 337-383.
- Dibiase, R., & Waddell, S. (1995). Some Effects of Homelessness on the Psychological Functioning of Preschoolers. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 23(6), 783-791.
- Driessnack, M. (2006). Draw and tell conversations with children about fear. *Qualitative Health Research*, 16(10), 1414-1435.
- Farkas, G. S., & Yorker, B. (1993). *Case studies of bibliotherapy with homeless children*. *Issues in Mental Health Nursing*, 14, 337-347.
- Fox, D. (2003). *Κριτική Ψυχολογία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Gross, J., & Hayne, H. (1998). Drawing Facilitates Children's Verbal Reports of Emotionally Laden Events. *Journal of Experimental Psychology*, 4(2), 163-179.
- Hanney, L., & Kozlowska, K. (2002). Healing traumatized children: Creating illustrated story books in family therapy. *Family Process*, 41(1), 37-65.
- Herth, K. (1998). Hope as seen through the eyes of homeless children. *Journal of Advanced Nursing*, 28(5), 1053-1062.

- Hetherington, E. M., Cox, M., & Cox, R. (1979). Stress and coping in divorce: A focus on women. In J.E. Gullahorn (Ed). *Psychology and women: In transition*, (pp. 149-176). Washington, DC: V. H. Winston and Sons.
- Heusel, K. J. (1995). *Homeless children*. New York: Garland Publishing.
- Holliday, E. L., Harrison, L. J. & McLeod, S. (2009). *Listening to children with communication impairment talking through their drawings. Journal of Early Childhood Research*, 7(3), 224-263.
- Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.
- Jolley, R., Fenn, K., & Jones, L. (2004). The development of children's expressive drawing. *British Journal of Developmental Psychology*, 22,545-567.
- Kirkman, M., Keys, D., Bodzak, D & Turner, A. (2010). "Are we moving again this week?" Children's experiences of homelessness in Victoria, Australia. *Social Science & Medicine*, 70, 994-1001.
- Koegel, P., Melamid, E. MPA., & Burnam, M. A. PhD. (1995). Childhood Risks Factors for Homelessness among Homeless Adults. *American Journal of Public Health*, 85(12), 1642-1649.
- Μπιτζούνη, Α. (2010). *Αστεγοί: άλλο ένα πρόσωπο της βαρβαρότητας*. Ανασύρθηκε στις 13 Δεκεμβρίου από <http://www.pressinaction.gr>.
- Machover, K. (1949). *Personality projection in the drawings of the human figure*. Springfield, IL: Thomas.
- Malchiodi, C. A. (2001). *Κατανοώντας τη ζωγραφική των παιδιών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- Masten, A. S., Miliotis, D., Graham-Bermann, S. A., Ramirez M., & Neemann, J. (1993). Children in Homeless Families: Risks to Mental Health and Development. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61(2), 335-343.
- Menke, E. M. (2005). Children's Experiences of Being without a Place to call Home: What the Research Tell us. *Nursing Science Quarterly*, 18(1), 59-65.
- Misailidi, P., & Bonoti, F. (2008). Emotion in children's art: do young children understand the emotions expressed in other children's drawings? *Journal of Early Childhood Research*, 6(2), 189-200.
- Minnery, J., & Greenhalgh, E. (2007). Approaches to Homelessness Policy in Europe, the United States, and Australia. *Journal of Social Issues*, 63(3), 641-655.
- Mphasis, (2009). *Αμοιβαία Πρόοδος στο θέμα των Αστέγων μέσω της Προώθησης και της Ενίσχυσης των Συστημάτων Πληροφοριών: Το φαινόμενο των αστέγων στην Ελλάδα*. University of Dundee.
- Oninesko, K. (2010). *Ραγδαία αύξηση νέων αστέγων στην Ελλάδα*. Ανασύρθηκε στις 12 Φεβρουαρίου από <http://www.Kathimerini.gr>.
- Παπαιωάννου, Α., Θεοδωράκης Ι., & Γούδας, Μ. (2004). *Για μία καλύτερη φυσική αγωγή*. Θεσσαλονίκη: Χριστοδουλίδη.
- Παρασκευοπούλου-Κόλλια, Ε.Α. (2008). Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις. *The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, 4,1-10.
- Πρόβη, Θ. (2009). *Σημειώσεις εργαστηρίου κοινωνικής έρευνας II*, Τμ. Κοινωνικής εργασίας, Α.Τ.Ε.Ι. Πάτρας.
- Percy, M. S. (1997). *Not just a shelter kid: How homeless children find solace*. New York: Garland Publishing.

- Picard, D., Brechet, C., & Baldy, R. (2007). Expressive Strategies in Drawing are Related to Age and Topic. *Journal of Nonverbal Behavior*, 31,243-257.
- Ρόββα, Κ. (2010). Στο όριο της φτώχειας 450.000 παιδιά στην Ελλάδα. Ανασύρθηκε στις 12 Μαρτίου από <http://www.ekke.gr>.
- Rafferty, Y., & Shinn, M. (1991). The Impact of Homeless on Children. *American Psychologist*, 46(11), 1170-1179.
- Reis, T. H., & Judd, C. M. (2000). *Handbook of Research. Methods in Social and Personality Psychology*. Cambridge University Press.
- Robson, C. (2007). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου*. (Μετ.: Β. Νταλάκου & Κ. Βασιλικού, Επιμ.: Κ. Μιχαλακοπούλου). Αθήνα: Gutenberg.
- Seale, C. (2004). *Social Research Methods*. London: Rutledge Student Readers.
- Strange, D., Hoynek, V. P., Crawford, E., Candel, I., & Hayne, H. (2010). Size doesn't matter: emotional content does not determine the size of objects in children's drawings. *Psychology, Crime & Law*, 16(6), 459-476.
- Swick, K. J. (2009). Issues and Strategies Involved in Helping Homeless Parents of Young Children Strengthen Their Self-Esteem. *Early Childhood Education*, 37(183-187).
- Thomas G. V., & Silk, A. M. J. (1989). *An introduction to the psychology of children's drawings*. Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf.
- Wesson, M., & Salmon, K. (2001). Drawing and Showing: Helping Children to Report Emotionally Laden Events. *Applied Cognitive Psychology*. 15, 301-320.
- Zima, B. Z., Wells, K. B., & Freeman, H. E. (1994). Emotional and Behavioral Problems and Severe Academic Delays among Sheltered Homeless Children in Los Angeles County. *American Journal of Public Health*, 84(2), 260-264.

Άλλη 4 (αν άλλη τι)

Εθνικότητα

Έλληνας 1 Άλλη 2 (αν άλλη τι).....

Χρονικό διάστημα αστεγίας:.....

Έχει μείνει στο δρόμο; Αν ναι, πόσο διάστημα:.....

Έχει φιλοξενηθεί σε ξενώνες; Αν ναι, σε πόσους;.....

Πόσο καιρό;.....

Κλίμακα διερεύνησης συναισθηματικής εμπειρίας.

A1: ΧΑΡΑ:

1) Ξέρεις τι σημαίνει η λέξη χαρά; Πες μου τι είναι για σένα η χαρά;

.....
.....
.....

2) Μπορείς να σκεφτείς κάποια στιγμή που ένιωθες πραγματικά μα πραγματικά χαρούμενος/η;

.....
.....
.....

3) Τώρα, σε αυτό το άσπρο χαρτί που σου δίνω θέλω να μου ζωγραφίσεις μία στιγμή που ένιωσες πολύ χαρούμενος/η.

4) Θέλεις να μου πεις τι ζωγράφισες; Περίγραψε μου το σχέδιο σου.

.....

.....

5) Ερωτήσεις ημιδομημένης συνέντευξης:

- Ποιοι είναι αυτοί;
- Που είναι αυτοί οι π.χ. άνθρωποι;
- Τι κάνουν;
- Πότε συνέβη αυτή η χαρούμενη στιγμή; Θυμάσαι;
- Βλέπω ότι έχεις ζωγραφίσει.....
- Πώς νιώθουν αυτοί;
- Θες να φτιάξουμε μία ιστορία για τη ζωγραφιά σου; Τι έγινε πριν; Τι έγινε μετά;
- Τι συμβαίνει όταν είσαι χαρούμενος/η;
- Τι κάνεις εσύ όταν χαίρεσαι;
- Τι σκέφτεται π.χ. η Μαρία όταν είναι χαρούμενη;
- Τι σε κάνει γενικά χαρούμενο/η;
- Πώς καταλαβαίνεις ότι είσαι χαρούμενος/η;

A2: ΛΥΠΗ:

1) Ξέρεις τι σημαίνει η λέξη λύπη; Πες μου τι είναι για σένα η λύπη;

.....

.....

.....

2) Μπορείς να σκεφτείς κάποια στιγμή που ένιωθες πραγματικά μα πραγματικά λυπημένος/η;

.....

.....

.....

3) Τώρα, σε αυτό το άσπρο χαρτί που σου δίνω θέλω να μου ζωγραφίσεις μία πολύ λυπημένη στιγμή που σου έρχεται στο μυαλό.

4) Θέλεις να μου πεις τι ζωγράφισες; Περίγραψε μου το σχέδιο σου.

.....

5) Ερωτήσεις ημιδομημένης συνέντευξης:

- Ποιοι είναι αυτοί;
- Που είναι αυτοί οι π.χ. άνθρωποι;
- Τι κάνουν;
- Πότε συνέβη αυτή η λυπημένη στιγμή; Θυμάσαι;
- Βλέπω ότι έχεις ζωγραφίσει.....
- Πώς νιώθουν αυτοί;
- Θες να φτιάξουμε μία ιστορία για τη ζωγραφιά σου; Τι έγινε πριν; Τι έγινε μετά;
- Τι συμβαίνει όταν είσαι λυπημένος/η;
- Τι κάνεις εσύ όταν λυπάσαι;
- Τι σκέφτεται π.χ. η Μαρία όταν είναι λυπημένη;
- Τι σε κάνει γενικά λυπημένο/η;
- Πώς καταλαβαίνεις ότι είσαι λυπημένος/η;

A3: ΦΟΒΟΣ:

1) Ξέρεις τι σημαίνει η λέξη φόβος; Πες μου τι είναι για σένα ο φόβος;

.....

.....

.....

2) Μπορείς να σκεφτείς κάποια στιγμή που ένιωθες πραγματικά μα πραγματικά φοβισμένος/η;

.....

.....

.....

3) Τώρα, σε αυτό το άσπρο χαρτί που σου δίνω θέλω να μου ζωγραφίσεις μία στιγμή που ένιωσες φοβισμένος/η.

4) Θέλεις να μου πεις τι ζωγραφίσεις; Περιγράψε μου το σχέδιο σου.

.....

.....

.....

5) Ερωτήσεις ημιδομημένης συνέντευξης:

- Ποιοι είναι αυτοί;
- Που είναι αυτοί οι π.χ. άνθρωποι;
- Τι κάνουν;
- Πότε συνέβη αυτή η φοβισμένη στιγμή; Θυμάσαι;
- Βλέπω ότι έχεις ζωγραφίσει.....
- Πώς νιώθουν αυτοί;
- Θες να φτιάξουμε μία ιστορία για τη ζωγραφιά σου; Τι έγινε πριν; Τι έγινε μετά;
- Τι συμβαίνει όταν είσαι φοβισμένος/η;
- Τι κάνεις εσύ όταν φοβάσαι;
- Τι σκέφτεται π.χ. η Μαρία όταν είναι φοβισμένη;
- Τι σε κάνει γενικά να φοβάσαι;
- Πώς καταλαβαίνεις ότι είσαι φοβισμένος/η;

Παράδειγμα κωδικοποίησης σχεδίου

Σχέδιο χαράς

Παράδειγμα κωδικοποίησης σχεδίου χαράς:

Υποκατηγορίες	Αντικείμενα
Σχολικά αντικείμενα	Δεν υπάρχουν
Αντικείμενα χώρου	παγκάκι, καρέκλα
Τεχνολογικά αντικείμενα	Δεν υπάρχουν
Αντικείμενα που αφορούν παιχνίδια	τραμπολινό, τσουλήθρα.
Φύση	Ήλιος, ουρανός, λουλούδι, γρασίδι
Αφηρημένα αντικείμενα	Καρδιές και λουλούδια
Αντικείμενα που αφορούν Μέσα Μετακίνησης	Δεν υπάρχουν
Άλλα αντικείμενα	Δεν υπάρχουν

Υποκατηγορίες	Πρόσωπα
Εαυτός τους	ΝΑΙ
Πρόσωπα από σχολικό περιβάλλον	-
Πρόσωπα στενού οικογενειακού κύκλου	-
Πρόσωπα ξενόνα	-
Πρόσωπα ευρύτερου οικογενειακού κύκλου	-

Άλλα πρόσωπα από το παρελθόν	-
Άλλοι	-
Φανταστικά πρόσωπα	-
Ζώα	Πεταλούδα

Υποκατηγορίες	Τοποθεσίες
Ξενώνας	-
Εξωτερικό περιβάλλον	Ναι (κούνιες)
Σχολικό περιβάλλον	-
Σπίτι	-
Φιλικό σπίτι	-
Άλλες τοποθεσίες	-

Υποκατηγορίες	Δράσεις
Διαπροσωπικές σχέσεις με σημαντικούς άλλους	-
Απόκτηση υλικών αγαθών (και μη)	-
Εξωτερικές δραστηριότητες	ΝΑΙ (παιχνίδι σε κούνιες)
Μετακινήσεις και αλλαγή περιβάλλοντος	-
Απώλεια αγαπημένων αντικειμένων	-
Εκπαιδευτικές δραστηριότητες	-
Απώλεια-αποχωρισμός-εγκατάλειψη σημαντικών άλλων	-
Υποθετικές-φανταστικές δράσεις	-
Κίνδυνος (σωματικός-αρρώστια)	-

Υποκατηγορίες	Συναίσθημα
Συναίσθημα:	Χαρά
Αμφιθυμικά συναισθήματα	Ντροπή
Αρνητικά συναισθήματα	-
Θετικά συναισθήματα	-
Ουδέτερα συναισθήματα	-
Τύποι απεικονίσεων συναισθημάτων (έκφραση προσώπου/στάση σώματος/πλαίσιο)	Χαρά: (έκφραση προσώπου με ανασηκωμένο στόμα και πλαίσιο) Ντροπή: κόκκινα μάγουλα ήλιου

Παράδειγμα κωδικοποίησης συνέντευξης

Συνέντευξη παιδιού στη συναισθηματική εμπειρία του φόβου

1. Ερευνητής: Θέλω να μου πεις αν ξέρεις τι σημαίνει η λέξη φόβος.
2. Τζοάνα: Όταν φοβόμαστε, δηλαδή άμα παίζω υπολογιστή και δεν ξέρω λέω «ωχ, δεν ξέρω υπολογιστή φοβάμαι».
3. Ερευνητής: Και τι άλλο;
4. Τζοάνα: Και όταν σ' αφήνει η μαμά μόνη σου στο σπίτι, όταν ο μπαμπάς μαλώνει τη μαμά, όταν γίνεται μία σχετική φασαρία, όταν παίρνουμε φωτιά σαν αυτό που έγινε με τον Βασίλη, όταν θέλουν να μας ρίξουν χαστούκι, δεν μπορώ άλλο..
5. Ερευνητής: Εντάξει. Μπορείς να σκεφτείς κάποια στιγμή που ένιωσες πραγματικά φοβισμένη;
6. Τζοάνα: Ααααα! Όταν ο μπαμπάς έριξε τη μαμά κάτω και το είδα..
7. Ερευνητής: Τώρα σε αυτό το άσπρο χαρτί που σου δίνω θέλω να μου ζωγραφίσεις μία στιγμή που ένιωσες φοβισμένη.
8. Τζοάνα: Αυτό..
9. Ερευνητής: Χμ-χμμ.
10. Τζοάνα: (Ζωγραφίζει). Εκεί ήταν το κρεβατάκι.. Το δικό μου είναι αυτό και αυτό είναι του μπαμπά. Συνήθως κοιμάμαι εγώ στο κρεβάτι του μπαμπά και η μαμά στο δικό μου, μερικές φορές.. μερικές φορές δεν τον αφήνω τον βλάκα. Βλάκας, βλάκας.. εδώ είναι το μαξιλάρι μου, θα κάνω και το κρεβάτι..
11. Ερευνητής: Αυτό είναι το δικό σου το κρεβάτι;
12. Τζοάνα: Ναι. Δεν έχει μαξιλάρι αν και εγώ έκανα μαξιλάρι. Όχι δεν έκανα.. ούτε σε αυτό έκανα μαξιλάρι. Δεν θέλω να τον ξανασυναντήσω τον μπαμπά γιατί είναι κακός..
13. Ερευνητής: Γιατί δεν φερόταν καλά..
14. Τζοάνα: Ναι. Εγώ είχα πάρα πολλά μαξιλάρια.. η κουβερτούλα θα είναι, έτσι θα είναι διπλωμένη.. δεν ξέρω να κάνω μία μπάρμπι όπως είχα..
15. Ερευνητής: Ζωγράφησε ότι θέλεις.
16. Τζοάνα: Μμμ.. εδώ είναι το κρεβάτι του μπαμπά. Πως το έκανα αυτό; Ααα.. (το σβήνει και το ξαναφτιάχνει).
17. Ερευνητής: Τι συμβαίνει όταν είσαι φοβισμένη;

18. Τζοάνα: Αααα βαρέθηκα..
19. Ερευνητής: Εντάξει αλλά να σου πω.. τι κάνεις εσύ όταν φοβάσαι;
20. Τζοάνα: Τρέμω.
21. Ερευνητής: Τρέμεις..
22. Τζοάνα: Ο μπαμπάς παίρνει και τα μαξιλάρια μου.. στο σχολείο πριν έρθω εδώ είχε φύγει ένα κοριτσάκι που το λένε Τσιάρα, ήταν κινέζα..
23. Ερευνητής: Α, μάλιστα.
24. Τζοάνα: Τώρα είναι και άλλες δύο Κινέζες, η μία όμως έφυγε Ιταλία και θα ξαναρθεί, η άλλη έφυγε στην Κίνα για πάντα, αυτή που έφυγε Ιταλία θα ξαναρθεί και θα φύγει πάλι και αυτή στην Κίνα για πάντα. Εμείς δεν θα έχουμε καμία μετά.
25. Ερευνητής: Κατάλαβα..
26. Τζοάνα: Δεν πειράζει εμείς τι τα θέλουμε τα κινεζάκια. Μας βρίζουν (στα κινέζικα) στη γλώσσα τους και που να καταλάβουμε εμείς! (γελάει).
27. Ερευνητής: Ααααα..
28. Τζοάνα: Όπως όταν έγινε ένα ατύχημα με τον Αντρέα (παιδί του ξενώνα), μας χτύπαγε και ένα κοριτσάκι που ήταν από την Αλβανία τον έβρισε στα αλβανικά τον Αντρέα και ο Αντρέας δεν το κατάλαβε.. και ο Αντρέας έχει πρόβλημα όπως και η Ντορίνα, το ίδιο πρόβλημα έχουνε. Και δεν το κατάλαβε, εγώ όμως το κατάλαβα. Και εγώ το είπα στη μαμά του.
29. Ερευνητής: Α, το είπες εσύ..
30. Τζοάνα: Ναι, ο Αντρέας είναι λίγο έτσι.. και όλο εκεί πέρα βρίζει, βρίζει, βρίζει..
31. Ερευνητής: Και τσακώνεται..
32. Τζοάνα: Άστα, το καλύτερο πράγμα ο τσακωμός μέσα στη τάξη..
33. Ερευνητής: Συνέχεια;
34. Τζοάνα: Δεν μας αφήνουν δύο λεπτά τουλάχιστον.. ο μπαμπάς.. θα την κάνω μαύρη την κουβέρτα γιατί είναι ξεροκέφαλος και μαυροκέφαλος. Είναι κακός, θα την κάνω μαύρη.
35. Ερευνητής: Μαύρη..
36. Τζοάνα: Γιατί είναι κακός. Και ο κακός έχει μαύρη και η καλή έχει κόκκινη. Μία φορά που κοιμήθηκα εγώ στο κρεβάτι μου εγώ με τον μπαμπά και η μαμά κοιμήθηκε στο κρεβάτι του μπαμπά, και μετά κοιμήθηκα εδώ γιατί ο

μπαμπάς γιατί από πίσω υπήρχε ένα τέτοιο, ένα σαν παραθυράκι, σαν μπαλκόνι, από κει ήταν άλλο δωμάτιο ένα κρεβάτι, ήθελαν να μου το φτιάξουνε εμένα.. που να κοιμηθώ εγώ εκεί και φοβάμαι..

37. Ερευνητής: Φοβόσουν να κοιμηθείς εκεί μόνη σου..
38. Τζοάνα: Ναι, ήμουν νηπιαγωγείο. Μετά ο μπαμπάς πήγε από δω για να με τρομάξει που είναι και σκοτάδι και η μαμά «Τζοάνα έλα εδώ κάτι θέλει να κάνει αυτός πάλι» ήρθα εδώ και ο μπαμπάς «ααααααα» εγώ δεν τρόμαξα καθόλου!
39. Ερευνητής: Σε προφύλαξε η μαμά για να μην τρομάξεις..
40. Τζοάνα: Ναι, άμα ήμουν εδώ θα είχα χεστεί πάνω μου. Αυτό.. ο μαυροκέφαλος, ο ξεροκέφαλος, θα τον κάνω μαύρο. Και εδώ θα κάνω τη μαμά που είναι εδώ κάτω..
41. Ερευνητής: Μάλιστα.
42. Τζοάνα: Πώς θα τον κάνω το φόβο..
43. Ερευνητής: Όπως θες εσύ.
44. Τζοάνα: Η μαμά θα έχει μακριά μαλλιά. Ο μπαμπάς άμα η μαμά αφού την βαράει τη μαμά της ρίχνει μπαφ, άμα η μαμά κάνει πώς πεθάνει αυτός θα την πατήσει με τα πόδια του για να είναι σίγουρος πώς έχει πεθάνει. Είναι πονηρός.
45. Ερευνητής: Είναι πονηρός..
46. Τζοάνα: Η μαμά φοράει έτσι μία μπλούζα κοντομάνικη γιατί μαγειρεύει.. αφού δεν θα ιδρώσει;
47. Ερευνητής: Ναι, όταν μαγειρεύει φοράει κοντομάνικη για να μην ιδρώσει.
48. Τζοάνα: Εμένα όλοι μου φωνάζουν αλλά δεν με μαλώνουν (στο ξενώνα). Μου λένε «γιατί; Γιατί; Είσαι πολύ μικρή».
49. Ερευνητής: Χμ-χμμ.
50. Τζοάνα: Τα παντελόνια.. και παντόφλες. Έτσι ξυπόλητη γιατί έχουμε χαλιά.. τα μαλλιά της.. αχ τι μαλλιά έχει η μαμά! Όταν παντρεύτηκε τα είχε πάρα πολύ μακριά. Δεν έχει φωτογραφίες γάμου..
51. Ερευνητής: Ναι;
52. Τζοάνα: Ούτε κασέτα.. γιατί ο φίλος του μπαμπά νευρίασε και τα χάλασε όλα. Και εγώ δεν πρόλαβα να δω το γάμο της μαμάς αλλά δεν..
53. Ερευνητής: Ο μπαμπάς τα χάλασε;

54. Τζοάνα: Και ο φίλος του.. και τα πράγματά μου είναι στο φίλο του τώρα (νευριασμένη) όλα, όλα.. Από το πρώτο σπίτι ήταν στο φίλο του, από το δεύτερο σπίτι έχουμε μείνει στο δεύτερο σπίτι, μας είπε ότι πήρε άλλο σπίτι γιατί θέλει να μας διώξει εκείνη γιατί ήθελε η κόρη της να κάνει γραφείο.. μακάρι να κάνει ένα τέτοιο γραφείο (σαν της Κοινωνικής Υπηρεσίας). Αλλά το σπίτι εκεί που ήταν η κουζίνα και εκεί που τρώγαμε, μικρότερο..
55. Ερευνητής: Ήταν πολύ μικρό σπίτι..
56. Τζοάνα: Πάρα πολύ.. και τα δωμάτια ούτε τόσο δεν ήτανε, πιο μικρά από το γραφείο..
57. Ερευνητής: Κατάλαβα. Αυτό είναι σε δύο διαφορετικά δωμάτια; (δείχνω τα δύο κρεβάτια που έχει φτιάξει).
58. Τζοάνα: Όχι.
59. Ερευνητής: Α, ήτανε στο ίδιο δωμάτιο..
60. Τζοάνα: Αυτό είναι το πρώτο σπίτι, το άλλο σπίτι το δεύτερο ήτανε μικρό, εμείς είχαμε το μεγάλο το σπίτι απλώς μας το πήρε ο αδερφός του μπαμπά, γιατί λέει ότι εμείς έχουμε, είμαστε οικογένεια, είμαστε δύο άτομα, δύο γυναίκες και δύο άντρες.. και εσείς είσατε μόνο ένα ζευγάρι με τα παιδιά σας καθίστε στο μικρούλι.
61. Ερευνητής: Κατάλαβα.
62. Τζοάνα: Εμείς θέλουμε να παίξουμε φίλεεε! Θα μπορούσαμε να κάνουμε μήνες για να του το δώσουμε.. με το ζόρι δεν μπορούσε να μας το πάρει, δεν είναι δίκαιο.
63. Ερευνητής: Και εδώ;
64. Τζοάνα: Ο μπαμπάς τι έκανε; Έδινε κλωτσιές.. Ο μπαμπάς είναι εδώ όρθιος και έδωσε μία μπουνιά.. έτσι..και έπεσε κάτω.. (δείχνει τους μορφασμούς που έκανε ο πατέρας της, να ξεφυσάει με λύσσα).
65. Ερευνητής: Έτσι έκανε;
66. Τζοάνα: Έκανε τα δόντια του έτσι σαν.. έτσι σαν γουρούνι. Να και τα μαλλιά έτσι σαν γουρούνι. Δεν τα είχε μακριά.. Μεγάλα τα αυτιά του έτσι.. έτσι θα τα κάνω, για να ακούει καλύτερα.. να ακούει τη μαμά.
67. Ερευνητής: Για να ακούει τη μαμά..
68. Τζοάνα: Η μαμά δεν έχει αυτιά.. γιατί είναι όμορφη.. εγώ που ήμουνα; Κάτσε να θυμηθώ... Α, ήμουνα στο κρεβάτι του.. όχι ήμουνα εδώ όρθια, ήθελα να

- κρυφτώ κάτω από το κρεβάτι μου γιατί φοβόμουν. Να κρυφτώωωω.. όχι δεν γελάω.. φοβάμαι.
69. Ερευνητής: Φοβόσουνά..
70. Τζοάνα: Και πιτζαμούλες..
71. Ερευνητής: Ήτανε η ώρα του ύπνου;
72. Τζοάνα: Ναι. Φωνάζαμε την αστυνομία, η αστυνομία τον ξανάφερνε μέσα στο σπίτι.
73. Ερευνητής: Τον ξανάφερνε μετά..
74. Τζοάνα: Λίγο τον έπαιρνε για μία μέρα και μετά την άλλη μέρα το πρωί.. σπίτι.
75. Ερευνητής: Μμμ..
76. Τζοάνα: Εγώ ήμουν με αυτά, με τις κάλτσες τις χοντρές. Εγώ δεν είχα πολύ μαλλί, τόσο το είχα το μαλλί μου. Γιατί ήμουν μικρή και η μαμά μου μου το έκοβε, για να μην κολλήσω ψείρες. Όταν ήμασταν στο τελευταίο σπίτι είχα κολλήσει από μια φίλη μου. Η μαμά δεν ήξερε τι να κάνει και μου έβαλε πάρα πολύ σαμπουάν και είναι πολύ άσχημο..
77. Ερευνητής: Μύριζε άσχημα.
78. Τζοάνα: Ναι και εγώ λέω «γιαγιά βοήθα με» έλα στην Ελλάδα.. τιραντάκι ο μπαμπάς.. σορτς φοράει ο μπαμπάς όταν κοιμάται.. τα πόδια σαν γουρούνι δεν τα πλένει..με τρίχες.. βρωμάνε τα πόδια του.. σαν γουρούνι τον έκανα (γελάει).
79. Ερευνητής: Και τι έκανε στη μαμά εκείνη τη στιγμή;
80. Τζοάνα: Της είχε ρίξει μπουνιά..
81. Ερευνητής: Και είχε πέσει κάτω η μαμά..
82. Τζοάνα: Μμμ..
83. Ερευνητής: Και εσύ τι σκέφτεσαι όταν είσαι φοβισμένη;
84. Τζοάνα: Ότι κάτι θα υπήρχε ένας τρόπος, δεν μπορούσε..
85. Ερευνητής: Δηλαδή;
86. Τζοάνα: Σαν να ήθελα να βρω μία λύση αλλά δεν μπορούσα..
87. Ερευνητής: Να βρεις μία λύση για ποιο πράγμα;
88. Τζοάνα: Για να φύγει (ο πατέρας της), για να ξεφύγουμε.
89. Ερευνητής: Και πώς καταλαβαίνεις ότι είσαι φοβισμένη;
90. Τζοάνα: Κρυβόμουνά κάτω από το κρεβάτι και κρυφοέβλεπα..

91. Ερευνητής: Και τι σκεφτόσουν;
92. Τζοάνα: Μμμμ κάποια λύση θα υπήρχε, η αστυνομία αν δεν είχε έρθει θα μας είχε σκοτώσει.
93. Ερευνητής: Χμ-χμμ.
94. Τζοάνα: Αλλά ήμασταν στο πρώτο σπίτι πήγαμε στην νοικοκυρά και πήραμε την αστυνομία γιατί εγώ πήγα κρυφά κρυφά έτσι και τη φώναξα.. γιατί η μαμά δεν μπορούσε.. προσπαθούσε να σηκωθεί..
95. Ερευνητής: Την είχε χτυπήσει πολύ..
96. Τζοάνα: Ναι. Και μία φορά ο μπαμπάς που μας είχε δείρει είχε σπάσει ένα πιάτο και μετά εμείς διότι αργήσαμε πήγαμε να πάρουμε ένα γάλα είπαμε εμείς, και το γάλα αλήθεια πήγαμε να το πάρουμε, το πήραμε και μετά αυτός είδε που αργήσαμε και λέει «μια στιγμή θα πάρει» και το μάζεψε το πιάτο και είπε η μαμά «κοίτα έχει πετάξει και τα πιάτα κάτω» κοιτάει η μαμά «κοίτα, τα μάζεψε από το φόβο του».
97. Ερευνητής: Και μετά φύγατε από το σπίτι;
98. Τζοάνα: Ναι, αλλά ήμασταν στους δρόμους..
99. Ερευνητής: Ήσασταν για πολύ καιρό στο δρόμο;
100. Τζοάνα: Όχι, δεν κοιμόμασταν στο δρόμο. Πήγαμε στην Αλβανία κάναμε διαζύγιο, μετά όμως όταν ήρθαμε εδώ στην Ελλάδα δεν είχαμε αρκετά λεφτά μόνο 300 ευρώ και στο ξενοδοχείο τα χαλάσαμε, φάγαμε και μετά στο ξενοδοχείο δεν δίναμε λεφτά και ήταν ένας Αλβανός και μας βοήθησε. Μετά ψάχναμε για σπίτι, βρήκαμε μία κοπέλα.. δύο κοπέλες που μας είπανε ότι εδώ σ' αυτήν την πολυκατοικία υπάρχει ένα σπίτι που έτσι κι έτσι και μετά πήγαμε σ' αυτή την κυρία που και μας λέει «ποιος στο είπε;» και λέμε εμείς «αυτός και αυτός» και λέει «α, εντάξει» και μετά είπε η μαμά «δεν έχουμε λεφτά άλλα, δεν έχουμε μας τελειώσανε, δεν ξέρουμε τι να κάνουμε» και λέει «άμα έρθει αυτός και σας δει εκεί στο σπίτι, θέλει 50 ευρώ αύριο άμα έρθει και μπορεί να έρθει» αυτός έρχεται έτσι για να δει ποιος ήρθε και μετά λέει «κάτσε ένα λεπτό, εσύ έχεις που να μείνεις;», «όχι», της λέει η μαμά.. μετά πρώτα αυτό είχαμε πάει σε έναν κύριο δεν τον ξέραμε ούτε εμείς, αυτός ήτανε σε ένα μαγαζί και μας λέει «πήγαινε μ' αυτόν δεν έχει παιδιά» αυτός με την πρώτη μέρα εγώ κοιμήθηκα έτσι άνετα! Και μετά ξαναγυρίσαμε στο ξενοδοχείο και αυτός αγρίεψε..

101.Ερευνητής: Αγρίεψε αυτός..

102.Τζοάνα: Και έπινε και μπύρες.. και λέει «η κόρη μου δεν είναι καλά», ψέματα εμείς για να φύγουμε.. και μετά όταν πήγαμε στον κύριο ξανά, «θέλει να πάει ξανά στο ξενοδοχείο» και ξαναπήγαμε στο ξενοδοχείο και μετά μας είπε αυτή έτσι κι έτσι και λέει «στάσου, ένα λεπτό! Εγώ πάω σε έναν κύριο και καθαρίζω ένα σπίτι που εκείνος έχει τους ξενώνες».

103.Ερευνητής: Και έτσι μάθατε για τους ξενώνες;

104.Τζοάνα: Ναι. Και μας πήραν στο ξενώνα.

105.Ερευνητής: Εντάξει.

Κωδικοποίηση Συνέντευξης

Υποκατηγορίες	Αντικείμενα
Σχολικά αντικείμενα	Δεν υπάρχουν
Αντικείμενα χώρου	Κρεβάτι, μαξιλάρι, κουβέρτα, παράθυρο, μπαλκόνι, γραφείο
Τεχνολογικά αντικείμενα	Η/Υ, Φωτογραφίες γάμου
Αντικείμενα που αφορούν παιχνίδια	Μπάρμπι, παιχνίδια
Φύση	Φωτιά, σκοτάδι
Αφηρημένα αντικείμενα	Φασαρία, δίκαιο, λύση, διαζύγιο, ψέματα
Αντικείμενα που αφορούν Μέσα Μετακίνησης	Δεν υπάρχουν
Άλλα αντικείμενα	Δόντια, κλωτσιά

Υποκατηγορίες	Πρόσωπα
Εαυτός τους	ΝΑΙ
Πρόσωπα από σχολικό περιβάλλον	ΝΑΙ (δασκάλα, συμμαθητές)
Πρόσωπα στενού οικογενειακού κύκλου	ΝΑΙ (πατέρας, μητέρα, αδερφός)
Πρόσωπα ξενώνα	ΝΑΙ (ενήλικες, κ.λειτουργός, συνομήλικοι)
Πρόσωπα ευρύτερου οικογενειακού κύκλου	ΝΑΙ (γιαγιά)
Άλλα πρόσωπα από το παρελθόν	ΝΑΙ (φίλοι)
Άλλοι	ΝΑΙ (αστυνομία)
Φανταστικά πρόσωπα	-

Ζώα	ΝΑΙ (γουρούνι)
-----	----------------

Υποκατηγορίες	Τοποθεσίες
Ξενώνας	ΝΑΙ
Εξωτερικό περιβάλλον	ΝΑΙ (δρόμος)
Σχολικό περιβάλλον	ΝΑΙ
Σπίτι	ΝΑΙ
Φιλικό σπίτι	ΝΑΙ
Άλλες τοποθεσίες	ΝΑΙ (ξενοδοχείο, σπίτι αγνώστου)

Υποκατηγορίες	Δράσεις
Διαπροσωπικές σχέσεις με σημαντικούς άλλους	<p>ΝΑΙ</p> <ul style="list-style-type: none"> κακοποίηση από πατέρα στο ίδιο το παιδί και στη μητέρα του άσχημες συμπεριφορές/τσακωμοί ενηλίκων μεταξύ τους Απόπειρα αυτοκτονίας φιλοξενούμενου Άσχημες συμπεριφορές από ενήλικες Άσχημες συμπεριφορές μεταξύ συνομηλίκων (βρισιές, χτυπήματα, τσακωμοί)
Απόκτηση υλικών αγαθών (και μη)	-
Εξωτερικές δραστηριότητες	-
Μετακινήσεις και αλλαγή περιβάλλοντος	<p>ΝΑΙ</p> <ul style="list-style-type: none"> Σε δρόμο, στην Αλβανία, σε ξενοδοχεία, σε σπίτια αγνώστων, σε ξενώνες αστέγων
Απώλεια αγαπημένων αντικειμένων	<p>ΝΑΙ</p> <ul style="list-style-type: none"> Τα παιχνίδια του βρίσκονται σε ένα φίλο του πατέρα του
Εκπαιδευτικές δραστηριότητες	-
Απώλεια-αποχωρισμός-εγκατάλειψη σημαντικών άλλων	<p>ΝΑΙ</p> <ul style="list-style-type: none"> Αίσθημα εγκατάλειψης από μητέρα
Υποθετικές-φανταστικές δράσεις	-
Κίνδυνος (σωματικός-αρρώστια)	<p>ΝΑΙ</p> <ul style="list-style-type: none"> Φόβος ότι ο πατέρας του θα σκότωνε το ίδιο και τη μητέρα του εάν δεν ερχόταν η αστυνομία

Υποκατηγορίες	Συναίσθημα
Συναίσθημα	ΦΟΒΟΣ (για το άγνωστο, εγκατάλειψη, κακοποίηση, θάνατο, να κοιμάται μόνη του, να το τρομάζουν, το σκοτάδι)
Αμφιθυμικά συναισθήματα	
Αρνητικά συναισθήματα	Θυμός για τον πατέρα της
Θετικά συναισθήματα	-
Ουδέτερα συναισθήματα	-

Πίνακας 1: Δράσεις στις συνεντεύξεις της χαράς

Υποκατηγορία κατηγοριοποίησης	Τμήμα/τμήματα των ποιοτικών δεδομένων
Α) Διαπροσωπικές σχέσεις:	
Α1) Σχέσεις με συνομήλικα άτομα από ξενώνα και σχολικό περιβάλλον.	<p>Παράδειγμα 1^ο: <i>«Πήγαινα στο πάρκο και έπαιζα, έκανα κούνια, έκανα φίλους όταν ήμουνα 8 χρονών και ο αδερφός μου είναι αλλά δεν είναι αδερφός μου αλλά εγώ τον λέω αδερφό μου αφού μεγαλώσαμε μαζί. Ήταν στην Αλβανία, αυτός λέει ότι είναι η αδερφή του και εγώ λέω ότι είναι ο αδερφός μου».</i> (1.5:14)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«Η ... 9 (παιδί ξενώνα) έχει αγοράσει τον Μπομπ Σφουγγαράκη και παίζαμε μαζί.</i> (1.8:38)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: <i>«Η Μ... (από το σχολείο) είναι πιο καλή φίλη, δεν είναι τόσο κακιά όσο η (από το σχολείο), κάνει και πολύ καλά αστεία, μία φορά έκανε τη γριούλα».</i> (1.7:58)</p>
Α2) Δυσκολία σύναψης φιλικών σχέσεων με συνομήλικα άτομα από τον ξενώνα	<p>Παράδειγμα 1^ο: <i>«Μία φορά έκλαιγα γιατί δεν είχα φίλους.. εντάξει είχα, αλλά (στο ξενώνα) δεν με έπαιζε κανένας».</i> (1.5:84)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«Είχα μία φίλη (από τον ξενώνα) που είχε γενέθλια. Είχα πάει στον παιδότοπο και είχε εκεί τις φίλες μου, έπρεπε να δώσω ένα δώρο που ήταν μία πάπια φωτεινή από κάτι στρογγυλά μπαλάκια μικρά και ήταν πολύ όμορφη, φώτιζε από την κοιλιά. Και η Α... έλεγε ότι πρέπει να το πάρουμε πίσω το δώρο μας και εγώ της έλεγα ότι</i></p>

	<p><i>πρέπει να το δώσουμε, όχι να το πάρουμε. Αυτές το ήθελαν πίσω, ήταν λίγο κακές».</i></p> <p style="text-align: right;"><i>(1.7:80)</i></p> <p><i>Παράδειγμα 3^ο: «Ο Γ.. συνέχεια έρχεται στο δωμάτιό μου και παίζουμε με το play station, κάθε φορά εκεί παίζουμε.. έχω νευριάσει μαζί του, δεν τον αφήνω τώρα να μπει άλλη φορά στο δωμάτιό μου γιατί όλα τα παιχνίδια που είχα, είχα αμάξια, μηχανές, είχα τον Μπομπ σφουγγαράκη και τώρα μου τα χάλασε».</i></p> <p style="text-align: right;"><i>(1.8:74)</i></p>
<p>A3) Δυσκολία σύναψης σχέσεων με συνομήλικα άτομα από το σχολικό περιβάλλον</p>	<p><i>Παράδειγμα 1^ο: «Δεν τα έχω μάθει ακόμα στο σχολείο τα γράμματα, όλα τα παιδιά τα έχουνε μάθει και συνέχεια με κοροϊδεύουν στο σχολείο».</i></p> <p style="text-align: right;"><i>(1.1:58)</i></p> <p><i>Παράδειγμα 2^ο: «Αυτή έρχεται, φτύνει, χτυπά και αυτή μετά κάνει έτσι «έλα ρε..» και λέω δεν πειράζει ας παίζουμε κνηγητό. Και όταν εμείς παίζουμε κνηγητό και την πιάνω αυτή λέει «άλλη μία φορά, άλλη μία φορά», την ξαναπιάνω και λέει «άλλη μία φορά», αυτή θέλει έτσι..».</i></p> <p style="text-align: right;"><i>(1.7:52)</i></p> <p><i>Παράδειγμα 3^ο: «Δεν ήταν καθόλου καλοί φίλοι, όλο φαγητό με ζήτηγαν. Και δεν έχουν μαμά και μπαμπά, κι όλο φαγητό..».</i></p> <p style="text-align: right;"><i>(1.5:38)</i></p>

<p>A4) Διαπροσωπικές σχέσεις με άλλα συνομήλικα άτομα από το παρελθόν</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: <i>«Είχαμε βγει (με την κοπέλα μου) βόλτα και πηγαίναμε σε κάτι φίλους. Και γυρίζω λίγο την πλάτη μου εγώ να μιλήσω με τον άλλο κολλητό μου από τη Σαρωνίδα και όπως γυρνάω έτσι να δω τι κάνει αυτή, τη βλέπω να φασώνεται με άλλον.. ήταν ο κολλητός μου. Δεν ξαναμίλησα σε κανέναν..».</i></p> <p style="text-align: right;">(1.2:42)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«Όταν έμενα στο σπίτι μου είχα πάρα πολλές φίλες, ήταν εδώ οι κούνιες και το σπίτι μου ήταν από την άλλη μεριά.. αλλά τώρα τις ξέχασα».</i></p> <p style="text-align: right;">(1.4:65)</p>
<p>A5) Θυματοποίηση από συνομήλικα άτομα σχολικού περιβάλλοντος</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: <i>«...συνέχεια με κοροϊδεύουν στο σχολείο».</i></p> <p style="text-align: right;">(1.1:58)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«Ο Πανταζής με κοροϊδευε πάρα πολύ..».</i></p> <p style="text-align: right;">(1.7:84)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: <i>«Ήρθε ένας κακός στο σχολείο μας, κάθε φορά που βγαίνουμε διάλλειμα συνέχεια με βαράει..».</i></p> <p style="text-align: right;">(1.8:28)</p>
<p>A6) Διαπροσωπικές σχέσεις με δάσκαλο</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: <i>«Την πρώτη φορά που πήγα στο σχολείο εμένα μου είπε ένας κύριος που με έγραψε σχολείο αν θέλω δάσκαλο ή δασκάλα. Εγώ είπα προτιμώ δάσκαλο. Και ο δάσκαλος μου είναι πάρα πολύ κακός».</i></p> <p style="text-align: right;">(1.1:110)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«Με την Χριστίνα παίζαμε κυνηγητό μία φορά αυτή εγώ την κυνηγούσα και αυτή έκανε αααααααααα και ο κύριος την μάλωσε και είπε δεν αντέχω αυτή την</i></p>

	<p><i>τσιρίδα, δεν την αντέχω και αυτή έκλαψε..».</i></p> <p style="text-align: right;">(1.7:24)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: <i>«Σήμερα αλλάξαμε την ώρα.. ο κύριος όταν ήταν 7:00 την έβαλε 8:00 από μόνος του, την άλλαξε και μετά κάναμε πολύ γρήγορα διάλειμμα».</i></p> <p style="text-align: right;">(1.8:24)</p>
<p>A7) Φροντίδα και προσφορά βοήθειας σημαντικών άλλων</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: <i>«Η Π... (παιδί ξενώνα) μόλις με είδε μου είπε αααα θέλεις να γίνουμε φίλες; Έτσι έλεγε. Η φίλη της μαμάς ζύπναγε και με πρόσεχε τότε θα πάω σχολείο..η μαμά μου κοιμόταν».</i></p> <p style="text-align: right;">(1.5:90)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«Αυτό το έχω μάθει από τον μπαμπά μου (να χρωματίζει πιο γρήγορα). Κανονικά εγώ το κάνω έτσι (πιο σιγά) και η μαμά μου έτσι χρωματίζει».</i></p> <p style="text-align: right;">(1.9:16)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: <i>«Η ξαδέρφη μου ήταν πιο μεγάλη, με βοηθούσε στα μαθήματα που ήμουνα στο σχολείο εκεί στο χωριό».</i></p> <p style="text-align: right;">(1.3:42)</p>
<p>B) Ψυχαγωγικές δράσεις</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: <i>«Μία φίλη της μαμάς μου μας πήγε σε κάτι κούνιες μακριά στο Καλαμάκι και πήγαμε με τα πόδια και ήτανε πάρα πολύ ωραία, είχε τα πάντα εκεί πέρα, τραμπολίνο, τα πάντα».</i></p> <p style="text-align: right;">(1.9: 6)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«Είχαμε πάει και κάναμε μπάνιο με τη ξαδέρφη μου σε μία παραλία, πολύ ωραία τα περάσαμε».</i></p>

	<p style="text-align: right;">(1.3:10)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «Όταν μία φορά πηγαίναμε σχολείο στην Καλλιθέα είδα την εκκλησία και είπα μαμά γιατί δεν ανάβουμε ένα κερί και μου λέει εντάξει και ανάβουμε ένα κερί και μετά πάμε σχολείο».</p> <p style="text-align: right;">(1.5:58)</p>
<p>Γ) Δράσεις που σχετίζονται με προσφορά-απόκτηση υλικών αγαθών</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Εμένα η μαμά μου όταν θα έχει λεφτά θα μου πάρει όλα τα χρώματα μαρκαδόρους..θα πάω να πάρω και καινούργια παπούτσια, αυτά τα καινούργια που είχα πάρει αμέσως χαλάσανε».</p> <p style="text-align: right;">(1.9: 74)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «Μου έδινε παγωτό ο φίλος μου χωρίς λεφτά, μερικές φορές με λεφτά μερικές φορές χωρίς. Και 1 φίλος της μαμάς που δούλευε σε ένα μαγαζί, εκεί πάω, εκεί κάθομαι και μου παίρνει σοκολάτα και πατατάκια, ακόμα έχω τη σοκολάτα».</p> <p style="text-align: right;">(1.5: 66)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «Η Σ... (παιδί ξενώνα) μου χάρισε κάτι χρώματα, μου χάρισε και νερομπογιές».</p> <p style="text-align: right;">(1.7:102)</p>

<p>Δ) Αλλαγή περιβάλλοντος και συνεχείς μετακινήσεις-αποχωρισμός σημαντικών άλλων</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: <i>«Ξέρω πολλά χαρούμενα που είχα δει αλλά δεν μπορώ να τα σκεφτώ. Είχα πάει σε ένα πάρα πολύ ωραίο πάρκο και όταν το είδα μου άρεσε πολύ.. αλλά τώρα δεν μπορώ να ξαναπάω γιατί μόνο σε αυτή εδώ την πλατεία μπορώ να πηγαίνω (στέκι τοζικομανών)».</i></p> <p style="text-align: right;">(1.4:30)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«Στο σπίτι έμενα με μία φίλη της μαμάς.. και όταν φύγαμε για πάντα από εκεί και μετά όταν ξαναγυρίσαμε, μόλις με είδε εμένα άρχισε να κλαίει, άρχισε να κλαίει για μένα. Μετά κάτσαμε λίγο και ξαναφύγαμε. Έλεγα (στη μαμά) πότε θα πάμε...».</i></p> <p style="text-align: right;">(1.5:86)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: <i>«Τον λένε Π... είναι στην ηλικία μου, δεν ήταν από εδώ αλλά τον γνώρισα στην ξαδέρφη της μαμάς μου. Ήτανε ξάδερφος μου, τότε τον γνώρισα που ξαναπήγαμε στις Σέρρες για να περάσει η μαμά από την επιτροπή».</i></p> <p style="text-align: right;">(1.6:48)</p>
<p>Ε) Απώλεια αγαπημένων αντικειμένων</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: <i>«Το ποδήλατο μου το έχω σε ένα άαααλο σπίτι, είναι πολύ μακριά...».</i></p> <p style="text-align: right;">(1.8:130)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«Η μαμά μου δυστυχώς δεν μπόρεσε να μου πάρει Η/Υ».</i></p> <p style="text-align: right;">(1.6:6)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: <i>«Όταν με είχε αγοράσει η μαμά καινούργιους μαρκαδόρους και ζυλομπογιές, όταν τα είχα ξεχάσει μία φορά στο διάλλειμα και είπα στην κυρία «μπορώ να πάρω την κασετίνα μου;» και μετά ανοίγω την</i></p>

	<p>κασετίνα.. τίποτα, μόνο την κασετίνα είχαν αφήσει γιατί είχα γράψει το όνομά μου να μην το πάρουν και έκλεψαν όλους τους μαρκαδόρους και τίποτα δεν μου είχε μείνει μετά..».</p> <p style="text-align: right;">(1.5:28)</p>
<p>ΣΤ) Εκπαιδευτικές δράσεις</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Στο σχολείο ζωγραφίζουμε.. κάναμε και μάσκες αλλά εμένα μου χάλασε..».</p> <p style="text-align: right;">(1.3:22)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «Στο σχολείο έχουμε ολοήμερο, εγώ κάθισα 3 φορές..το βαρέθηκα, δεν μ'αρέσει καθόλου το ολοήμερο».</p> <p style="text-align: right;">(1.8:22)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «Η κυρία μου στο σχολείο όταν μας αφήνει να ζωγραφίσουμε εγώ ζωγραφίζω για εσάς, καρδούλες».</p> <p style="text-align: right;">(1.9:10)</p>
<p>Η) Κίνδυνος (σωματικός-αρρώστια)</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Η μαμά λιποθύμησε χθες, την είδα στο κρεβάτι έτσι.. Εγώ έκλαψα τελευταία, έκλαψε η ..., η ... και εγώ. Το έχει πάθει 3 φορές, στο σπίτι της Α... πέφτει και χτυπάει το κεφάλι της στο ψυγείο και μετά τους παίρνει όλους στο κινητό και τους λέει έλα λίγο, έλα λίγο και έρχονται όλοι εκεί και μαζεύτηκαν».</p> <p style="text-align: right;">(1.5:78)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «Μας έβαλε ο κύριος ο ... βενζίνη και πήγε να μας κάψει. Εμείς καθόμασταν μέχρι τις 3:00 και μετά εμένα με πήρε ο ύπνος στον ημιώροφο.. τα άλλα παιδιά κάτσανε να δούνε αμέσως, τι να δείτε μωρέ όταν τον πιάνει η αστυνομία;»</p> <p style="text-align: right;">(1.9:52)</p>

	<p>Παράδειγμα 3^ο: <i>«Πάρα πολύ βρωμάει όταν βγαίνω έξω από τον ξενώνα, εγώ προτιμώ να πάω από τον άλλο δρόμο, ας είναι λιγάκι πιο μακριά αλλά τα σκουπίδια βρωμάνε τελείως.. συνήθως τα σκουπίδια δεν μυρίζουν έτσι».</i></p> <p style="text-align: right;">(1.9:50)</p>
--	--

Πίνακας 2: Συναισθήματα στις συνεντεύξεις της χαράς

Υποκατηγορία κατηγοριοποίησης	Τμήμα/τμήματα των ποιοτικών δεδομένων
Χαρά είναι:	<p>Παράδειγμα 1^ο : <i>«Χαρά σημαίνει δηλαδή ότι είμαστε χαρούμενοι, ότι γελάμε, ότι είμαστε χαρούμενα παιδιά».</i></p> <p style="text-align: right;">(1.4:4)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«Χαρά είναι όταν περνάω καλά και παίζω με τα άλλα παιδιά».</i></p> <p style="text-align: right;">(1.3:4)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: <i>«Χαρά είναι όταν τα παιδιά θέλουν να πάνε στις κούνιες και θέλουν πολύ να πάνε και γελάνε».</i></p> <p style="text-align: right;">(1.9:4)</p>

<p>Εκδήλωση χαράς (σωματικές αντιδράσεις)</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: <i>«πετάω στον αέρα».</i> (1.3:54)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«νιώθω κάτι μέσα μου που μ' αρέσει πολύ, θέλω να πεταχτώ στον αέρα».</i> (1.6:104)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: <i>«δεν μπορώ να πάρω ανάσα, σκάω από το γέλιο και πέφτω κάτω».</i> (1.7:4)</p>
<p>Αρνητικά συναισθήματα μέσα στις αφηγήσεις της χαράς</p>	
<p>1) Θυμός</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: <i>«άμα βλέπω ότι χάνω στο play station αρχίζω και τρέμω».</i> (1.2:8)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«Δεν μ' αρέσει καθόλου όταν καμιά φορά νευριάζω με το cd, καμιά φορά που κολλάει το σκοτόνω.. το ρίχνω έτσι κάτω».</i> (1.4:84)</p>
<p>2) Λύπη</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: <i>«τα άλλα παιδιά συνέχεια με κοροϊδεύουν».</i> (1.1:58)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«Εγώ μία φορά έκλαιγα γιατί δεν είχα φίλους.. δεν με έπαιζε κανένας».</i> (1.5:84)</p>

	<p>Παράδειγμα 3^ο: «στη λύπη έχω δει πάρα πολλά..».</p> <p>(1.9:36)</p>
3) Φόβος	<p>Παράδειγμα 1^ο: «προχθές η μαμά είχε λιποθυμήσει.. εγώ έκλαψα.. μήπως πεθάνει».</p> <p>(1.5:78)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «είναι κλέφτρα η ... δεν της το λέω γιατί το έχω μυστικό.. αυτή φτύνει, χτυπάει..».</p> <p>(1.6:50)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «κάθε φορά που βγαίνουμε διάλλειμα με βαράει.. βλέπω στα όνειρά μου έναν μεγάλο εξωγήινο».</p> <p>(1.2:28)</p>
Συναισθήματα για τη διαδικασία της συνέντευξης σε συνδυασμό με το παιδικό σχέδιο	<p>Παράδειγμα 1^ο: «δεν ήξερα ότι θα περάσω τόσο γέλιο».</p> <p>(1.9:42)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «θέλω να έρχομαι κάθε μέρα, να ζωγραφίζουμε κάθε μέρα».</p> <p>(1.1:30)</p>
Εικόνα εαυτού-χαμηλές επιδόσεις στα μαθήματα	<p>Παράδειγμα 1^ο: ««Δεν τα έχω μάθει ακόμα στο σχολείο τα γράμματα, όλα τα παιδιά τα έχουνε μάθει και συνέχεια με κοροϊδεύουνε στο σχολείο».</p> <p>(1.1:58)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «Ήμωνα στα 7 και τώρα είμαι 9 αλλά θα έπρεπε να πήγαινα Τρίτη τάξη..».</p> <p>(1.4:48)</p>

Πίνακας 3: Δράσεις στις συνεντεύξεις της λύπης

Υποκατηγορία κατηγοριοποίησης	Τμήμα/τμήματα των ποιοτικών δεδομένων
Α) Διαπροσωπικές σχέσεις:	
Α1) Από στενό οικογενειακό περιβάλλον (γονείς και αδέρφια)	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Όταν γίνεται κάτι, όταν το κανονίζουν και μετά λένε δεν θα γίνει.. ότι θέλει να μου πάρει κάτι η μαμά μου και μετά δεν μπορεί...» (2.3:4,38)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «Όταν έφυγε η μαμά μου όταν ήμουν σε ένα σπίτι και δεν ήξερα, δεν μου το είπε γιατί επειδή κοιμόμουν και έκλαψα...». (2.8:8)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «Όταν ο μπαμπάς βάραγε τη μαμά.. όταν ήμουνα μικρή ο μπαμπάς με είχε πετάξει στο κρεβάτι, στο ξύλο και πήγα νοσοκομείο.. και μία φορά με έπνιξε στη θάλασσα...». (2.9:18,44)</p>
Α2) Δυσκολία σύναψης σχέσεων με συνομήλικα άτομα του ξενώνα	<p>Παράδειγμα 1^ο : «Και στον άλλο ξενώνα πάλι δεν με παίζανε, μερικές φορές με παίζανε.. και όταν ήρθα εδώ ήταν πιο καλύτερα, άμα δεν με είχε φίλη η Χ... παίζω με τη Μ... άμα δεν με είχε φίλη η Μ... έπαιζα με τη Χ..., έτσι το έκανα». (2.7:44)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «Με τρώει η μύτη μου, με κάποιον θα</p>

	<p>τσακωθώ.. με τη Σ... (παιδί ξενώνα) δεν τα πάμε καλά, όλο φωνάζει.. μας κάνει και την όμορφη».</p> <p style="text-align: right;">(2.9:48)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «Και όταν έμενα στον προηγούμενο ξενώνα ήταν μία κλέφτρα, η Γ..., εγώ όταν άφηνα ένα πράγμα στο τραπέζι που ήταν όμορφο και το ήθελα, το έκλεβε, έπαιρνε όλα τα παιχνίδια χωρίς να ρωτάει από την ντουλάπα, όλα, και άφηνε τα χαλασμένα. Και όταν εγώ ρώταγα που είναι το παιχνίδι αυτή λέει στα ψέματα δεν ξέρω που πήγε ».</p> <p style="text-align: right;">(2.7: 48,52,54)</p>
<p>A3) Θυματοποίηση στο σχολικό περιβάλλον</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Την άλλη φορά που είχα πάει σε μία φίλη μου είχαμε κάνει ένα πάρτι, δηλαδή είχε πολλές φίλες και εμένα δεν με έκαναν παρέα, δεν με έπαιζε κανείς.. είναι φίλες που μιλάνε και εμένα με βλέπουν αλλά δεν με κάνουν παρέα.. αυτή μιλάει και άσχημα.. δεν με έχει κανένας φίλη, δεν με κάνει κανένας παρέα, δεν με παίζουν, μιλάνε άσχημα για μένα, ακόμα και η Παναγιώτα γελάει.. και εγώ τους λέω κορίτσια να παίζω μαζί σας και αυτές γελάνε και μου λένε όχι».</p> <p style="text-align: right;">(2.4:6,16,32,44,68)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «Εγώ είμαι έτσι, είμαι σαν να μην έχω φίλους, δεν έχω φίλους, δηλαδή δεν με παίζει κανένας.. αυτός ας πούμε ότι είναι φίλος μου και δεν με παίζει και κάνει έτσι (βγάζει τη γλώσσα)».</p> <p style="text-align: right;">(2.5:22,24,28)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «..δεν με έκαναν καθόλου παρέα, ήμουνα χωρίς φίλους χωρίς παρέα.. και οι άλλοι σηκώνόντουσαν από τα θρανία και παίζανε και εγώ έλεγα μπορώ να παίζω;</p>

	<p><i>Και αυτοί έλεγαν όχι.. μου λέγανε κακές λέξεις, ότι εγώ δεν είμαι έξυπνη και αυτά.. εγώ καθόμουν και ζωγραφίζα και ερχόντουσαν όλα τα παιδιά και μου τα' σβηναν.. και ο Π... έλεγε ότι ζωγραφίζω άσχημα και μου έκανε μουντζούρες και μετά το έδειχνε και έλεγε η ... δεν ξέρει να ζωγραφίζει τίποτα, τέτοια έλεγε και όλοι γελάγανε.. δεν καθόταν κανείς στο θρανίο μαζί μου.. Μερικές φορές μου πετάνε μολύβια στο κεφάλι..».</i></p> <p style="text-align: right;">(2.7:4,12,24,46,68,70,72)</p>
<p>A4) Απομόνωση-αίσθημα μοναξιάς λόγω έλλειψης φίλων</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: <i>«5 εβδομάδες ήμουν χωρίς φίλους, χωρίς παρέα.. ζωγράφιζα μόνη, έπαιζα μόνη.. ».</i></p> <p style="text-align: right;">(2.7:68)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«Παράδειγμα 1^ο: «Με κάνει λυπημένο όταν δεν είναι οι φίλοι μου εδώ και δεν μπορώ να παίξω με κανέναν..».</i></p> <p style="text-align: right;">(2.8:62)</p>
<p>A5) Δράσεις με ενήλικες σημαντικούς άλλους</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: <i>«Εμάς στον άλλο ξενώνα δεν μας φέρνανε στο Allou fun park και δεν μαςμίλαγε μία κυρία και μας άφηνε να ζωγραφίζουμε, ούτε μας έπαιξε.. μας φωνάζανε μόλις κατεβαίναμε κάτω στο ισόγειο, δηλαδή ούτε να τους μιλήσουμε δεν μπορούμε, ούτε μία καλημέρα δεν μπορούμε να πούμε..».</i></p> <p style="text-align: right;">(2.9:40,42)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«Εδώ (στο ξενώνα) με αφήνουν να μιλήσω αλλά δεν είναι όπως είναι στο σπίτι σου, βγαίνεις έξω, μιλάς ελεύθερα εκφράζεσαι και τέτοια, εδώ πέρα είναι.. και να τους πεις κάτι αμέσως να πάνε να το</i></p>

	<p><i>κουτσομπολέψουν».</i></p> <p style="text-align: right;"><i>(2.3:57)</i></p> <p>Παράδειγμα 3^ο: <i>«Αλλά ρώτησα τη μάνα της και μου είπε ναι αυτή (να παίζει μαζί με όλα τα κορίτσια) αλλά αυτές εδώ δεν θέλανε να με παίζουνε».</i></p> <p style="text-align: right;"><i>(2.4:70)</i></p>
<p>A6) Διαπροσωπικές σχέσεις με δάσκαλο</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: <i>«..λυπάμαι όταν η δασκάλα δεν μου βάζει πάντα υπέροχα και άριστα.. ήθελα να πάρω άριστα.. η κυρία πιο μπροστά είδε τα μαθήματα σε όλους και μετά μου έβαλε πολύ καλά».</i></p> <p style="text-align: right;"><i>(2.9:4,10,62)</i></p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«Όταν ο κύριος κοιτάζει από κει εγώ σφυρίζω και λέει ποιος σφύριξε; Και εγώ λέω αυτός εκεί πέρα.. και όταν το κάνω δεύτερη φορά κάνει έτσι ααααγκρρρ, είναι καλός.. καμιά φορά κάνει έτσι (κοιτάει άγρια) και τα παιδιά κάθονται έτσι ακίνητοι, φοβούνται.. δεν ξέρω πόσο χρονών είναι αλλά μου φαίνεται σαν να είναι κάπου στα 30.. ολόιδιος με τον πατέρα μου είναι, μου είπε ότι είναι 38, 38 είναι και ο πατέρας μου».</i></p> <p style="text-align: right;"><i>(2.8:30,32,36,38)</i></p> <p>Παράδειγμα 3^ο: <i>«Ήμουνα μόνη στο θρανίο γιατί κανείς δεν καθόταν μαζί μου αλλά το καλό ήταν για μένα ότι είχα πιο πολύ χώρο για να απλώνω τα βιβλία. Και η κυρία το έκανε επίτηδες να κάτσει κάποιος μαζί μου για να έχω πιο λίγο χώρο».</i></p> <p style="text-align: right;"><i>(2.7:48)</i></p>

<p>Αποχωρισμός σημαντικών άλλων- συνεχείς μετακινήσεις</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: <i>«Ήμουν στο αμάξι με τη μαμά, πήγαμε επίσκεψη στον αδερφό μου γιατί θα φεύγαμε από τις Σέρρες.. σηκώνομαι ψηλά και χαιρετώ τον αδερφό μου, θυμάμαι ότι με χαιρέτησε και το σκυλάκι του.. με κάνει λυπημένο όταν έχω ένα φίλο και φεύγω και δεν τον ξαναβλέπω, εγώ το έχω πάθει τρεις φορές».</i></p> <p style="text-align: right;">(2.6:12,34,44,46)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«Πρώτα πήγα στη Τιθωραία και μετά στη Στυλίδα και μετά ήρθα εδώ.. με τον μπαμπά έμενα στα δύο μέρη»</i></p> <p style="text-align: right;">(2.8:18,22)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: <i>«Η Σ... η μικρή έφυγε από τον ξενώνα.. είχε πάρα πολλά DVD και εκεί πέρα πηγαίναμε και βλέπαμε στο δωμάτιο...».</i></p> <p style="text-align: right;">(2.9:56,58)</p>
<p>Απώλεια-θάνατος</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: <i>«..από την πρώτη φορά που είχα ένα ζωάκι εκεί πέρα που έμενα και από την πρώτη φορά ήταν άρρωστο και δεν το ήξερα και μετά πέθανε και μετά στενοχωρήθηκα.. θέλω ξανά το χαμστεράκι μου και την άλλη φορά που ήτανε βράδυ εμένα μου είπε η μαμά μου ότι ο μπαμπάς θα κάνει τα χαρτιά του και τελικά δεν το πήρε επειδή είχε πεθάνει».</i></p> <p style="text-align: right;">(2.1: 4)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«Είχα ένα σκυλάκι κάποτε και μου ψόφησε, θηρίο 2 μέτρα και μου ψόφησε από τύφο, Μπούμπη τον έλεγα.. πάντα σηκωνόταν όρθιος και νόμιζα ότι ήθελε να με αρπάξει ενώ αυτός ήθελε να τον ζύνω εδώ και εγώ τον έζυνα σε σημεία που δεν μπορούσε να φτάσει,</i></p>

	<p>και καθότανε...».</p> <p>(2.2: 20)</p>
Υποθετικές-φανταστικές δράσεις	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Άμα είχα δικά μου λεφτά, θα ήθελα να πηγαίνω στα μαγαζιά να ψωνίζω, να πάρω παπούτσια, φούστες, εσώρουχα, όλα, ότι έβρισκα μπροστά μου θα το 'παιρνα».</p> <p>(2.3:42,46,48)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «Αν μπορούσα θα άλλαζα τη ζωή των ανθρώπων, να μην υπήρχανε ξενώνες, να υπήρχανε μόνο σπίτια, να μην υπήρχαν φτωχοί και πλούσιοι και τα παιδιά να είχανε δικαίωμα να μιλάνε ελεύθερα, να λένε τη γνώμη τους ελεύθερα».</p> <p>(2.3:51,53,55)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «Η μαμά είπε ότι θα πάει να πάρει και εκείνη ένα DVD που είδαμε αλλά άμα της το πάρουν οι φίλοι της δεν ξέρω..».</p> <p>(2.9:58)</p>
Ψυχαγωγικές δράσεις	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Ήθελα στη μαμά να με πάει μία φορά εκεί, γιατί μία φορά είχαμε πάει μαζί σας και γι'αυτό της είπα μαμά πάμε στο Allou fun park και μου είπε δεν έχουμε λεφτά για να σε πάω, εγώ ήθελα να πάω..».</p> <p>(2.3:12)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «Ο αδερφός μου με άφησε πρώτη φορά να παίζω ένα παιχνίδι στον Η/Υ.. εγώ ήμουνα 7 χρονών και έπαιζα παιχνίδια άνω των 18, με ζόμπι και τέτοια».</p> <p>(2.6:66)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «Εγώ δεν παίρνω τώρα το play station θα παίζω με του ξαδέλφου μου, έχει και υπολογιστή.. θα μου</p>

	θα καεί όλο το χέρι μου..»	(2.8:46)
--	----------------------------	----------

Πίνακας 4: Συναισθήματα στις συνεντεύξεις της λύπης

Υποκατηγορία κατηγοριοποίησης	Τμήμα/τμήματα των ποιοτικών δεδομένων
Λύπη είναι:	<p>Παράδειγμα 1^ο : «Λύπη... όταν στεναχωριέται ο άλλος, παραπονιέται, κλαίει»».</p> <p>(2.2:2)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «Λύπη είναι όταν νιώθουμε χάλια και κλαίμε».</p> <p>(2.6:6)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «Λύπη είναι όταν δεν μ'αρέσει κάτι ή όταν λυπάμαι..».</p> <p>(2.7:2)</p>
Εκδήλωση λύπης (σωματικές αντιδράσεις)	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Καταλαβαίνω ότι είμαι λυπημένη όταν θέλω να πάω εκεί πέρα που είναι το χαμστεράκι (νεκρό) και να το φέρω πίσω, αλλά πώς;»</p> <p>(2.1:30)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «Όταν καίγομαι από τη λάβα τώρα ααααααα τα πόδια μου και δεν μ'αφήνει το δέντρο να περάσω ».</p> <p>(2.8:86)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «Όταν δεν μου αρέσει κάτι και είμαι λυπημένη».</p> <p>(2.4:40)</p>

Αρνητικά συναισθήματα μέσα στις αφηγήσεις της λύπης	
1) Θυμός	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Θα ήθελα να τον αλλάζαμε (τον κόσμο), να μην υπήρχανε αυτοί που υπάρχουν εδώ πέρα, να μην υπήρχαν φτωχοί και πλούσιοι.. και τα παιδιά να είχανε κάθε δικαίωμα να μιλάνε ελεύθερα.. εδώ πέρα (στο ξενώνα) και να τους πεις κάτι αμέσως να πάνε να το κουτσομπολέψουν».</p> <p style="text-align: right;">(2.3:51, 55,57)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «Η Γ... είναι κλέφτρα.. νευρίαζα γιατί αυτή όταν εγώ σήκωνα το χέρι έτσι, δεν πήγα να τη χτυπήσω απλά έτσι έκανα και αυτή έκανε έτσι (μαζευτόταν), έκανε αυτό το πράγμα και αμέσως πήγαινε στο δωμάτιό και μου το δίνει. Μία φορά δεν μου το έδωσε και εγώ το βρήκα και έλεγα μην το ζαναπάρεις γιατί θα φας φάπα, νευρίασα πάρα πολύ, είναι εκνευριστική..».</p> <p style="text-align: right;">(2.7:54)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «(Σε προηγούμενο ξενώνα), μας πηγαίνανε απλώς, δεν μαςμίλαγε μία κυρία και, μας άφηνε να ζωγραφίζουμε, ούτε μας έπαιζε.. μας φωνάζανε μόλις κατεβαίναμε κάτω στο ισόγειο, δηλαδή ούτε να τους μιλήσουμε δεν μπορούμε, ούτε μία καλημέρα δεν μπορούμε να πούμε».</p> <p style="text-align: right;">(2.9:42)</p>
2) Θετικά συναισθήματα	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Είναι ο αγαπημένος μου αδερφός..».</p> <p style="text-align: right;">(2.6:66)</p>

	<p>Παράδειγμα 2^ο: «Είναι καλός (ο δάσκαλος μου)..».</p> <p style="text-align: right;">(2.8:30)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «Εσάς όμως σας αγαπάω (για τον ερευνητή)».</p> <p style="text-align: right;">(2.9:50)</p>
3) Φόβος	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Εγώ μία φορά είχα ανέβει στην ελεύθερη πτώση (σε Allou fun park) με τη ξαδέρφη μου και την αδερφή μου, ήμασταν στα Γιάννενα, ανέβηκα και δεν μπορούσα να καθίσω, φοβόμουνά πάρα πολύ, είναι πάρα πολύ τρομακτικό».</p> <p style="text-align: right;">(2.3:26)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «Ο αδερφός μου το έπαιζε εκείνο το παιχνίδι και δεν μπορούσε να το τερματίσει και φοβόταν γιατί ήταν έτσι σκοτεινά και πεταγόντουσαν ζόμπι.. και εγώ το είχα βάλει χωρίς τέρατα γιατί φοβάμαι».</p> <p style="text-align: right;">(2.6:68,70)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «Όταν πήγαινε εκεί στο δωμάτιό μου φοβόμουνά εγώ, επειδή είχα τρομακτικά παιχνίδια εκεί πέρα..».</p> <p style="text-align: right;">(2.8:24)</p>
4) Λύπη	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Το είχα αφήσει μόνο του (το χαμστεράκι), δεν το τάιζε κανείς. Από την πρώτη φορά που χιόνιζε, όταν χιόνιζε το είχαμε βγάλει κάπου, έξω δηλαδή. Και τελικά αρρώστησε και μετά πέθανε μέσα στο, εκεί πέρα».</p> <p style="text-align: right;">(2.1:24)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «Το αγαπούσα (το σκυλάκι) ήταν δηλαδή.... άλλο βέβαια που φοβόμουνά γιατί εγώ έχω μία τρομάρα λίγο με τα σκυλιά γιατί έχω κακές εμπειρίες με τα</p>

	<p>σκυλιά».</p> <p>(2.1:34)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «Όταν ο μπαμπάς βάραγε τη μαμά.. και τα δύο είχα, και φόβο και λύπη».</p> <p>(2.9:20)</p>
--	--

Πίνακας 5: Δράσεις στις συνεντεύξεις του φόβου

Υποκατηγορία κατηγοριοποίησης	Τμήμα/τμήματα των ποιοτικών δεδομένων
A) Διαπροσωπικές σχέσεις:	
A1) Κακοποίηση από πρόσωπα στενού οικογενειακού περιβάλλοντος	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Εμένα στην Σαλαμίνα με έναν κακό (πατέρα της), μας βάραγε.. βάραγε τη μαμά μου, τον αδερφό μου.. και εγώ κρυβόμουνα σε κάτι κρυψώνες σαν την ντουλάπα, σαν την τουαλέτα, κάτω από το τραπέζι, από μικρή κοιμόμουνα κάτω από τραπέζια. Θυμάμαι ότι είχε ρίξει τη μαμά, αφού είχαμε και τσάι και την είχε ρίξει τη μαμά μου από κάτω από τα σκαλιά.. της βγήκε αίμα.. και όταν μέναμε εμείς σε ένα φίλο του Μ... εκεί πέρα μας έπαιρνε τηλέφωνο και δεν μαςμίλαγε, καθότανε.. και εμένα με είχε ρίξει..»</p> <p>(3.1: 32, 36, 38, 40, 44, 48, 50, 52,55)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «Με τον μπαμπά χωρίσανε γιατί ήταν κακός μαζί μας.. δεν τον αγαπούσα πολύ γιατί την πρώτη φορά που τον είχα γνωρίσει μου έκανε έτσι (δείχνει κάτω από το φόρεμά μας) και όταν η μαμά ξυπνάει μας βάζει τα χέρια κάτω από τη μέση.. και εγώ προσπαθώ να τον διώξω και μας μου έδενε τα χέρια και μου έκανε έτσι.. κράταγε με</p>

	<p>το ένα χέρι και με το άλλο μου έκανε έτσι.. και εγώ προσπαθούσα αλλά μας ήταν πιο δυνατός γιατί εγώ έτρωγα πιο λίγο εκείνο το καλοκαίρι και τον χειμώνα.. Γιατί μας συνέχεια με χτύπαγε και τη μαμά και την άλλη φορά παραλίγο να μας διώξει..».</p> <p style="text-align: right;">(3.7:48,50,52,54,56)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «Όταν ο μπαμπάς έριξε κάτω τη μαμά και το είδα.. βλάκας, βλάκας.. δεν θέλω να τον ξανασυναντήσω τον μπαμπά γιατί είναι κακός.. ο μπαμπάς άμα η μαμά αφού την βράει τη μαμά της ρίχνει μπαφ, άμα η μαμά κάνει πώς πεθάνει αυτός θα την πατήσει με τα πόδια του για να είναι σίγουρος πώς έχει πεθάνει, είναι πονηρός.. έδινε κλωτσιές και έκανε τα δόντια του έτσι σαν γουρούνι.. εγώ ήθελα να κρυφτώ κάτω από το κρεβάτι μου γιατί φοβόμουν.. φωνάζαμε την αστυνομία, η αστυνομία τον ξανάφερνε μέσα στο σπίτι.. και εγώ λέω γιαγιά βοήθα με, έλα στην Ελλάδα.. στο πρώτο σπίτι πήγαμε στην νοικοκυρά και πήραμε την αστυνομία γιατί εγώ πήγα κρυφά κρυφά έτσι και τη φώναζα γιατί η μαμά δεν μπορούσε να σηκωθεί.. μας είχε δείρει.. ήθελα να βρω μία λύση αλλά δεν μπορούσα..»</p> <p style="text-align: right;">(3.9:6,12,44,64,66,72,78,94)</p>
<p>A2) Δυσκολία σύναψης φιλικών σχέσεων με στενά οικογενειακά πρόσωπα</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Και όταν ερχόταν η μαμά μου έλεγε τι κάνεις εκεί πέρα, θα σε μαλώσω.. με έπαιρνε στην αγκαλιά της μετά και μου έλεγε έλα μην κλαις τώρα, μετά μου έδινε μία κούκλα και τη ξεμάλλιαζα, της έβγαζα τα μαλλιά, της έβγαζα τα ρούχα που είχε, της τα έσκιζα, της έβγαζα τα πόδια.. και όταν η μαμά μαγείρευε πήγαινα μέσα στην κουζίνα και της έριχνα κάτω το πιρούνι, το μάζευε.. την είχα τρελάνει..».</p> <p style="text-align: right;">(3.3:18,22)</p>

	<p>Παράδειγμα 2^ο: «Ο αδερφός μου, μου είχε κάνει μία φάρσα, με είχε δέσει σε ένα σκοινί, με είχε δέσει ανάποδα και είχε πάρει κάτι κατσαρίδες και αράχνες και τις είχε ρίξει στο πάτωμα και περπατούσαν, ανέβαιναν στο σκοινί, πήγε να ανέβει πάνω μου μία.. οι φίλοι του ήταν απ' έξω στο μπαλκόνι.. ούρλιαξα και λέω βοήθειαααα δεν θα ξανασκοτώσω ούτε μύγα.. δεν με κατέβασαν αυτοί, κοντά ήτανε η κουζίνα παίρνω ένα μαχαίρι, κόβω το σκοινί και μετά μου είπαν «φάρσα..»</p> <p style="text-align: right;">(3.6:6,8,10,22,26)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «Μία φορά είχα κάνει τα γενέθλια μου και ήταν το καρναβάλι, η μαμά μου δεν μου είχε πει ότι θα έρθει ένας φίλος μου που τον λένε Χ... και για να με τρομάξει θα μου κλείσει τα φώτα και ο μπαμπάς μου έλεγε ααααα έχουμε διακοπή ρεύματος. Και θα έρθουν ζόμπι και εγώ τρόμαξα και έλεγα στα αλήθεια θα έρθουν κάτι ζόμπι και ο Χ... έκανε μμμμμ και μετά πήγαινε έτσι τα χέρια στον ώμο μου...».</p> <p style="text-align: right;">(3.7:6)</p>
<p>A3) Θυματοποίηση από συνομήλικα άτομα σχολικού περιβάλλοντος</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Άσε, το καλύτερο πράγμα ο τσακωμός μέσα στη τάξη, δεν μας αφήνουν δύο λεπτά τουλάχιστον..»</p> <p style="text-align: right;">(3.9:32,34)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «Ο άλλος που είναι πολύ δυνατός, ένας εκεί το παίζει μάγκας τώρα.. το παίζει τόσο μάγκας.. όσο είναι εκεί οι δάσκαλοι εγώ δεν τον φοβάμαι.. με πειράζει όταν είμαστε μόνοι μας και όταν οι δάσκαλοι έχουν δουλειά πάνω στο γραφείο.. μου λέει έτσι: θα σε πιάσω, θα σε πλακώσω στο ζύλο και εγώ του λέω όχι όσο είναι οι δάσκαλοι εδώ.. αυτός όμως πάει να με χτυπήσει, με λέει</p>

	<p><i>βλάκα...»</i></p> <p style="text-align: right;">(3.8:92,96,102,106,112)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «ο Α... μας χτύπαγε και ένα κοριτσάκι που ήταν από την Αλβανία τον έβρισε στα αλβανικά τον Α... και ο Α... δεν το κατάλαβε.. και ο Α.. έχει πρόβλημα όπως και η Ν... το ίδιο πρόβλημα έχουνε.. όλο βρίζει ο Α.. »</p> <p style="text-align: right;">(3.9:28)</p>
Α4) Προστασία, υποστήριξη από συνομήλικα άτομα (ξενώνα και σχολείου)	<p>Παράδειγμα 1^ο: «ο Μου είπε εμένα πες μου ποιος είναι αυτός (παιδί από σχολείο που το παίζει μάγκας) να τον τσακίσω, μόνο μία φάπα του ρίχνω και αυτός πέφτει κάτω, το παίζει μάγκας αλλά δεν είναι, λέει...».</p> <p style="text-align: right;">(3.8:92)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «Με πειράζει (ένα παιδί) και μετά έρχονται οι φίλοι μου και του λένε γιατί τον πειράζεις και αυτός λέει τι σας νοιάζει εσάς.. του λέμε εμείς εσύ είσαι μόνος σου και εμείς είμαστε τέσσερις.. αυτός πειράζει και τα άλλα παιδάκια...».</p> <p style="text-align: right;">(3.8:112,114)</p>
Α5) Διαπροσωπικές σχέσεις με δάσκαλο	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Η κυρία θα μας φέρει dvd για τα άγρια ζώα λέει.. και για τα άλλα ζώα».</p> <p style="text-align: right;">(3.4:64)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «Λέει ο κύριος τι μέρα είναι; Εγώ λέω ααααα Δευτέρα, κάθε μέρα σηκώνω το χέρι μου επειδή ξέρω τις μέρες...».</p> <p style="text-align: right;">(3.8:84)</p>
Α6) Διαπροσωπικές	<p>Παράδειγμα 1^ο: «τώρα ο Μ.. (τωρινός σύντροφος) θα</p>

<p>σχέσεις με ενήλικες</p>	<p><i>παντρευτεί τη μαμά μου.. αυτός είναι καλός».</i></p> <p style="text-align: right;"><i>(3.1:44,45)</i></p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«(Η μαμά μου) δεν έχει φωτογραφίες γάμου γιατί ο φίλος του μπαμπά νευρίασε και τα χάλασε όλα και εγώ δεν πρόλαβα να δω το γάμο της μαμάς..».</i></p> <p style="text-align: right;"><i>(3.9:52)</i></p> <p>Παράδειγμα 3^ο: <i>«Στο ξενώνα εμένα όλοι μου φωνάζουν αλλά δεν με μαλώνουν.. μου λένε γιατί; Αφού είσαι μικρή..».</i></p> <p style="text-align: right;"><i>(3.9:48)</i></p>
<p>Ψυχαγωγικές δράσεις</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: <i>«Με το σχολείο είχαμε πάει να δούμε ταινία, είχαμε πάει σε σινεμά.. η ταινία ήταν το λιοντάρι που ήταν πολύ άγριος, αγριεύει αυτό και φοβήθηκε το κορίτσι (στην ταινία).. την πήρε την ανέβασε πάνω και την πήγε εκεί που ζούσε με τα άλλα λιοντάρια και φοβότανε αυτή ήθελε να φύγει αλλά δεν την άφηνε το λιοντάρι και την κλείδωσε μέσα σε ένα κουτί.. αγριεύει αυτό, πολύ κακό μιλάμε...».</i></p> <p style="text-align: right;"><i>(3.4: 12,16,28)</i></p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«Με τον Χ... (συνομήλικο) κάναμε μαζί μπάνιο το καλοκαίρι».</i></p> <p style="text-align: right;"><i>(3.7:8)</i></p> <p>Παράδειγμα 3^ο: <i>«Όταν ήμουνα στο πλανητάριο φοβήθηκα πολύ, είναι σαν να κουνιούνται και εγώ εκεί πέρα αααααα.., όταν πήγαμε στο πλανητάριο ήμασταν πολλά άτομα και μέσα στο μετρό υπήρχαν πιο πολλά άτομα από εμάς και δεν μπορούσαμε να χωρέσουμε, έκανε το θόρυβο η πόρτα να κλείσει, ήρθε η πόρτα με ακούμπησε και εγώ την</i></p>

	<p><i>κράτησα ααααα σπάσανε τα χέρια μου..».</i></p> <p style="text-align: right;"><i>(3.8:6,10)</i></p>
<p>Δράσεις που σχετίζονται με προσφορά-απόκτηση υλικών αγαθών</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: <i>«Ένας φίλος μου εκεί πέρα μου λέει ότι θα μου δώσει ένα αυτοκόλλητο επειδή και εγώ του έχω δώσει πάαααα πολλά, λέει ότι θα μου δώσει ένα αυτοκόλλητο που είναι για μίκυ μάους..».</i></p> <p style="text-align: right;"><i>(3.8:14)</i></p>
<p>Αλλαγή περιβάλλοντος και συνεχείς μετακινήσεις-αποχωρισμός σημαντικών άλλων</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: <i>«Φύγαμε και πήγαμε σε ξενώνα, δεν είχαμε που να μείνουμε.. και αυτός ο κύριος στη δουλειά της μαμάς μου της είπε ότι θα μας δώσει ένα σπίτι..».</i> (3.7:48)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«...αυτός την άλλη φορά παραλίγο να μας διώξει (ο πατριός της), πήραμε τις βαλίτσες και ανεβήκαμε στο δρόμο, μετά, άστο ήταν.. είχα ένα δέρμα σαν τους γύφτους είχα μαυρίσει, είχα έρθει μία εβδομάδα στην παραλία, ήμουνα μία βδομάδα κατασκίνωση στην παραλία..».</i></p> <p style="text-align: right;"><i>(3.7:58,64)</i></p> <p>Παράδειγμα 3^ο: <i>«Φύγαμε από το σπίτι αλλά ήμασταν στους δρόμους.. πήγαμε στην Αλβανία κάναμε διαζύγιο, μετά όμως όταν ήρθαμε στην Ελλάδα δεν είχαμε αρκετά λεφτά μόνο 300 ευρώ και στο ξενοδοχείο τα χαλάσαμε, φάγαμε και μετά στο ξενοδοχείο δεν δίναμε λεφτά και μετά 2 κοπέλες μας είπανε ότι εδώ σε αυτή την πολυκατοικία υπάρχει ένα σπίτι και μετά πήγαμε σε αυτή την κυρία και η μαμά είπε δεν έχουμε λεφτά μας τελειώσανε και μετά είχαμε πάει σε έναν κύριο δεν τον ξέραμε ούτε εμείς, αυτός ήτανε σε ένα μαγαζί και μας λέει πήγαινε μ'αυτόν δεν έχει παιδιά, αυτός με την πρώτη μέρα εγώ κοιμήθηκα έτσι άνετα.. και μετά ξαναγυρίσαμε στο ξενοδοχείο και αυτός αγρίεψε και</i></p>

	<p>έπινε και μπόρες και ζαναπήγαμε στο ξενοδοχείο και μετά μας είπε αυτή ότι εγώ πάω σε ένα κύριο και καθαρίζω ένα σπίτι που εκείνος έχει τους ξενώνες.. και μας πήραν στο ξενώνα..»</p> <p>(3.9:100,102)</p>
<p>Απώλεια-εγκατάλειψη</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Κοιμόμουνα μαζί με τη μαμά και όταν έφευγε μόλις ζύπναγα ήτανε σκοτάδι μέσα, δεν με άφηνε να ανοίγω τα φώτα γιατί θα πληρώναμε πολύ ρεύμα και τέτοια...».</p> <p>(3.3:18)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «Μία φορά με είχε αφήσει η μαμά μου (στο σπίτι) και μου λέει δεν θα αργήσω και αργεί και εγώ μερικές φορές κλαίω όταν αργεί και έρχεται το βράδυ ας πούμε και είχε πάει σε μία δουλειά και έρχεται το βράδυ.. έκλαιγα ή έβγαινα έξω με το φίλο μου και μου λέει εμείς θα σε κρατήσουμε, είναι αυτός που έχει το μαγαζί δίπλα..κοίτα, έλεγα μαμάααα...».</p> <p>(3.5:2,14)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο : «Ήτανε καλοκαίρι του 2008 που πήγε η μάνα μου να φύγει από τη ζωή.. είχε πέσει στο κρεβάτι, δεν κουνιόταν τίποτα ούτε φύλλο, τίποτα.. δεν μπορούσε να περπατήσει, δεν ένιωθε τα πόδια της, τίποτα...»</p> <p>(3.2:12,14,16)</p>
<p>Απώλεια αγαπημένων αντικειμένων</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Και εκεί πέρα τώρα που είναι όλα τα πράγματά μας, που έχω και τις κούκλες μου, αυτά που είχα τα έχει πετάξει και ήταν τα αγαπημένα μου και τώρα δεν έχω...».</p> <p>(3.1: 60)</p>

	<p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«Μία φορά είχα πάρει ένα παιχνίδι, το είχα αφήσει στο σεντόνι, στο κάθισμα του Σ... (πατριού της) και αυτός κάθεται στο παιχνίδι κρατς.. μου έσπασε την άμαξα, άμαξα με φτερά και όταν η άμαξα προχωρούσε άνοιγε τα φτερά του.. και έσπασε, του βγήκε το ένα φτερό αλλά δεν ήταν εύκολο να το βάλω..».</i></p> <p style="text-align: right;">(3.7:78)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: <i>«Και τα πράγματά μου είναι στο φίλο του (πατέρα της) τώρα όλα, όλα.. από το πρώτο σπίτι ήταν στο φίλο του..».</i></p> <p style="text-align: right;">(3.9:54)</p>
Εκπαιδευτικές δράσεις	<p>Παράδειγμα 1^ο: <i>«..εγώ πήγαινα στα Αγγλικά αλλά τώρα βαριέμαι.. ήταν πολύ δύσκολα, όχι ότι ήταν πολύ δύσκολα και έφυγα αλλά δεν μου άρεσε.. στο σχολείο δεν μου αρέσει τώρα επειδή όταν κάνουμε διάλλειμα καθόμαστε μόνο μισή ώρα και η τάξη όταν δεν έχει τι να κάνει κοιτάνε ταινίες..».</i></p> <p style="text-align: right;">(3.8:80,88)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«Στο σχολείο όταν πήγα πρώτη φορά θυμόμωνα πολλές ζωγραφιές που έκανα, τώρα δεν τις θυμάμαι..».</i></p> <p style="text-align: right;">(3.8:14)</p>
Κίνδυνος (σωματικός-αρρώστια)	<p>Παράδειγμα 1^ο: <i>«Εάν αυτά τα κεντριά σε τσιμπήσουν μένει εκεί το κεντρί (των εντόμων) αλλά μετά ξαναφυτρώνει.. μπαίνει μέσα μέσα και αν δεν κάνεις εγχείριση για να σου βγάλουν το καρφί θα πάει μέσα στην καρδιά σου και θα σε τρυπήσει και μπορεί να πουφ (πεθάνεις)».</i></p> <p style="text-align: right;">(3.6:32,34)</p>

	<p>Παράδειγμα 2^ο: «...με πατάει το τρένο αααααα και πέφτω ααααα στη θάλασσα, επειδή είναι τρελός ο οδηγός.. ήταν ρεύμα από κάτω, αν σε ακουμπήσει λίγο αυτός θα σε χτυπήσει το ρεύμα.. στον ηλεκτρικό είναι ακόμα πιο χάλια επειδή η πόρτα είναι μακριά και είναι δύσκολο για τους μικρούς.. εγώ κάνω μεγάλα βήματα για να μην πέσω κάτω γιατί θα με πιάσει το ρεύμα, θα με τρυπήσει και θα πεθάνω...».</p> <p style="text-align: right;">(3.8: 54,56,66,71,74,76)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «Μετά αρρώστησα και μετά μου πήρε η μαμά ενέσεις και αυτά..».</p> <p style="text-align: right;">(3.7:56)</p>
<p>Μη αποδοχή παιδιών ξενώνα-συνειδητοποίηση δυσκολιών</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Η ... (παιδί ξενώνα) είναι γεμάτη ψείρες.. η μαμά μου δεν ξέρει ότι έχει ψείρες..».</p> <p style="text-align: right;">(3.7: 16,18)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «ο Α... (παιδί ξενώνα) κάνει την ίδια ζωγραφιά συνέχεια στο σχολείο.. ούτε καράβι δεν μπορεί να κάνει.. και τα χόρτα τα κάνει μαύρα..».</p> <p style="text-align: right;">(3.8:14)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «Και ο Α.. έχει πρόβλημα όπως και η Ν..., το ίδιο πρόβλημα έχουνε..».</p> <p style="text-align: right;">(3.9:28)</p>
<p>Φανταστικές δράσεις</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Εδώ πέρα (στο ξενώνα) έχουμε φαντάσματα, όταν κοιμόμαστε εμείς το βράδυ έρχονται κάτι φαντάσματα, όταν κοιμούνται όλοι.. προσπαθούνε να μπουνε μέσα, να μας πάρουνε την καρδιά, να μας πάρουνε το αίμα και μετά όταν ξαναζυπνήσουμε να είμαστε πεθαμένοι και μετά να γίνουμε φαντάσματα.. Τα βλέπω κάθε μέρα (τα φαντάσματα), η Σ... (παιδί ξενώνα) μου έχει</p>

	<p>πει ότι εκεί πέρα μένουνε, υπάρχει κάποιος σπίτι και από εκεί έρχονται και ότι μετά το πρωί ζυπνάνε και γίνονται άνθρωποι, φαίνονται σαν να είναι κανονικοί άνθρωποι..».</p> <p>(3.1: 10, 12, 14, 22, 24)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «Αλήθεια είχα δει ένα λιοντάρι και αγρίευε στα παιδιά και μετά φοβόντουσαν και φεύγανε.. Εγώ είχα δει ένα και του είπα γεια και μου είπε γεια.. μετά μπήκα μέσα στη σπηλιά του και αυτό εμφανίστηκε χρρρρρ και τρέχω να κρυφτώ αλλά αυτά μυρίζουνε και ξέρουν που είσαι γιατί έχουν μύτη.. είναι πολύ κακοί..».</p> <p>(3.4:44,50,52,54)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «Όταν είναι σκοτεινά και επειδή έπαιζα ένα παιχνίδι όπου όλοι είχαν γίνει τέρατα από μία σκόνη, περπατούσα έτσι και φοβόμουνα αν θα γυρίσει το κεφάλι της (η μητέρα του) να ήταν τέρας, όταν γύρναγε το κεφάλι της εγώ νόμιζα ότι ήταν τέρας..».</p> <p>(3.6:4)</p>
Υποθετικές δράσεις	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Δηλαδή άμα τον δω σήμερα μπροστά μου (πατριό) και δω ότι γιατί εμένα το όνειρό μου είναι η αδερφή μου, άμα δω κάτι έστω και ένα έτσι στην αδερφή μου τον έχω σκοτώσει εκείνη τη στιγμή, εγώ στη φυλακή, αυτός στο τάφο».</p> <p>(3.2:18)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο : «Πολύ θα ήθελα να έχω ένα δωμάτιο δικό μου, όμορφο, να είχα παιχνίδια, ηλεκτρική σκούπα, να είχα ένα μεγάλο δωμάτιο..».</p> <p>(3.7:78)</p>

Πίνακας 6: Συναισθήματα στην εμπειρία του φόβου

Υποκατηγορία κατηγοριοποίησης	Τμήμα/τμήματα των ποιοτικών δεδομένων
Φόβος είναι:	<p>Παράδειγμα 1^ο : «Ότι φοβάσαι, ότι όταν βλέπεις κάτι είναι πολύ φοβιστικό και όταν τρομάζεσαι φοβάσαι πάρα πολύ, δηλαδή τρέμεις από το φόβο..»».</p> <p style="text-align: right;">(3.4:2)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «Φόβος είναι όταν φοβάμαι, δεν νιώθω καλά έτσι, δεν μου αρέσει όταν φοβάμαι..».</p> <p style="text-align: right;">(3.7:2,4)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «Φόβος είναι ότι φοβάμαι κάτι..»</p> <p style="text-align: right;">(3.3:4)</p>
Εκδήλωση φόβου (σωματικές αντιδράσεις)	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Χτυπάει η καρδιά μου δυνατά και αρχίζουν και τρέμουν τα χέρια μου και ... νιώθω άβολα».</p> <p style="text-align: right;">(3.3:32)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «Φοβόμουνα και λιποθύμησα.. ».</p> <p style="text-align: right;">(3.4:30)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «Για μία στιγμή νιώθω αδύναμο τον εαυτό μου..».</p> <p style="text-align: right;">(3.6:26)</p>
Αρνητικά συναισθήματα μέσα στις αφηγήσεις του φόβου	

<p>1) Θυμός</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Όταν μέναμε εμείς σε ένα φίλο του Μ... εκεί πέρα μας έπαιρνε τηλέφωνο και δεν μαςμίλαγε, καθότανε. Αφού όταν χτύπαγε το τηλέφωνο έδειχνε άγνωστο .. και αυτός ήτανε από την άλλη..».</p> <p style="text-align: right;">(3.1:50)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «...Με είχε αφήσει η μαμά μου (μόνη στο σπίτι) και μου λέει ότι δεν θα αργήσω δεν θα αργήσω και αργεί και έρχεται το βράδυ..».</p> <p style="text-align: right;">(3.5:2)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «Ο μπαμπάς είναι ξεροκέφαλος και μαυροκέφαλος, είναι κακός.. βρωμάνε τα πόδια του, σαν γουρούνι τον έκανα.. συνήθως κοιμάμαι εγώ στο κρεβάτι του μπαμπά και η μαμά στο δικό μου, μερικές φορές δεν τον αφήνω τον βλάκα.. βλάκας, βλάκας..».</p> <p style="text-align: right;">(3.9:10,34,78)</p>
<p>2) Θετικά συναισθήματα</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Θέλω πολύ να ζαναζωγραφίσω την άλλη φορά.. σκέφτομαι τις φαντασίες μου..».</p> <p style="text-align: right;">(3.4:60)</p> <p>Παράδειγμα 2^ο: «Έβγαينا έξω από το σπίτι με το φίλο μου και μου λέει εμείς θα σε κρατήσουμε, είναι αυτός που έχει το μαγαζί (δίπλα από το σπίτι), καλοί ήταν..».</p> <p style="text-align: right;">(3.5:14)</p> <p>Παράδειγμα 3^ο: «Εμένα το όνειρό μου είναι η αδερφή μου..».</p> <p style="text-align: right;">(3.2:18)</p>
<p>3) Επιθετικότητα</p>	<p>Παράδειγμα 1^ο: «Άμα τον δω σήμερα μπροστά μου (τον πατριό του), άμα δω ότι κάνει έστω ένα έτσι στην αδερφή</p>

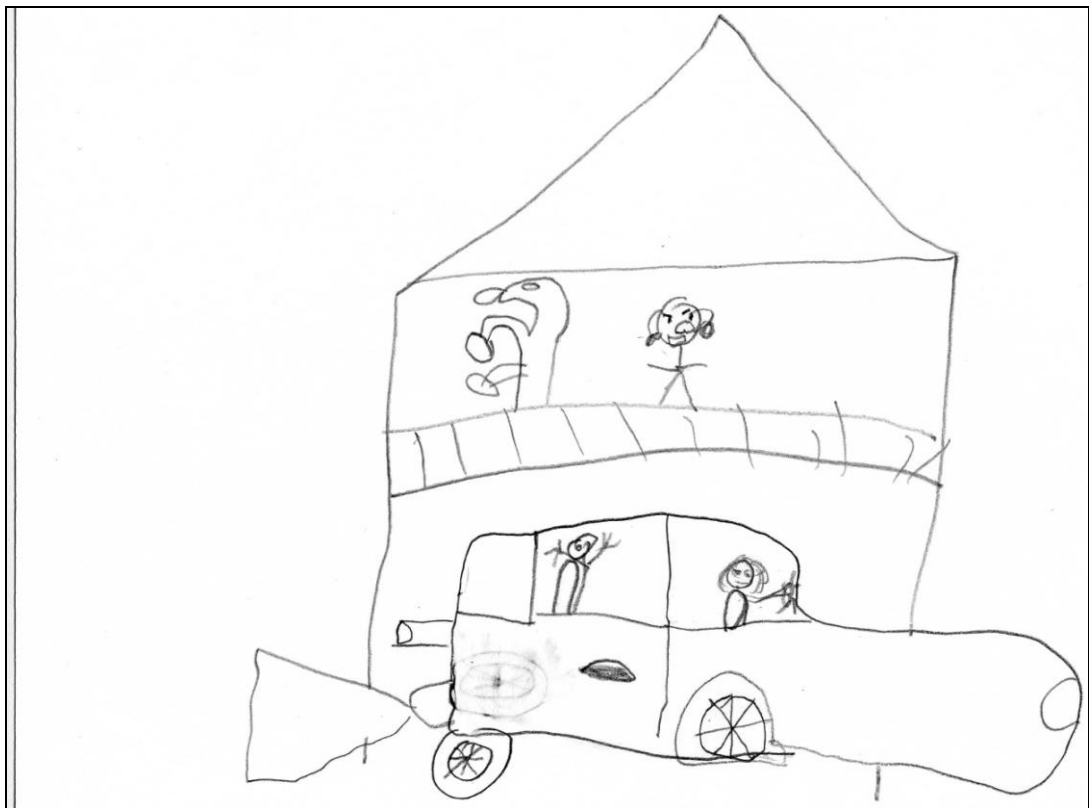
	<p><i>μου, τον έχω σκοτώσει εκείνη τη στιγμή, εγώ στη φυλακή αυτός στο τάφο..».</i></p> <p style="text-align: right;"><i>(3.2:18)</i></p> <p>Παράδειγμα 2^ο: <i>«Μου έδινε (η μητέρα μου) μία κούκλα και καθόμουνα και έπαιζα και τη ξεμάλλιαζα, της έβγαζα τα μαλλιά, της έβγαζα τα ρούχα, της τα' σκιζα, της έβγαζα τα πόδια..».</i></p> <p style="text-align: right;"><i>(3.3:22)</i></p> <p>Παράδειγμα 3^ο: <i>«Εγώ έπαιρνα ένα σαν παλούκι και έκανα έτσι για να τις σκοτώσω (τις κατσαρίδες)..».</i></p> <p style="text-align: right;"><i>(3.7:24)</i></p>
--	--

Ενδεικτικά σχέδια παιδιών

Συναισθηματική εμπειρία χαράς

Συναισθηματική εμπειρία λύπης

Συναισθηματική εμπειρία φόβου:

